Rhif: WG44742

Llywodraeth Cymru

Dogfen Ymgynghori

Llywodraeth Leol: Canllawiau i Brif Gynghorau

Ymgynghoriad ar Ganllawiau a Chyfarwyddydau Statudol a wneir o dan Ddeddf Llywodraeth Leol 2000, Mesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2011 a Deddf Llywodraeth Leol ac Etholiadau (Cymru) 2021

Dyddiad cyhoeddi: 17 Mawrth 2022

Camau i'w cymryd: Ymatebion erbyn 22 Gorffennaf 2022

OGL © Hawlfraint y Goron

Trosolwg

Mae Deddf Llywodraeth Leol ac Etholiadau (Cymru) 2021 (Deddf 2021) yn cynnwys nifer o ddarpariaethau i hyrwyddo amrywiaeth, cynhwysiant a chyfranogiad mewn cynghorau sir a chynghorau bwrdeistref sirol (prif gynghorau). Mae'r rhain yn gymysgedd o ddeddfwriaeth newydd a diwygiadau i ddeddfwriaeth flaenorol. Felly, mae'r ymgynghoriad hwn yn canolbwyntio ar set o ganllawiau statudol wedi'u cydgrynhoi.

Sut i ymateb

Llenwi ffurflen ar lein.

Rhagor o wybodaeth a dogfennau cysylltiedig

Gellir gwneud cais am fersiynau o'r ddogfen hon mewn print bras, mewn Braille neu mewn ieithoedd eraill.

Manylion cyswllt

I gael rhagor o wybodaeth: LGDTMailbox@llyw.cymru

Democratiaeth Llywodraeth Leol
Democratiaeth, Amrywiaeth a Chydnabyddiaeth Ariannol
Llawr Cyntaf
Llywodraeth Cymru
Democratiaeth Llywodraeth Leol
Llawr 1af Parc Cathays
Caerdydd CF10 3NQ

Y Rheoliad Cyffredinol ar Ddiogelu Data (GDPR)

Llywodraeth Cymru fydd y rheolydd data dros unrhyw ddata personol rydych yn eu darparu fel rhan o'ch ymateb i'r ymgynghoriad. Mae gan Weinidogion Cymru bwerau statudol y byddant yn dibynnu arnynt i brosesu'r data personol hyn a fydd yn eu galluogi i wneud penderfyniadau gwybodus ynglŷn â sut i arfer eu swyddogaethau cyhoeddus. Bydd unrhyw ymateb a anfonwch atom yn cael ei weld yn llawn gan staff Llywodraeth Cymru sy'n gweithio ar y materion y mae'r ymgynghoriad hwn yn ymdrin â nhw neu sy'n cynllunio ymgynghoriadau yn y dyfodol. Pan fydd Llywodraeth Cymru yn cynnal dadansoddiad pellach o'r ymatebion i'r ymgynghoriad, efallai y bydd trydydd parti achrededig yn cael ei gomisiynu i wneud y gwaith hwn (ee sefydliad ymchwil neu gwmni ymgynghorol). Dim ond o dan gontract y gwneir unrhyw waith o'r fath. Mae telerau ac amodau safonol Llywodraeth Cymru ar gyfer contractau o'r fath yn pennu gofynion llym ar gyfer prosesu data personol a'u cadw'n ddiogel. Er mwyn dangos bod yr ymgynghoriad wedi'i gynnal yn briodol, mae Llywodraeth Cymru yn bwriadu cyhoeddi crynodeb o'r ymatebion i'r ddogfen hon. Mae'n bosibl hefyd y byddwn yn cyhoeddi'r ymatebion yn llawn. Fel arfer, bydd enw a chyfeiriad (neu ran o gyfeiriad) yr unigolyn neu sefydliad a anfonodd yr ymateb yn cael eu cyhoeddi gyda'r ymateb. Os nad ydych yn dymuno i'ch enw neu'ch cyfeiriad gael ei gyhoeddi, rhowch wybod i ni yn ysgrifenedig wrth anfon eich ymateb. Byddwn wedyn yn eu golygu cyn eu cyhoeddi.

Dylech hefyd fod yn ymwybodol o'n cyfrifoldebau o dan ddeddfwriaeth Rhyddid Gwybodaeth. Os caiff eich manylion eu cyhoeddi fel rhan o'r ymateb i'r ymgynghoriad, bydd yr adroddiadau cyhoeddedig hyn yn cael eu cadw am gyfnod amhenodol. Bydd unrhyw ddata sydd gan Lywodraeth Cymru amdanoch fel arall yn cael eu cadw am dair blynedd fan bellaf.

Eich hawliau

O dan y ddeddfwriaeth diogelu data, mae gennych chi hawl:
i gael gwybod am y data personol sy'n cael eu cadw amdanoch chi, ac i'w gweld
i fynnu ein bod yn cywiro gwallau yn y data hynny
i wrthwynebu neu atal prosesu (mewn rhai amgylchiadau penodol)
i'ch data gael eu 'dileu' (mewn amgylchiadau penodol)
i gludadwyedd data (mewn amgylchiadau penodol)
i gyflwyno cwyn i Swyddfa'r Comisiynydd Gwybodaeth, sef ein rheoleiddiwr annibynnol ar gyfer diogelu data.

For gael rhagor o fanylion am yr wybodaeth y mae Llywodraeth Cymru yn ei chadw a'r ffordd mae'n cael ei defnyddio, neu os ydych chi am arfer eich hawliau o dan y GDPR, dyma'r manylion cyswllt :
Y Swyddog Diogelu Data
Llywodraeth Cymru
Parc Cathays
CAERDYDD   CF10 3NQ
e-bost:
Data.ProtectionOfficer@llyw.cymru

Dyma fanylion cyswllt Swyddfa'r Comisiynydd Gwybodaeth:
Wycliffe House
Water Lane
Wilmslow
Cheshire
SK9 5AF
Ffôn: 01625 545 745 or
0303 123 1113
Gwefan: https://ico.org.uk/

Cynnwys

Rhagymadrodd

Adran 1 – Canllawiau Statudol ar Aelodau Etholedig ac ar Gymorth, Hyfforddiant a Datblygu iddynt

Adran 2 – Canllawiau Statudol ar Strategaethau Cyfranogi a Chynlluniau Deisebau

Adran 3 – Canllawiau Statudol ar Lywodraethu Gwleidyddol

Cwestiynau'r Ymgynghoriad

1. Rhagymadrodd

1.1 Mae nifer o ddarpariaethau yn Neddf Llywodraeth Leol ac Etholiadau (Cymru) 2021 (Deddf 2021) i hyrwyddo amrywiaeth, cynhwysiant a chyfranogiad mewn cynghorau sir a chynghorau bwrdeistref sirol (prif gynghorau). Maent yn cynnwys y canlynol:

- Dyletswydd i annog pobl leol i gymryd rhan mewn penderfyniadau (adran 39);
- Strategaeth ar wneud penderfyniadau (adran 40);
- Dyletswydd i wneud cynllun deisebau a diddymu rhai pleidleisiau cymunedol (adran 42, adran 162 ac atodlen 13);
- Dyletswydd ar brif gynghorau i gyhoeddi cyfeiriad swyddogol ar gyfer aelodau (adran 43);
- Dyletswydd i gyhoeddi arweiniad i'r cyfansoddiad (adran 45);
- Darlledu cyfarfodydd yn electronig (adran 46);
- Darpariaeth ar gyfer cyfarfodydd aml-leoliad (adrannau 47, 49 a 50 ac atodlen 4);
- Penodi cynorthwywyr i'r weithrediaeth (adran 57 ac atodlen 6);
- Trefniadau rhannu swydd ar gyfer arweinwyr gweithrediaeth ac aelodau'r weithrediaeth (adran 58 ac atodlen 7)
- Darpariaeth i ddyroddi canllawiau i'r weithrediaeth yn ymwneud â chydraddoldeb ac amrywiaeth ei haelodaeth (adran 59);
- Diwygiadau i ddarpariaethau absenoldeb teuluol ar gyfer aelodau etholedig (adran 61);
- Sicrhau bod gwybodaeth ar gael i bwyllgorau trosolwg a chraffu (adran 65);
- Pŵer i fynnu bod awdurdodau yn penodi cyd-bwyllgorau trosolwg a chraffu (adran 66);
- Ailenwi pwyllgorau archwilio yn bwyllgorau llywodraethu ac archwilio a newidiadau i'w haelodaeth a'u cylch gwaith (adrannau 115, 116, 117 ac 118);
- Dileu'r gwaharddiad ar gynghorau i allu dynodi'r un swyddog yn bennaeth gwasanaethau democrataidd a swyddog monitro (adran 161);
- Ail-enwi ac ailgyfansoddi pwyllgorau llywodraethu ac archwilio (adrannau 116 i 118).

1.2 Mae'r Ddeddf yn creu darpariaeth annibynnol ar gyfer rhai o'r mesurau hyn ond mae hefyd yn diwygio, weithiau'n helaeth, ddeddfwriaeth flaenorol yn Neddf Llywodraeth Leol 2000 (Deddf 2000) a Mesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2011 (Mesur 2011).

1.3 Cafodd canllawiau statudol a gyhoeddwyd o dan y Deddfau hyn ar faterion fel trefniadau gweithredol, cyfansoddiadau, craffu, hyfforddiant a datblygu ar gyfer

aelodau etholedig ac amseriad cyfarfodydd eu cyhoeddi sawl blynedd yn ôl. Nid yn yn unig nad ydynt yn adlewyrchu'r newidiadau deddfwriaethol yn Neddf 2021, nid ydynt chwaith yn cydnabod newid deddfwriaethol ehangach fel Deddf Cydraddoldeb 2010 a Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015 neu newidiadau eraill yn Neddf 2021 ei hun fel creu cyd-bwyllgorau corfforedig a'r ddyletswydd sydd ar brif gyngor i adolygu ei berfformiad yn barhaus drwy hunanasesiadau ac asesiadau panel a darparu adroddiadau ar y rhain.

1.4 I'r perwyl hwn, mae Llywodraeth Cymru yn bwriadu dirymu canllawiau cynharach a gyhoeddwyd ar gyfer prif gynghorau a'u disodli â chyfres ddiwygiedig o ganllawiau statudol sy'n adlewyrchu nid yn unig y newidiadau deddfwriaethol ond hefyd newidiadau yn y ffyrdd y gall pobl ymgysylltu â'u haelodau etholedig a'u cynghorau a'r newidiadau mewn technoleg sy'n galluogi cynghorau i gynnal eu busnes mewn ffyrdd gwahanol.

1.5 Mae'r canllawiau statudol presennol ar gael yn:

Mesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2011 Canllawiau Statudol Mehefin 2012
Canllawiau Statudol Cyd-bwyllgorau Trosolwg a Chraffu Mai 2013
Mynychu Cyfarfodydd Cyngor o Bell 2014
Deddf Llywodraeth Leol 2000 Canllawiau Statudol 2006

1.6 Dylid nodi bod canllawiau statudol diwygiedig eisoes wedi cael eu cyhoeddi ar newidiadau i'r ddarpariaeth absenoldeb teuluol ar gyfer aelodau etholedig yn Neddf 2021 a chynnal cyfarfodydd aml-leoliad, hefyd yn Neddf 2021, sydd ar gael yma:

Absenoldeb teuluol

Canllawiau ar Gyfarfodydd Aml-leoliad

1.7 Mae ymgynghoriad ar wahân yn cael ei gynnal ar hyn o bryd ar ganllawiau sy'n ymwneud â newidiadau a gyflwynwyd i'r fframwaith safonau moesegol yn adrannau 62 a 63 o Ddeddf 2021, y ddyletswydd ar arweinwyr grwpiau gwleidyddol mewn perthynas â safonau ymddygiad yn eu grŵp gwleidyddol a dyletswydd pwyllgorau safonau i lunio adroddiad blynyddol.

Ymgynghoriad ar Ganllawiau Statudol ar Safonau Ymddygiad

1.8 Yn olaf, bwriedir adolygu ac ymgynghori ar ganllawiau diwygiedig o ran yr adroddiadau blynyddol y caiff prif gynghorwyr eu gwneud a'r trefniadau ar gyfer eu cyhoeddi y mae'n rhaid eu sefydlu o dan adran 5 o Fesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2011 yn ddiweddarach eleni ac i'r canllawiau fod ar gael i gynorthwyo cynghorwyr a swyddogion ar gyfer adroddiadau a gyhoeddir yn ymwneud â blwyddyn 2022-23 y cynghorau.

Y camau nesaf

1.9 Y bwriad yw cyhoeddi'r canllawiau statudol a'r cyfarwyddyd cyfansoddiad yn dilyn yr ymgynghoriad estynedig hwn yn hydref 2022. Y nod yw ymgorffori'r canllawiau hyn a chanllawiau perthnasol cyfredol eraill mewn 'canllaw' llawer mwy sydd wedi cael ei ddisgrifio hyd yma fel y 'Llawlyfr Democratiaeth'.

1.10 Y bwriad yw dwyn ynghyd yr holl waith a wnaed hyd yma mewn perthynas â'r Llawlyfr Democratiaeth fel 'Canllaw i'r Fframwaith Deddfwriaethol ar gyfer Cynghorau Sir a Chynghorau Bwrdeistref Sirol yng Nghymru'. Bydd y canllaw yn ei gwneud yn haws cael gafael ar wybodaeth am y fframwaith deddfwriaethol ar lywodraethu prif gynghorau'n wleidyddol a chraffu arnynt ar gyfer y cyhoedd a phartïon eraill sydd â diddordeb, ond bydd hefyd yn diwallu anghenion swyddogion ac aelodau mewn prif gynghorau drwy ddwyn ynghyd i un lle ystod eang o ganllawiau statudol newydd a chyfredol a wnaed o dan nifer o ddarnau gwahanol o ddeddfwriaeth.

1.11 I'r perwyl hwn, bydd y fersiwn derfynol yn cynnwys adrannau rhagarweiniol nad ydynt yn ganllawiau statudol ond sy'n rhoi trosolwg o rôl a swyddogaethau prif gynghorau, rôl aelodau etholedig a swyddogion, cyfranogiad y cyhoedd a'r fframwaith llywodraethu, gan gynnwys gwasanaethau democrataidd. Bydd yr adran hon ar ffurf 'cwestiynau ac atebion' a bydd hefyd yn cynnwys dolenni ac esboniadau cryno o'r ddeddfwriaeth sylfaenol ac is-ddeddfwriaeth berthnasol.

1.12 Bydd y Canllaw terfynol hefyd yn cynnwys adrannau ar berfformiad a llywodraethu a gweithio mewn partneriaeth a fydd yn cynnwys y canllawiau presennol a gyhoeddwyd o dan Ddeddf 2021 ar y materion hyn:

Canllawiau Statudol ar Berfformiad a Llywodraethu Prif Gynghorau

Canllawiau Statudol ar Gyd-bwyllgorau Corfforedig

1.13 Gallai'r Canllaw fod yn ddefnyddiol ac o ddiddordeb i aelodau eraill o'r teulu llywodraeth leol megis cynghorau tref a chymuned, awdurdodau parciau cenedlaethol, awdurdodau tân ac achub a chyd-bwyllgorau corfforedig. Ond, nid yw wedi'i fwriadu i gefnogi eu gweithrediad nhw o ddydd i ddydd yn yr un modd ag y bwriedir iddo gefnogi prif gynghorau. Fodd bynnag, rydym yn bwriadu croesgyfeirio rhai o'r canllawiau statudol yn y Canllaw terfynol gyda chanllawiau a gyhoeddir ar gyfer y Cyd-bwyllgorau Corfforedig lle mae'r Cyd-bwyllgorau Corfforedig yn rhwym wrth yr un gofynion, neu ofynion tebyg.

1.14 Bydd y Canllaw wedyn yn cael ei ddiweddaru a'i ddiwygio wrth i ddeddfwriaeth newid. Bwriadwn hefyd gael rhaglen dreigl o adolygiadau strwythuredig o'r Canllaw gan ddechrau ar ganol pob tymor llywodraeth leol fel y gellir diweddaru'r Canllaw ac

unrhyw ganllawiau statudol cyn dyfodiad gweinyddiaethau newydd. Bydd hwn hefyd yn gyfle i nodi unrhyw is-ddeddfwriaeth y gallai fod angen ei diweddaru a materion posibl ar gyfer deddfwriaeth sylfaenol yn y dyfodol.

2 Canllawiau Statudol ar Aelodau Etholedig ac ar Gymorth, Hyfforddiant a Datblygu iddynt

Rhagymadrodd

2.1 Mae'r adran hon yn ymdrin â'r canllawiau statudol canlynol

- Amseriad Cyfarfodydd Cyngor
- Hyfforddiant, Datblygu a Chymorth i Aelodau Etholedig
- Cymorth Ymchwil a Gwasanaethau i Aelodau Etholedig

Amseriad Cyfarfodydd Cyngor

2.2 Cyhoeddir y canllawiau hyn o dan adran 6(2) o Fesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2011. Maent yn disodli'r canllawiau a gyhoeddwyd ym mis Mehefin 2012. Er bod y canllawiau'n cael eu disodli, nid yw craidd y canllawiau wedi newid. Fodd bynnag, mae'r pwyslais ar y pwrpas sy'n sail i'r gofynion yn adran 6 wedi cael ei atgyfnerthu i danlinellu pwysigrwydd ystyried amseriad, amlder a hyd pob math o gyfarfodydd cyngor drwy lens cydraddoldeb ac amrywiaeth a chadw hyn dan sylw'n rheolaidd.

2.3 Mae'r canllawiau nawr hefyd yn adlewyrchu gofynion Deddf 2021 ei bod yn rhaid i gynghorau alluogi pob cyfarfod i gael ei gynnal ar sail aml-leoliad.

Hyfforddiant, Datblygu a Chymorth i Aelodau Etholedig

2.4 Mae'r rhain yn ganllawiau statudol a wneir o dan Adran 7(4) o Fesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2011 (y Mesur), adran 38 o Ddeddf Llywodraeth Leol 2000 ac adran 71 o Ddeddf Llywodraeth Cymru 2006.

2.5 Mae Rhan 1 o'r Mesur yn cynnwys darpariaethau sydd â'r bwriad o gryfhau democratiaeth leol. Mae Pennod 1 o'r Rhan honno yn ymwneud â'r cymorth a ddarperir i aelodau awdurdod lleol ac mae adran 7 o'r bennod honno yn darparu ar gyfer hyfforddi a datblygu'r aelodau hyn. Mae'r canllawiau'n ymwneud â materion y mae'n rhaid i awdurdodau lleol eu hystyried wrth sicrhau cyfleoedd hyfforddi a datblygu rhesymol i'w haelodau fel sy'n ofynnol gan adran 7 o'r Mesur.

2.6 Unwaith eto, er bod y canllawiau a gyhoeddwyd yn 2012 yn cael eu diddymu, mae'r fersiwn ddiwygiedig yn aros yr un fath i raddau helaeth ond mae'n ceisio mynd i'r afael â'r rolau a'r heriau newydd y gallai cynghorwyr eu hwynebu, fel bod yn gynorthwyydd i'r weithrediaeth neu sylw negyddol ar gyfryngau cymdeithasol. Maent hefyd yn cydnabod bod fformatau gwahanol bellach ar gael yn haws i gefnogi hyfforddiant a datblygiad aelodau megis dysgu ar-lein a gweithdai a thiwtora electronig.

2.7 Mae'r canllawiau diwygiedig hefyd yn cynnwys adran estynedig ar gefnogi llesiant cynghorwyr, gan gydnabod y gallai fod angen cefnogaeth benodol ar gynghorwyr ar adegau penodol, er enghraifft, os ydynt yn destun sylw negyddol ar gyfryngau cymdeithasol. Hefyd, mae'n bwysig bod cymorth yn adlewyrchu'r angen i alluogi cynghorwyr o bob cefndir i ymgymryd â'u rôl yn effeithiol. Mae'r canllawiau'n cydnabod y gofyniad yn Neddf 2021 i gyhoeddi cyfeiriad swyddogol ar gyfer pob cynghorydd i sicrhau y gellir eu diogelu rhag sylw diangen a niweidiol weithiau, a barn Llywodraeth Cymru yw nad oes gofyniad statudol i gyhoeddi cyfeiriad cartref aelod ar y gofrestr buddiannau. Rhaid i'r aelod gofrestru ei gartref fel buddiant, caiff y cyngor gadw cyfeiriad yr aelod at ddibenion gweinyddol ond nid oes rhaid i'r cyfeiriad ymddangos pan gyhoeddir y gofrestr.

2.8 Mae'r canllawiau hefyd yn cydnabod bod ymrwymiad i gefnogi aelodau etholedig a'u hyfforddiant a'u datblygiad a'u hymrwymiad i hynny yn hanfodol er mwyn cyflawni dyletswyddau i adolygu perfformiad y cyngor yn barhaus yn adran 89 o Ddeddf 2021.

Cymorth Ymchwil a Gwasanaethau i Aelodau Etholedig

2.9 Dyma ganllawiau statudol newydd a gyhoeddir o dan adran 8(1A) o Fesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2011. Mae'r adran hon o Fesur 2011 yn galluogi Gweinidogion Cymru i ddyroddi canllawiau y mae'n rhaid i awdurdod lleol roi sylw iddynt wrth arfer ei swyddogaethau o ran darparu i bennaeth gwasanaethau democrataidd y staff, y llety a'r adnoddau eraill sydd, yn ei farn ef, yn ddigonol i'r Pennaeth Gwasanaethau Democrataidd gyflawni ei swyddogaethau.

2.10 Mae gan gynghorwyr sy'n rhan o'r weithrediaeth, neu'n gynorthwywyr iddi, y fantais o weithio'n agos gyda swyddogion y cyngor ac mae ganddynt fynediad parod at wybodaeth a chymorth proffesiynol. Fodd bynnag, er mwyn cyflawni eu rolau'n effeithiol, dylai pob aelod etholedig allu cael gafael ar amrywiaeth o wybodaeth a chymorth. Rhagwelir y bydd hyn yn canolbwyntio'n bennaf ar gyfeirio aelodau at ffynonellau gwybodaeth sydd eisoes ar gael neu hyfforddiant sydd ar gael, er enghraifft, sut i ddefnyddio gwefannau ymchwil, ystadegol neu ddeddfwriaethol. Gall hefyd gynnwys cymorth wedi'i dargedu ar gyfer grwpiau o aelodau, er enghraifft, arwain ymchwiliad grŵp gorchwyl a gorffen neu gymorth i aelodau unigol i ymchwilio i faterion sy'n effeithio ar eu cymunedau lle maent yn bwrw ymlaen â galwad gan gynghorydd i weithredu o dan adran 21A o Ddeddf Llywodraeth Leol 2000, lle cawsant swyddogaethau dirprwyedig o dan adran 56 o Fesur 2011 neu swyddogaethau y maent yn ymwneud â nhw drwy eu rôl ar y cyngor, er enghraifft fel cadeirydd pwyllgor.

2.11 Dylai'r Pwyllgor Gwasanaethau Democtrataidd ystyried darparu'r math hwn o gymorth i aelodau etholedig pan fydd yn ystyried beth sy'n adnoddau digonol i'r

Pennaeth Gwasanaethau Democrataidd i gyflawni ei swyddogaethau. Dylai'r achos dros adnoddau ar gyfer y cymorth hwn fod yn rhan o ystyriaethau cyllideb y Pwyllgor Gwasanaethau Democtrataidd a'i drafodaethau gyda'r cyngor. Rhagwelir y bydd y Pwyllgor Gwasanaethau Democtrataidd yn dechrau'r broses hon drwy nodi'r llinell sylfaen o gymorth sydd eisoes ar gael i aelodau, ac y bydd yn gweithio wedyn gydag aelodau i ganfod sut y gellid datblygu'r cymorth hwn a'i baramedrau dros amser.

3 Canllawiau Statudol ar Strategaethau Cyfranogi a Chynlluniau Deisebau

Rhagymadrodd

3.1 Mae'r adran hon yn ymdrin â'r canllawiau statudol canlynol:

- Strategaethau Cyfranogi
- Cynlluniau Deisebu

Strategaethau Cyfranogi

3.2 Mae'r rhain yn ganllawiau statudol a wneir o dan adran 44 o Ddeddf Llywodraeth Leol ac Etholiadau (Cymru) 2021 (Deddf 2021).

3.3 Diben y canllawiau hyn yw helpu cynghorau i baratoi a chynnal eu strategaethau cyfranogaeth gyhoeddus sy'n ceisio cefnogi ac annog gwneud penderfyniadau sy'n seiliedig ar, yn deall ac yn adlewyrchu amrywiaeth y cymunedau yn ardal y cyngor.

3.4 Nod y canllawiau yw nodi pwysigrwydd ystyried barn a phrofiadau pobl a chymunedau yn yr ardal ac na ddylai hyn fod yn weithgaredd 'unwaith yn unig'. Er bod y strategaeth gyfranogi yn un o ofynion y ddeddfwriaeth, y prif nod yw gwreiddio dull o weithio gyda phobl a chymunedau a'u cynnwys yn y broses o wneud penderfyniadau fel rhan o weithgareddau democrataidd y cyngor o ddydd i ddydd.

3.5 Nod y ddyletswydd yn Neddf 2021 yw gweithio mewn cytgord â'r dyletswyddau presennol sydd gan gynghorau i gynnwys y cyhoedd ac ymgynghori â nhw, gan gynnwys Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015. Mae'r ddyletswydd hon yn gweithio gyda dyletswyddau presennol gan ei bod yn ymwneud yn benodol â chyfranogiad ym mhrosesau democrataidd y cyngor, gan gydnabod dimensiwn democrataidd cynghorau sy'n benodol ac yn rhan annatod o'u cyfansoddiad.

3.6 Mae'r canllawiau'n cydnabod bod gan gynghorau eisoes nifer o lwybrau cyfranogi yn ymwneud â chyfranogiad yn y broses ddemocrataidd a dylid dod â'r rhain at ei gilydd dan adain strategaeth cyfranogiad y cyhoedd. Dylai staff, arweinwyr ac aelodau etholedig y cyngor gymryd rhan yn eang er mwyn adeiladu perchnogaeth a gwreiddio cyfranogiad fel dull gweithredu sy'n sail i weithgareddau democrataidd y cyngor.

3.7 Mae'r canllawiau hefyd yn cydnabod ac yn awgrymu y dylai'r cyfleoedd a ddaw yn sgil technoleg ddigidol gael eu hystyried fel ffactor sylfaenol wrth ddatblygu ac

adolygu’r strategaeth ond, yn yr un modd, dylai cynghorau ystyried y potensial y caiff rhai pobl eu heithrio os dibynnir yn llwyr ar dechnoleg ddigidol.

3.8 Dylai’r strategaeth nodi sut y caiff ei hadolygu’n ffurfiol a sut y caiff ei diweddaru rhwng cyfnodau adolygu ffurfiol.

3.9 Yn dilyn ymgynghoriad, bydd cyfeiriadau'n cael eu cynnwys yn yr 'Egwyddorion Cenedlaethol ar gyfer Ymgysylltu â'r Cyhoedd yng Nghymru' sy'n cael eu diweddaru ar hyn o bryd.

Cynlluniau Deisebau

3.10 Mae’r rhain yn ganllawiau statudol a wneir o dan adran 44 o Ddeddf Llywodraeth Leol ac Etholiadau (Cymru) 2021 (Deddf 2021).

3.11 Diben y canllawiau hyn yw helpu cynghorau i baratoi a chynnal cynlluniau deisebau sydd â'r nod o alluogi cymunedau i archwilio cymorth ar gyfer materion penodol fel sail i drafodaethau'r cyngor. Bydd y cynlluniau’n rhan o strategaeth cyfranogiad y cyhoedd y cyngor.

3.12 Mae’r canllawiau’n nodi’r broses o sefydlu cynlluniau deisebau yng nghyd-destun rhyngweithio arall rhwng cynghorau a’r cyhoedd ac yn nodi’r manteision posibl y gellir eu cronni drwy ddefnyddio cynlluniau deisebau yn ystyrlon yn y cyd-destun hwn.

3.13 Ei nod yw taro cydbwysedd rhwng egwyddorion arweiniol i sefydlu a chynnal cynllun deisebau a disgresiwn lleol i deilwra’r cynllun i anghenion ac amgylchiadau lleol. Mae’n awgrymu efallai y bydd cynghorau’n dymuno cydweithio naill ai’n rhanbarthol neu’n genedlaethol i ystyried arferion gorau a dulliau cyffredin o ymdrin â rhai o agweddau’r cynlluniau fel y trothwy ar gyfer llofnodion a allai ysgogi pwyllgor neu’r cyngor llawn i ystyried deiseb.

4 Canllawiau Statudol ar Lywodraethu Gwleidyddol

Rhagymadrodd

4.1 Mae'r adran hon yn ymdrin â'r canllawiau statudol canlynol:

- Cyfansoddiadau
- Arweiniad i'r Cyfansoddiad
- Arfer Swyddogaethau gan Gynghorwyr
- Gweithrediaethau Cynghorau
- Sicrhau Trosolwg a Chraffu Effeithiol
- Penodi Personau i Gadeirio Pwyllgorau Trosolwg a Chraffu
- Aelodau Cyfetholedig Pwyllgorau Trosolwg a Chraffu
- Trefniadau Galw i Mewn
- Galwadau gan Gynghorydd i Weithredu
- Pwyllgorau Trosolwg a Chraffu – Ystyried Barn y Cyhoedd
- Cyd-bwyllgorau Trosolwg a Chraffu
- Pwyllgorau Gwasanaethau Democrataidd
- Pwyllgorau Llywodraethu ac Archwilio

Mae hefyd yn cynnwys:

- Cyfarwyddyd y Cyfansoddiad (Cymru) 2022
- Canllawiu Anstatudol ar Gynorthwywyr Gwleidyddol

Cyfansoddiadau, Arweiniad i'r Cyfansoddiad a Chyfarwyddyd y Cyfansoddiad (Cymru) 2022

4.2 Mae'r set hon o ganllawiau statudol a gyhoeddwyd o dan adran 37 o Ddeddf 2000 yn cael ei diweddaru, fel y mae cyfarwyddyd y cyfansoddiad, i adlewyrchu'r newid deddfwriaethol sylweddol sydd wedi digwydd ers i'r canllawiau gwreiddiol gael eu cyhoeddi yn 2001 a 2006.

4.3 Mae'r canllawiau diwygiedig yn ceisio adlewyrchu newidiadau fel dileu rhai modelau o drefniadau gweithredol o'r llyfr statud, cyflwyno rhannu swyddi ar gyfer aelodau gweithredol a chynorthwywyr i'r weithrediaeth, creu pwyllgorau gwasanaethau democrataidd a phwyllgorau archwilio, a ail-enwyd wedi hynny yn bwyllgorau llywodraethu ac archwilio gyda swyddogaethau ychwanegol a chyfansoddiad diwygiedig, mwy o weithio mewn partneriaeth â phrif gynghorau eraill, aelodau eraill o deulu llywodraeth leol, cyrff cyhoeddus eraill a'r trydydd sector a llawer o newidiadau eraill

4.4 Mae’r arweiniad i’r cyfansoddiad yn ddarpariaeth statudol newydd a gyflwynwyd gan Ddeddf 2021. Ni fwriedir i’r canllawiau nodi’n fanwl beth y dylai’r arweiniad ei gynnwys ond dylai ddarparu egwyddorion arweiniol ar gyfer ei ddatblygu a’i gyhoeddi. Pwrpas creu arweiniad i’r cyfansoddiad yw cael rhywbeth sy’n ddefnyddiol ac o gymorth i bobl leol a grwpiau lleol a allai fod eisiau deall mwy am sut mae’r cyngor yn gweithredu ac yn gwneud penderfyniadau, felly mae’r canllawiau’n ceisio gadael lle i ddisgresiwn lleol o ran beth fyddai’n hwyluso’r nod hwnnw orau.

Arfer Swyddogaethau gan Gynghorwyr

4.5 Nid yw’r canllawiau hyn wedi newid ar wahân i gynnwys cyfeiriadau newydd at ddeddfwriaeth ddiweddar fel Deddf 2021.

Gweithrediaethau Cynghorau

4.6 Mae’r rhain yn ganllawiau newydd a gyhoeddir o dan adran 38 o Ddeddf Llywodraeth Leol 2000 a ddiwygiwyd gan adran 59 o Ddeddf 2021 i alluogi Gweinidogion Cymru yn benodol i gyhoeddi canllawiau a allai, ymhlith pethau eraill, gynnwys darpariaeth a luniwyd i annog arferion da mewn perthynas â chydraddoldeb ac amrywiaeth (o fewn ystyr adran 8(2) o Ddeddf Cydraddoldeb 2006).

4.7 Mae’r canllawiau wedi’u hanelu at gefnogi’r gwaith o weithredu darpariaethau newydd yn Neddf 2021 sy’n galluogi rhannu swyddi gweithrediaeth a phenodi cynorthwywyr i’r weithrediaeth. Mae’r canllawiau’n dangos mai diben y darpariaethau hyn yw galluogi’r weithrediaeth i adlewyrchu amrywiaeth y cymunedau y mae’r aelodau’n eu cynrychioli a’u bwriad yw rhoi mwy o gyfle i arweinwyr fyfyrio ar amrywiaeth wrth wneud penodiadau i’r weithrediaeth neu benodi cynorthwywyr gweithrediaeth. Atgoffir cynghorau na ddylid defnyddio rhannu swyddi na chynorthwywyr gweithrediaeth fel ffordd o gynyddu nifer yr aelodau ar weithrediaeth neu'r cymorth i aelodau.

4.8 Mae’r canllawiau hefyd yn atgoffa’r weithrediaeth o bwysigrwydd dull adeiladol o graffu ac yn gofyn i’w haelodau gefnogi rôl craffu wrth ddangos atebolrwydd democrataidd effeithiol.

Trosolwg a Chraffu

4.9 Mae’r adran hon yn cynnwys sawl darn o ganllawiau ar drosolwg a chraffu effeithiol gan gynnwys camau i’w cymryd i sicrhau trosolwg a chraffu effeithiol, penodi cadeiryddion pwyllgorau trosolwg a chraffu, cyfethol aelodau i bwyllgorau trosolwg

a chraffu, trefniadau galw i mewn, galwadau gan gynghorwyr i weithredu, ystyried barn y cyhoedd a phwyllgorau trosolwg a chraffu ar y cyd.

4.10 Nid yw'r canllawiau ar sicrhau trosolwg a chraffu effeithiol, penodi cadeiryddion a chyfethol yn newid ac eithrio diweddariadau sy'n ymwneud â deddfwriaeth fwy diweddar fel Deddf 2021. Nid yw'r canllawiau ar benodi cadeiryddion ac aelodau cyfetholedig i bwyllgorau trosolwg a chraffu wedi newid chwaith ac eithrio diweddaru cyfeiriadau deddfwriaethol.

4.11 Yn yr un modd, dim ond o ran cyfeiriadau deddfwriaethol y mae'r canllawiau ar alw i mewn a galwadau gan gynghorwyr i weithredu wedi cael eu diweddaru, a diweddarwyd y canllawiau ar alwadau gan gynghorwyr i weithredu hefyd i adlewyrchu'r canllawiau newydd sy'n rhan o'r ymgynghoriad hwn mewn perthynas â chymorth ymchwil a gwasanaethau i aelodau.

4.12 Mae'r canllawiau ar ystyried barn y cyhoedd hefyd wedi cael eu diweddaru i adlewyrchu deddfwriaeth newydd, yn enwedig y ddyletswydd i annog pobl leol i gymryd rhan pan wneir penderfyniadau a nodir yn adrannau 39 i 41 sy'n cyfeirio'n benodol at y ddyletswydd hon ym Mesur 2011 yn adran 40(2)(e).

4.13 Ers cyhoeddi'r canllawiau trosolwg a chraffu ar y cyd am y tro cyntaf yn 2013, mae nifer o ddatblygiadau wedi bod yn ymwneud â chynghorau'n gweithio mewn partneriaeth â'i gilydd a chyda phartneriaid gwasanaethau cyhoeddus, er enghraifft, cyd-bwyllgorau corfforedig a alluogwyd gan Ddeddf 2021 a byrddau gwasanaethau cyhoeddus a sefydlwyd gan Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015, y mae nifer ohonynt bellach yn cwmpasu ardal mwy nag un cyngor. Felly, mae'r canllawiau wedi cael eu diweddaru i adlewyrchu'r datblygiadau hyn a newidiadau deddfwriaethol perthnasol eraill sy'n bwysig i'r cyd-destun y mae craffu'n digwydd ynddo. Fodd bynnag, ni fu unrhyw newidiadau sylweddol i'r cynnwys na'r fethodoleg y mae'r canllawiau'n eu nodi.

Pwyllgorau Gwasanaethau Democrataidd

4.14 Nid yw'r canllawiau hyn chwaith wedi newid llawer o gwbl ond maent wedi cael eu diweddaru i adlewyrchu newidiadau deddfwriaethol, gan gynnwys dileu'r gwaharddiad deddfwriaethol ar i'r swyddog monitro hefyd fod yn bennaeth gwasanaethau democrataidd (gweler adran 161 o Ddeddf 2021).

Pwyllgorau Llywodraethu ac Archwilio

4.15 Mae'r canllawiau hyn wedi cael eu diweddaru i adlewyrchu'r newid yn enw, aelodaeth a swyddogaethau'r Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio a gyflwynwyd gan Ddeddf 2021. Yn benodol, y gofyniad i'r pwyllgor gael ei gadeirio gan berson lleyg, y dylai traean o'r aelodau fod yn aelodau lleyg, na ddylai mwy nag un aelod o'r

weithrediaeth neu gynorthwyydd i'r weithrediaeth fod yn aelod, dyletswydd newydd i adolygu ac asesu gallu'r awdurdod i ymdrin yn effeithiol â chwynion trefniadaethol a chwynion am wasanaethau, a dyletswydd newydd i adolygu ac asesu'r trefniadau y mae'r cyngor wedi'u rhoi ar waith i gyflawni ei ddyletswydd i barhau i adolygu ei berfformiad o dan adran 89 o Ddeddf 2021. Ni fwriedir i hyn ddyblygu na gorgyffwrdd â rôl pwyllgorau trosolwg a chraffu o ran perfformiad gwasanaethau, ond yn hytrach mae'n ymwneud yn benodol ag effeithiolrwydd y trefniadau ar gyfer hunanasesu ac asesiadau panel fel sy'n ofynnol o dan Ran 6 o Ddeddf 2021.

Cynorthwywyr Gwleidyddol

4.16 Canllawiau anstatudol yw'r rhain a gyhoeddir i helpu cynghorau i benodi cynorthwywyr gwleidyddol. Maent yn dwyn ynghyd amlinelliad o'r ddeddfwriaeth sylfaenol a'r is-ddeddfwriaeth berthnasol ac yn atgoffa cynghorau bod cyfyngiadau gwleidyddol ar y penodiadau hyn ac y dylent fod yn agored ac yn dryloyw.

Cwestiynau'r Ymgynghoriad

Cwestiwn 1

- A yw'r canllawiau diwygiedig ar amseriad cyfarfodydd y cyngor yn ddigon clir ynghylch diben adolygu amseriad, hyd ac amlder holl gyfarfodydd y cyngor yn rheolaidd?

Cwestiwn 2

- A yw'r canllawiau ar amseriad cyfarfodydd y cyngor wedi mynd i'r afael yn ddigonol â chyd-destun cyfarfodydd aml-leoliad?

Cwestiwn 3

- A oes unrhyw faterion eraill yr hoffech i'r canllawiau ar amseriad cyfarfodydd y cyngor roi sylw iddynt?

Cwestiwn 4

- A yw'r canllawiau diwygiedig ar hyfforddiant, datblygu a chymorth i aelodau etholedig wedi rhoi sylw i'r holl newidiadau perthnasol mewn deddfwriaeth?

Cwestiwn 5

- A yw'r adrannau ar gymorth wedi'i dargedu, a chymorth o ran llesiant aelodau etholedig, yn ddigonol?

Cwestiwn 6

- A oes gennych chi unrhyw sylwadau ar farn Llywodraeth Cymru nad oes gofyniad statudol i gyfeiriadau cartref aelodau gael eu cynnwys wrth gyhoeddi'r gofrestr buddiannau aelodau, er bod yn rhaid i aelodau gofrestru eu cartref fel buddiant llesiannol o dan y Cod Ymddygiad?

Cwestiwn 7

- A oes unrhyw faterion eraill yr hoffech i'r canllawiau diwygiedig ar hyfforddiant, datblygu a chymorth i aelodau roi sylw iddynt?

Cwestiwn 8

- A yw'r canllawiau ar gymorth ymchwil a gwasanaethau i aelodau etholedig yn rhoi digon o enghreifftiau o'r materion y dylai'r Pwyllgor Gwasanaethau Democrataidd edrych arnynt wrth ystyried a oes gan y pennaeth gwasanaethau democrataidd ddigon o staff ac adnoddau i gyflawni ei swyddogaethau, ym marn y pwyllgor?

Cwestiwn 9

- A yw'r canllawiau'n egluro'n glir mai'r bwriad yw datblygu capasiti ar gyfer cymorth ymchwil dros amser ac y dylai fod gan y Pwyllgor Gwasanaethau Democrataidd a'r pennaeth gwasanethau democrataidd strategaeth ar gyfer hyn?

Cwestiwn 10

- A oes unrhyw faterion neu sylwadau eraill yr hoffech eu gwneud mewn perthynas â'r canllawiau ar gymorth ymchwil a gwasanaethau i aelodau etholedig?

Cwestiwn 11

- A yw'r canllawiau yn Adran 1 yr ymgynghoriad hwn yn mynd i'r afael yn ddigonol â materion sy'n ymwneud â chydraddoldeb ac amrywiaeth, gan gynnwys y model cymdeithasol o anabledd?

Cwestiwn 12

- A oes unrhyw beth pellach y gallai'r canllawiau ei awgrymu i gryfhau'r angen i ystyried cydraddoldeb ac amrywiaeth, gan gynnwys y model cymdeithasol o anabledd, wrth ddatblygu strategaeth cyfranogiad y cyhoedd?

Cwestiwn 13

- A oes unrhyw beth pellach y gallai'r canllawiau ei awgrymu i gryfhau'r angen i ystyried y Gymraeg wrth ddatblygu'r strategaeth cyfranogiad y cyhoedd?

Cwestiwn 14

- A yw'r canllawiau'n ddigon clir y bwriedir i strategaeth cyfranogiad y cyhoedd weithio mewn cytgord â'r dyletswyddau statudol presennol sy'n ymdrin ag ymwneud gan y cyhoedd a chyfranogiad y cyhoedd, drwy ganolbwyntio'n benodol ar gyfranogiad y cyhoedd ym mhrosesau democrataidd y cyngor fel y nodir yn adran 40(2) o Ddeddf 2021?

Cwestiwn 15

- A oes unrhyw faterion eraill yr hoffech eu gweld yn cael eu cynnwys yn y canllawiau ar strategaethau cyfranogiad y cyhoedd?

Cwestiwn 16

- A yw'r cydbwysedd yn y canllawiau ar gynlluniau deisebau rhwng egwyddorion arweiniol a disgresiwn lleol o gymorth?

Cwestiwn 17

- A oes unrhyw faterion eraill yr hoffech eu gweld yn cael eu cynnwys yn y canllawiau ar gynlluniau deisebau?

Cwestiwn 18

- A yw'r canllawiau diwygiedig ar gyfansoddiadau a'r cyfarwyddyd diwygiedig ar y cyfansoddiad yn cynnwys cyfeiriadau at yr holl newidiadau deddfwriaethol y byddech yn disgwyl iddynt gael eu cynnwys?

Cwestiwn 19

- A yw'r canllawiau ar yr arweiniad i'r cyfansoddiad yn taro'r cydbwysedd cywir rhwng egwyddorion arweiniol a disgresiwn lleol?

Cwestiwn 20

- A oes gennych unrhyw sylwadau neu awgrymiadau eraill mewn perthynas â'r canllawiau ar y cyfansoddiad, yr arweiniad i'r cyfansoddiad neu gyfarwyddyd y cyfansoddiad?

Cwestiwn 21

- A oes unrhyw beth pellach y dylid ei gynnwys yn y canllawiau ar arfer swyddogaethau gan gynghorwyr?

Cwestiwn 22

- A oes rhagor o gyfeiriadau at ddeddfwriaeth a wnaed ers cyhoeddi'r canllawiau ar arfer swyddogaethau gan gynghorwyr y dylid eu cynnwys?

Cwestiwn 23

- A oes unrhyw beth arall yr hoffech ei weld yn cael ei gynnwys yn y canllawiau ar rannu swyddi ar gyfer aelodau'r weithrediaeth?

Cwestiwn 24

- A oes unrhyw beth pellach yr hoffech ei weld yn cael ei gynnwys yn y canllawiau ar gynorthwywyr i'r weithrediaeth?

Cwestiwn 25

- A oes unrhyw beth pellach yr hoffech ei weld yn cael ei gynnwys yn y canllawiau i gabinetau ar drosolwg a chraffu effeithiol?

Cwestiwn 26

- A yw'r set ddiwygiedig o ganllawiau sy'n ymwneud â throsolwg a chraffu yn adlewyrchu'r holl newidiadau deddfwriaethol sy'n berthnasol i'r cyd-destun y mae craffu'n digwydd ynddo?

Cwestiwn 27

- A oes unrhyw faterion eraill y dylid eu hadlewyrchu yn unrhyw un o'r canllawiau ar graffu; er enghraifft, a fyddai canllawiau pellach mewn perthynas â chyd-bwyllgorau corfforedig yn ddefnyddiol?

Cwestiwn 28

- A oes unrhyw gyfeiriadau pellach at ddeddfwriaeth berthnasol y dylid eu cynnwys yn y canllawiau ar bwyllgorau gwasanaethau democrataidd?

Cwestiwn 29

- A oes unrhyw beth pellach y credwch y dylid ei gynnwys yn y canllawiau ar bwyllgorau gwasanaethau democrataidd?

Cwestiwn 30

- A yw'r canllawiau diwygiedig ar bwyllgorau llywodraethu ac archwilio yn adlewyrchu'r holl newidiadau deddfwriaethol perthnasol?

Cwestiwn 31

- A yw’r canllawiau diwygiedig yn adlewyrchu’r newidiadau yn y cyd-destun y mae pwyllgorau llywodraethu ac archwilio bellach yn gweithredu ynddo?

Cwestiwn 32

- A yw'r cyngor ar y canllawiau ar y ddyletswydd newydd ar bwyllgorau llywodraethu ac archwilio sy'n ymwneud ag adran 89 o Ddeddf 2021 yn ddigonol?

Cwestiwn 33

- A yw’r canllawiau ar y ddyletswydd newydd ar bwyllgorau llywodraethu ac archwilio i adolygu ac asesu effeithiolrwydd y trefniadau ar gyfer ymdrin â chwynion corfforaethol a chwynion am wasanaethau yn ddigonol?

Cwestiwn 34

- A oes unrhyw beth arall yr hoffech ei weld yn cael ei gynnwys yn y canllawiau ar bwyllgorau llywodraethu ac archwilio?

Cwestiwn 35

- A yw’r canllawiau anstatudol ar gynorthwywyr gwleidyddol yn ddefnyddiol er mwyn tynnu sylw at y ddeddfwriaeth berthnasol?

Cwestiwn 36

- A oes unrhyw beth arall yr hoffech ei weld yn cael ei gynnwys yn y canllawiau anstatudol ar gynorthwywyr gwleidyddol?

Cwestiwn 37

- Hoffem wybod eich barn am yr effeithiau y byddai'r canllawiau yn eu cael ar y Gymraeg - yn benodol ar gyfleoedd i bobl ddefnyddio'r Gymraeg ac ar beidio â thrin y Gymraeg yn llai ffafriol na'r Saesneg. Beth fyddai'r effeithiau, yn eich barn chi? Sut mae cynyddu effeithiau cadarnhaol neu liniaru effeithiau negyddol?

Cwestiwn 38

- Esboniwch hefyd sut, yn eich barn chi, y gallai'r canllawiau statudol ac anstatudol arfaethedig gael eu llunio neu eu newid er mwyn sicrhau effeithiau cadarnhaol neu effeithiau cadarnhaol cynyddol ar gyfleoedd i bobl ddefnyddio'r Gymraeg ac ar beidio â thrin y Gymraeg yn llai ffafriol na'r Saesneg, ac atal unrhyw effeithiau andwyol ar gyfleoedd i bobl ddefnyddio'r Gymraeg ac ar beidio â thrin y Gymraeg yn llai ffafriol na'r Saesneg.

Cwestiwn 39

- Rydym wedi gofyn nifer o gwestiynau penodol. Os oes gennych unrhyw faterion cysylltiedig nad ydym wedi ymdrin â nhw'n benodol, defnyddiwch y lle hwn i'w nodi:

Nodwch nhw yma:

Atodiad 1

1. Canllawiau Statudol ar Amseriad Cyfarfodydd Cyngor

Statws y Canllawiau hyn

1.1 Mae'r rhain yn ganllawiau statudol a wneir o dan adran 6 o Fesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2011 (y Mesur). Yn rhinwedd adran 6 (2) o'r Mesur, rhaid i awdurdodau lleol roi sylw i'r canllawiau hyn ar amseriad a chyfnodau cyfarfodydd awdurdod lleol. Y cyfarfodydd perthnasol yng nghyd-destun y canllawiau hyn yw cyfarfodydd y cyngor llawn ac unrhyw bwyllgor neu is-bwyllgor o'r cyngor.

Diben

1.2 Mae Rhan 1 o'r Mesur yn cynnwys darpariaethau sy'n ymwneud â chryfhau democratiaeth leol. Yn fwy penodol, mae Pennod 1 y Rhan hon yn ymdrin â "hybu a chefnogi aelodaeth awdurdodau lleol" ac mae adran 6 yn ymwneud ag amseriad cyfarfodydd.

1.3 Mae'r amseriad ar gyfer cynnal cyfarfodydd cyngor yn arwyddocaol iawn gan y gall effeithio ar y graddau y bydd unigolion yn ystyried sefyll mewn etholiad. Mae hyn yn destun pryder gan y gallai effeithio ar amrywiaeth aelodaeth y cyngor ac felly effeithio ar allu'r cyngor i wneud penderfyniadau sy'n seiliedig ar amrywiaeth y bobl sy'n byw yn ardal y cyngor, ac sy'n adlewyrchu'r amrywiaeth honno. Mae penderfyniadau sy'n seiliedig ar wybodaeth gan bobl o bob oed a chefndir yn debygol o fod yn fwy cytbwys a chanolbwyntio mwy ar atebion cynaliadwy a thymor hir sy'n cydbwyso anghenion gwahanol bobl yn unol â'r egwyddorion a nodir yn Neddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015.

1.4 Er enghraifft, er y dylai'r gofyniad i ddarparu'r cyfleuster ar gyfer cyfarfodydd aml-leoliad i aelodau sy'n dymuno ymuno â chyfarfodydd o bell (gweler adran 47 o Ddeddf Llywodraeth Leol ac Etholiadau (Cymru) 2021 (Deddf 2021)) oresgyn rhai pryderon, bydd llawer o bobl yn gweld bod mynychu cyfarfodydd yn ystod y dydd, â rhai ohonynt yn gallu bod yn hir, yn anghydnaws â'r gwaith y maent yn cael ei gyflogi i'w wneud ac mae rhai adegau o'r dydd yn heriol i bobl sydd â chyfrifoldebau gofalu fel plant ifanc. Felly, mae'r canllawiau hyn ar amseriad cyfarfodydd yn cynnwys eu hamlder a'u hyd.

Adolygu'r trefniadau presennol

1.5 Dim ond aelodau gweithrediaeth y cyngor sy'n cael eu hystyried yn gynghorwyr "amser llawn" ac adlewyrchir hyn yn lefelau'r taliadau y mae ganddynt hawl iddynt am eu cyfrifoldebau arbennig. I'r gwrthwyneb, ystyrir bod aelodau nad ydynt yn rhan

o’r weithrediaeth yn ymgymryd â’r hyn sy’n cyfateb i rôl ran-amser, a fydd, mewn llawer o achosion, yn gorfod cyd-fynd â’r ymrwymiadau eraill y gall fod gan gynghorwyr.

1.6 Ar gyfer llawer o ddarpar gynghorwyr mewn cyflogaeth amser llawn, mae’r graddau y mae eu cyflogwyr yn cefnogi eu hymrwymiad newydd yn ystyriaeth hollbwysig. Er bod y ddeddfwriaeth cyflogaeth yn rhoi hawl i gynghorwyr gael amser o’r gwaith ar gyfer ymgymryd â dyletswyddau cyhoeddus, gall gweithredu hynny’n ymarferol fod yn fwy anodd (gweler adran 50 o Ddeddf Hawliau Cyflogaeth 1996 (1996, p18).

1.7 Amseriad, hyd ac amlder cyfarfodydd yw’r broblem fwyaf yn hyn o beth. Gellir cyflawni dyletswyddau eraill ar adegau sy’n gyfleus i’r unigolyn ond cynhelir cyfarfodydd ar amser penodol ac (yn amodol ar unrhyw drefniadau a wneir ar gyfer ymuno o bell) mewn lleoliad penodol.

1.8 Nid yw’n ymarferol nac yn ddymunol i Lywodraeth Cymru ragnodi amser, hyd ac amlder cyfarfodydd y cyngor llawn, ei bwyllgorau a’i is-bwyllgorau gan fod y rhain yn faterion i bob cyngor eu hystyried mewn amgylchiadau unigol. Fodd bynnag, mae’n bwysig nad yw cynghorau’n parhau i gynnal eu cyfarfodydd ar yr un pryd ac yn yr un ffordd ag y maent wedi’i wneud erioed oherwydd syrthni. Ni fydd yr hyn a oedd yn draddodiad neu’n drefniant a oedd yn addas ar gyfer y garfan flaenorol o gynghorwyr o reidrwydd o fudd i’r un bresennol. Argymhellir mai’r hyn sy’n gyfleus i’r aelodau, gan ystyried materion cydraddoldeb ac amrywiaeth, ddylai bennu hyd, amseriad, amlder a lleoliad y cyfarfodydd hyn. At hynny, dylai agendau cyfarfodydd gynnwys cyfnodau priodol o egwyl gan fod hyn yn hyrwyddo cyfarfod mwy effeithiol ac mae’n hanfodol hefyd o safbwynt iechyd a llesiant aelodau a swyddogion – nid oes gwahaniaeth ai cyfarfod a gynhelir yn gyfan gwbl ar-lein, mewn aml-leoliad neu wyneb yn wyneb a drefnir.

1.9 Felly, dylai pob awdurdod lleol adolygu amseriad, amlder a hyd eu cyfarfodydd o leiaf unwaith bob tymor, yn fuan ar ôl ethol y cyngor newydd os oes modd. Fodd bynnag, gyda dyfodiad tymor pum mlynedd, byddai’n ddoeth ystyried cynyddu’r amlder hwn er mwyn ymdopi â newidiadau mewn amgylchiadau a allai ddigwydd yn ystod y cyfnod hwnnw.

1.10 Dylai cynghorau gynnal arolwg ymhlith eu haelodau o leiaf unwaith yn fuan ar ôl pob etholiad i asesu eu dewisiadau a dylid ymrwymo i weithredu ar y casgliadau. Dylid cynnal yr arolwg ar adeg a fyddai mwyaf buddiol i aelodau newydd a dim hwyrach na chwe mis ar ôl yr etholiadau cyffredin. Mater i bob awdurdod wedyn fydd penderfynu pa mor rheolaidd y cynhelir yr arolygon.

1.11 Dyma faterion i’w hystyried wrth gynnal arolwg:

- A fyddai’n well cynnal cyfarfodydd yn ystod y dydd neu gyda’r nos.
- A fydd y cyfarfodydd yn cael eu cynnal mewn sawl lleoliad.

- Yr hyd sy'n cael ei ffafrio ar gyfer cyfarfodydd.
- A yw adegau penodol yn achosi trafferthion i gynghorwyr sydd â nodweddion penodol, fel oedran, rhyw, crefydd, cyfrifoldebau gofalu neu fod mewn cyflogaeth.

1.12 Wrth ystyried canlyniadau'r arolwg, dylai cynghorau hefyd ystyried a oes manteision i gylchdroi amseroedd cyfarfodydd gan nad yw'n bosibl diwallu anghenion eu holl aelodau drwy'r amser. Bydd angen, wrth reswm, roi cyhoeddusrwydd clir i unrhyw drefniadau o'r fath er budd aelodau o'r cyhoedd sydd â diddordeb.

2. Canllawiau Statudol ar Hyfforddi, Datblygu a Chefnogi Aelodau Awdurdodau Lleol

Statws y Canllawiau hyn

2.1 Mae’r rhain yn ganllawiau statudol a wneir o dan adran 7(4) o Fesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2011 (y Mesur), adran 38 o Ddeddf Llywodraeth Leol 2000 ac adran 71 o Ddeddf Llywodraeth Cymru 2006.

Diben

2.2 Mae Rhan 1 o’r Mesur yn cynnwys darpariaethau ar gyfer cryfhau democratiaeth leol. Mae Pennod 1 y Rhan honno’n ymwneud â'r gefnogaeth a ddarperir i aelodau awdurdod lleol ac mae adran 7 o'r bennod yn darparu ar gyfer hyfforddi a datblygu’r aelodau hyn. Mae’r canllawiau’n ymwneud â materion y mae’n rhaid i awdurdodau lleol eu hystyried wrth sicrhau cyfleoedd hyfforddi a datblygu rhesymol ar gyfer eu haelodau fel sy’n ofynnol gan adran 7 o’r Mesur.

Gofynion y Mesur

2.3 Mae adran 7 yn ei gwneud yn ofynnol i awdurdodau lleol sicrhau bod cyfleoedd hyfforddi a datblygu rhesymol yn cael eu darparu i’w haelodau. Dylai pob aelod hefyd gael cyfle i gael adolygiad blynyddol o’u hanghenion hyfforddi a datblygu. Fodd bynnag, dylid nodi nad yw'r darpariaethau hyn yn berthnasol i arweinydd gweithrediaeth awdurdod sydd â gweithrediaeth arweinydd a chabinet.

2.4 Os bydd aelod yn penderfynu cynnal adolygiad blynyddol o’i anghenion hyfforddi a datblygu, rhaid i’r awdurdod sicrhau bod yr adolygiad yn cynnwys cyfle i gael cyfweliad gyda rhywun y maent yn ystyried “sy'n meddu ar y cymwysterau priodol” i roi cyngor am anghenion hyfforddi a datblygu.

2.5 O ran y swyddogaethau hyn, mae dyletswydd ar awdurdod lleol i roi sylw i ganllawiau a gyhoeddir gan Weinidogion Cymru.

Cyfleoedd Hyfforddi a Datblygu Rhesymol

2.6 Nid yw’r Mesur yn diffinio beth yw cyfleoedd hyfforddi a datblygu rhesymol at ddibenion adran 7. Mae Llywodraeth Cymru yn argymell bod awdurdodau lleol yn darparu cyfleoedd ar gyfer yr hyn sy’n hanfodol er mwyn i aelod o awdurdod lleol gyflawni ei rôl yn effeithiol.

2.7 Mae rôl cynghorwyr yn esblygu drwy'r amser wrth i ddeddfwriaeth newid, er enghraifft, mae Deddf Llywodraeth Leol ac Etholiadau (Cymru) 2021 (Deddf 2021) yn cyflwyno darpariaeth sy'n galluogi aelodau gweithrediaeth i rannu swyddi gweithrediaeth a bod yn gynorthwywyr i'r weithrediaeth. Roedd yn diwygio cylch gwaith y pwyllgorau llywodraethu ac archwilio ac yn gosod dyletswyddau newydd ar gynghorau i annog y cyhoedd i gymryd rhan mewn penderfyniadau. Yn yr un modd, mae'r cyd-destun cymdeithasol ac amgylcheddol y mae cynghorwyr yn ymgymryd â'u rolau ynddo yn newid drwy'r amser yn sgil datblygiadau yn y cyfryngau cymdeithasol a newid strwythurol yn y ffordd y mae cynghorau a gwasanaethau cyhoeddus yn cael eu trefnu a'r ffordd y mae cynghorau yn rhyngweithio ag unigolion a chymunedau.

2.8 Felly, mae'n hanfodol nad yw diffiniad cynghorau o beth yw anghenion hyfforddi a datblygu rhesymol at ddibenion adran 7 o'r Mesur yn parhau'n gwbl ddigyfnewid. Dylid adolygu'r diffiniad hwnnw yn rheolaidd ac yn aml, gan y Pwyllgor Gwasanaethau Democrataidd fwy na thebyg, er mwyn sicrhau ei fod yn adlewyrchu newidiadau i'r ddeddfwriaeth ac anghenion aelodau fel y nodwyd drwy eu hadolygiadau blynyddol. Nid yw'n ddigon cynnig pecyn hyfforddiant i aelod yn syth ar ôl iddo gael ei ethol a chymryd safbwynt sy'n ddigon i'w gefnogi yn ystod ei gyfnod cyfan yn y swydd.

2.9 Dylai'r pynciau ar gyfer rhaglen hyfforddi barhaus i ddatblygu aelodau gynnwys y canlynol a mwy:

- Cynefino – cyflwyniad i waith awdurdod lleol a'i berthynas â chyrff allweddol a rôl y cyrff hynny. Dylai cynghorau gynllunio rhaglen gynefino gynhwysfawr ar gyfer cynghorwyr newydd a'i chyflwyno'n fuan ar ôl etholiadau cyffredin a hefyd ar gyfer aelodau newydd a etholir mewn is-etholiad;
- Hyfforddiant ar rôl a swyddogaethau'r weithrediaeth, y cyngor a'i swyddogion;
- Trosolwg o gyfansoddiad y cyngor, gan gynnwys sut mae cyfarfodydd yn cael eu gweithredu, sut mae codi cwestiynau gyda'r arweinydd a'r weithrediaeth, sut mae cael gafael ar wybodaeth a chymorth ymchwil;
- Hyfforddiant ar gyfer cadeiryddion pwyllgorau gan gynnwys sgiliau cadeirio effeithiol;
- Hyfforddiant ar rolau penodol y gall aelodau ymgymryd â nhw megis llywodraethwyr neu gynrychiolwyr byrddau iechyd, awdurdodau tân ac achub neu barciau cenedlaethol gan gynnwys briff byr ar bwrpas y rôl a chyfrifoldebau'r aelodau o ran rhoi gwybod i'r cyngor am ddatblygiadau'r corff maen nhw'n ei gynrychioli, lefel y penderfyniadau a ddirprwyir iddynt a sut y gallant gael cymorth i'w cefnogi yn y rôl;
- Hyfforddiant ar rôl y cynghorydd fel aelod lleol, dirprwyo swyddogaethau i aelodau ward a galw ar gynghorwyr i weithredu;

- Hyfforddiant ar ymgysylltu â'r cyhoedd, strategaeth y cyngor i annog cyfranogiad mewn penderfyniadau lleol a'r rôl y gall aelodau ei chwarae wrth ymgysylltu â chymunedau;
- Hyfforddiant penodol i gynghorwyr sy'n cyflawni rolau rheoleiddio neu led-farnwrol (hyfforddiant i gynghorwyr sy'n eistedd ar bwyllgorau cynllunio neu drwyddedu, er enghraifft);
- Hyfforddiant penodol i gynghorwyr sy'n cyflawni rolau sy'n ymwneud â gweithrediadau'r cyngor. Mae'n bosibl yr ystyrir bod angen penodol ar aelodau'r Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio, y Pwyllgor Gwasanaethau Democtrataidd a'r Pwyllgor Safonau;
- Hyfforddiant ar graffu a darparu trosolwg a'u perthynas â gweithrediaeth y cyngor;
- Hyfforddiant ar TGCh, gan gynnwys sut mae cymryd rhan mewn cyfarfodydd aml-leoliad a sut y gall defnyddio TGCh gefnogi gwaith y cynghorydd;
- Hyfforddiant ar ddefnyddio'r cyfryngau cymdeithasol yn effeithiol a chyfleoedd i ymgysylltu'n well rhwng cynghorwyr a'r cymunedau maent yn eu gwasanaethu. Hefyd, y risg o gynghorwyr yn cael eu herlid neu eu haflonyddu gan wrthwynebwyr neu ymgyrchwyr sy'n mynd dros ffiniau dadleuon rhesymol;
- Hyfforddiant ar lesiant a diogelwch, gan gynnwys ffyrdd o gadw'n ddiogel wrth ymgymryd â'u rôl;
- Hyfforddiant ar safonau disgwyliedig a'r cod ymddygiad (a allai fod yn rhan o raglen gynefino ond gellir hefyd ei ystyried ar gyfer hyfforddiant 'diweddaru' rheolaidd);
- Hyfforddiant ar gyfrifoldebau rhianta corfforaethol cynghorwyr;
- Sesiynau briffio rheolaidd a'r wybodaeth ddiweddaraf ar newidiadau yn y gyfraith, polisi a materion eraill sy'n effeithio ar rôl yr aelod etholedig megis yr economi;
- Hyfforddiant ar gydraddoldeb ac amrywiaeth, a chyfrifoldebau'r cyngor mewn perthynas â llesiant cenedlaethau'r dyfodol.

2.10 Gellir cynnal hyfforddiant gan ddefnyddio amrywiaeth o fformatau – mae dulliau addysgu traddodiadol a ddefnyddir yn yr ystafell ddosbarth yn un opsiwn, ac mae hyfforddi pwrpasol a mentora aelodau unigol yn opsiynau eraill. Gallai cyfleoedd hyfforddi a datblygu hefyd gael eu 'cynllunio fel rhan' o waith y cyngor, er mwyn gwneud cyfleoedd dysgu'n fwy ymarferol berthnasol. Er enghraifft, gellid cynnal sesiwn friffio ar fater technegol fel rhan o'r gwaith o baratoi ar gyfer cyfarfod craffu. Gellir cael gafael ar hyfforddiant a'i ddarparu'n fewnol, ar y cyd â chynghorau eraill, neu gyda chefnogaeth unigolion neu sefydliadau allanol.

2.11 Proses yw hyfforddiant, nid digwyddiad. Gallai cynghorau lunio strategaeth i ddatblygu aelodau a ddylai adlewyrchu'r angen i ddiweddaru ac adnewyddu sgiliau cynghorwyr. Dylai hyn gynnwys y cyfle i drefnu sesiynau briffio i gynghorwyr ar feysydd polisi a'r gyfraith sy'n dod i'r amlwg. Wrth lunio strategaeth o'r fath, dylai cynghorau ystyried deunydd a gynhyrchwyd gan Gymdeithas Llywodraeth Leol Cymru, gan gynnwys y fframwaith cymhwysedd a disgrifiadau o rolau.

2.12 Nid oes rhaid darparu hyfforddiant ar wahân ar gyfer y meysydd uchod. Nid oes gwrthwynebiad i gynnal hyfforddiant sy'n cyfuno un neu ragor o'r meysydd uchod. Argymhellir bod gan bob aelod ei gynllun datblygu ei hun sy'n cael ei adolygu'n rheolaidd. Gellid defnyddio'r cynllun hwn fel sail i'r adolygiad blynyddol o anghenion hyfforddi a datblygu aelod o awdurdod lleol, fel sy'n ofynnol o dan y Mesur.

2.13 Argymhellir bod gan y Pwyllgor Gwasanaethau Democtrataidd gyfrifoldeb cyffredinol dros benderfynu beth ddylai gael ei ystyried yn gyfle hyfforddi a datblygu rhesymol fel rhan o'i swyddogaeth i roi cymorth i aelodau gyflawni eu swyddogaethau. Yn ogystal â'r rhestr uchod, efallai y bydd y Pwyllgor Gwasanaethau Democtrataidd yn ystyried ychwanegu rhai meysydd polisi yr ystyrir bod hyfforddiant yn hanfodol ar eu cyfer, fel cynllunio neu drwyddedu. Gall hefyd ystyried sut i gynyddu'r cyfleoedd ymhlith aelodau'r cyngor ac aelodau cynghorau eraill i ddarparu cefnogaeth gan gymheiriaid a chymorth mentora, cyfleoedd i gysgodi gwaith ynghyd â chyfleoedd i arsylwi ar gyfarfodydd a gweithgareddau eraill hefyd.

2.14 Gellid cynnwys y cyfleoedd hyfforddi a datblygu y cytunwyd arnynt mewn strategaeth ddatblygu gyhoeddedig a ddylai gynnwys sut y darperir y datblygiad a'r broses ar gyfer comisiynu hyfforddiant a datblygiad allanol. Gall awdurdodau lleol ddefnyddio Siarter Cymdeithas Llywodraeth Leol Cymru ar gyfer Cymorth a Datblygiad Aelodau (y Siarter) fel canllaw wrth ddatblygu eu strategaethau. Efallai y bydd awdurdodau lleol yn dymuno ystyried y gofynion i gyflawni'r Siarter wrth ddatblygu eu strategaethau a'u rhaglenni.

Adolygiad Blynyddol

2.15 Rhaid i bob aelod o'r awdurdod lleol, ar wahân i arweinydd gweithrediaeth, gael cynnig y cyfle i adolygu ei anghenion hyfforddi a datblygu bob blwyddyn. Argymhellir bod llawer o anghenion hyfforddi a datblygu aelodau o awdurdodau lleol yn cael eu nodi drwy adolygiadau o'r fath.

2.16 Rhaid i'r adolygiad gynnwys cyfle i gael cyfweliad wedi'i gynllunio ymlaen llaw rhwng yr aelod a pherson sy'n meddu ar y cymwysterau priodol (gweler isod). Gallai'r cyfweliad gynnwys adolygiad o'r cyfleoedd hyfforddi a datblygu a gafodd yr aelod

dros y flwyddyn ddiwethaf (neu gyfnod priodol os mai dim ond yn ddiweddar y cafodd yr aelod ei ethol).

2.17 Efallai y bydd awdurdodau lleol yn dymuno manylu ar ganlyniad y cyfweliad mewn cynllun y cytunwyd arno sy'n nodi anghenion hyfforddi a datblygu, os oes rhai, ar gyfer y flwyddyn i ddod. Argymhellir bod y cynllun datblygiad personol hwn yn cael ei ddarparu i'r aelod a'i lofnodi gan yr aelod a'r sawl sy'n cynnal yr adolygiad. Mae hon yn ddogfen breifat ac nid oes disgwyl iddi gael ei chyhoeddi gan yr awdurdod na'r aelod, er bod yr aelod yn rhydd i nodi unrhyw hyfforddiant neu ddatblygiad a gafwyd yn yr adroddiad os yw'n dymuno gwneud hynny.

2.18 Yn unol ag arferion da, awgrymir y dylai cynghorau fabwysiadu disgrifiadau rôl ar gyfer swyddi sy'n sicrhau bod gan bob aelod ddealltwriaeth lawn o'r disgwyliadau a osodir arnynt. Gellid defnyddio'r disgrifiadau fel canllaw o'r sgiliau sy'n ofynnol gan yr aelod perthnasol. Mae fframwaith cymwyseddau Cymdeithas Llywodraeth Leol Cymru yn nodi'r wybodaeth a'r sgiliau disgwyliedig ar draws ystod o rolau cynghorwyr (Fframwaith Datblygu ar gyfer Cynghorwyr CLlLC (Cymwyseddau))

2.19 Gall yr adolygiad blynyddol fod yn asesiad felly o anghenion hyfforddi a datblygu i gefnogi cynghorwyr yn eu rôl. Efallai y bydd awdurdod lleol yn ystyried ei gwneud yn glir i aelodau nad adolygiad o berfformiad yw'r adolygiad nac asesiad o ba mor dda neu ba mor wael mae aelod wedi cyflawni ei ddyletswyddau. Mae sicrhau bod aelodau'n teimlo eu bod yn cael eu cefnogi i ymgymryd â'u rôl a'u bod yn gallu gofyn am gyfleoedd hyfforddi a datblygu yn hanfodol er mwyn meithrin perthynas o ymddiriedaeth rhwng aelodau'r meinciau cefn, y weithrediaeth a'r swyddogion.

2.20 Gallai cynghorau ystyried drafftio cynllun datblygu personol ar gyfer pob cynghorydd, yn codi o'r cyfweliad statudol a drafodwyd uchod. Gallai'r cynlluniau unigol hyn, sydd wedi'u coladu (ac yn ddienw), fod yn sail i strategaeth datblygu aelodau corfforaethol.

Meddu ar y cymwysterau priodol

2.21 Yr awdurdod lleol sydd i benderfynu pwy y gellid ei ystyried yn berson sy'n meddu ar y cymwysterau priodol i gynnal cyfweliadau gydag aelodau'r awdurdod lleol i drafod eu hanghenion hyfforddi a datblygu fel rhan o'u hadolygiad blynyddol. Gellid dyrannu'r cyfrifoldeb hwn i bwyllgor gwasanaethau democrataidd yr awdurdod. Yn y rhan fwyaf o achosion, efallai na fydd hyn yn fater o enwi unigolion, ond o ddisgrifio swydd neu ddeiliad swydd (gweler isod). Mae'n debyg na fyddai'n addas nac yn ddymunol i un person fod yn gyfrifol am gynnal pob cyfweliad.

2.22 Mae hefyd yn bosibl i arweinwyr grwpiau gynnal cyfweliadau gyda'u haelodau neu gallai'r cyfweliadau gael eu cynnal gan yr arweinydd ac aelodau'r weithrediaeth. Mae'r ddau opsiwn hyn yn dderbyniol ac yn cydymffurfio â gofynion y Mesur.

2.23 Fodd bynnag, mae'n bosibl y byddai'n well gan awdurdodau drosglwyddo'r ddyletswydd i'w swyddogion adnoddau dynol. Os mai dyma'r opsiwn sy'n cael ei ffafrio, gall awdurdodau lleol ystyried gwneud Pennaeth y Gwasanaethau Democrataidd yn gyfrifol am gydweithio â swyddogion adnoddau dynol ar gyfer y rhan hon o'u gwaith. Pe bai'r prif weithredwr yn cael ei ddewis fel person sy'n meddu ar y cymwysterau priodol i gynnal cyfweliad, ni fyddai disgwyl iddo weithio dan oruchwyliaeth Pennaeth y Gwasanaethau Democrataidd.

2.24 Efallai y bydd yn well gan rai awdurdodau gyflogi ymgynghorwyr neu gymheiriaid allanol i gynnal cyfweliadau, sydd hefyd yn dderbyniol. Mae awdurdodau lleol yn cael eu hannog i benodi Hyrwyddwr Datblygu Aelodau o blith eu cynghorwyr.

2.25 Argymhellir na ddylid cael unrhyw beth annisgwyl yn y system a bod aelodau unigol yn gwybod pwy y gallant ddisgwyl i gynnal eu cyfweliad. Efallai y bydd awdurdodau lleol yn ystyried cynnwys opsiwn yn eu trefniadau i aelodau wneud cais i Bennaeth y Gwasanaethau Democrataidd drefnu i berson gwahanol gynnal eu cyfweliad os oes rheswm da dros wneud hynny.

2.26 Yn olaf, rhaid i awdurdodau sicrhau bod unrhyw un sy'n cynnal cyfweliad wedi cael hyfforddiant addas ar sut mae gwneud hyn a'u bod yn cael eu cynghori i gysylltu â Chymdeithas Llywodraeth Leol Cymru i sicrhau bod hyn yn cael ei ddarparu. Felly, hyd yn oed os yw'r awdurdod wedi dewis dyrannu'r ddyletswydd o gynnal adolygiadau i swydd, yn hytrach nag i unigolyn, dylai deiliad y swydd honno fod wedi derbyn yr hyfforddiant perthnasol cyn cynnal adolygiadau.

Arweinydd Gweithrediaeth yr Awdurdod Lleol

2.27 Nid yw adran 7 o'r Mesur yn berthnasol i arweinydd gweithrediaeth (na maer etholedig) awdurdod. Fodd bynnag, efallai y bydd achlysuron lle mae'r arweinydd yn dymuno cael hyfforddiant neu gyfle i ddatblygu ac nid oes awgrym, drwy ei eithrio o ddarpariaethau'r Mesur, na ddylent allu cael hyfforddiant, nac, yn wir, adolygiad blynyddol neu gyfweliad gyda pherson sy'n meddu ar y cymwysterau priodol.

Hyfforddiant, Datblygiad a Chefnogaeth Barhaus i Aelodau

2.28 Ni ddylid ystyried yr adolygiad blynyddol fel yr unig bwynt yn y flwyddyn pan gynhelir trafodaeth gydag aelod am ei hyfforddiant, datblygiad, cefnogaeth a'i lesiant. Ni ddylai'r aelod ei ystyried ychwaith fel yr unig gyfle sydd ar gael iddo fynd ati'n rhagweithiol i ystyried ei anghenion datblygu a hyfforddi ei hun neu fathau eraill o gefnogaeth. Yn fwyfwy, mae cynghorwyr yn wynebu galwadau personol sylweddol o ganlyniad i'w gwaith. Mae cynrychioli pobl leol yn fraint ond mae hefyd yn cyflwyno heriau sydd, ar eu mwyaf eithafol, yn herio iechyd meddwl ac iechyd corfforol cynrychiolwyr etholedig.

2.29 Mae gan gynghorau gyfrifoldeb cyffredinol i ddatblygu ymwybyddiaeth a dealltwriaeth o'r cyfyngiadau y mae cynghorwyr yn gweithredu oddi tanynt, ac i sicrhau bod y trefniadau cefnogi a sefydlwyd ar gyfer cynghorwyr yn adlewyrchu'r anghenion hyn. Gellid gwneud hyn ochr yn ochr â gwaith a wneir gan bleidiau gwleidyddol a chyrff yn y sector cenedlaethol.

2.30 Dylai cynghorau fanteisio ar bob cyfle i gefnogi llesiant a diogelwch personol cynghorwyr a'u teuluoedd a dylent nodi'n ofalus y ddeddfwriaeth sy'n ei gwneud yn ofynnol i gynghorau ddarparu cyfeiriad cyswllt swyddfa i gynghorwyr, yn electronig ac ar gyfer post, (adran 43 o Ddeddf 2021) i sicrhau bod preifatrwydd aelodau a phreifatrwydd eu teuluoedd yn cael ei ddiogelu. Mae hyn yn hanfodol i lesiant yr aelod ac i annog a chefnogi amrywiaeth o aelodau sy'n adlewyrchu'r amrywiaeth yn ardal y cyngor.

2.31 Mae Llywodraeth Cymru o'r farn y dylai diogelu cyfeiriadau aelodau fod yn flaenoriaeth i gynghorau er mwyn cefnogi llesiant eu haelodau a hyrwyddo amrywiaeth o aelodau. Felly, mae Rheoliadau Awdurdodau Lleol (Diwygiadau sy'n Ymwneud â Chyhoeddi Gwybodaeth) (Cymru) 2022 yn diwygio adrannau 100G (4) o Ddeddf Llywodraeth Leol 1972 a Rheoliad 12 (1) o Reoliadau Awdurdodau Lleol (Trefniadau Gweithrediaeth) (Penderfyniadau, Dogfennau a Chyfarfodydd) (Cymru) 2001 i ddileu'r gofyniad i wneud y gofrestr o gyfeiriadau aelodau'r weithrediaeth ar gael i'w harchwilio'n gyhoeddus.

2.32 Wrth gwrs, mae'n bwysig bod y cyhoedd yn ymwybodol o'r buddiannau y gall fod gan yr aelodau neu y gall aelod eu dal, yn enwedig lle gallai'r buddiannau hynny ddylanwadu ar y penderfyniadau y gallent fod yn rhan ohonynt yn eu rôl neu eu rolau yn y cyngor. Felly, mae Rhan 4, paragraff 15 o'r Cod Ymddygiad Enghreifftiol yn ei gwneud yn ofynnol i aelodau gofrestru buddiannau personol yng nghofrestr buddiannau aelodau'r awdurdod sy'n dod o fewn categori a nodir ym mharagraff 10(2)(a), drwy ddarparu hysbysiad ysgrifenedig i swyddog monitro awdurdod yr aelodau. Mae hyn yn cynnwys unrhyw dir ac eiddo yn ardal yr awdurdod y mae gan aelodau fuddiant llesiannol ynddo (neu drwydded i feddiannu am fwy na 28 diwrnod).

2.33 Felly, mae Llywodraeth Cymru yn ymwybodol o'r angen i amddiffyn diogelwch a llesiant yr aelodau, gan sicrhau bod yr holl fuddiannau perthnasol yn cael eu cofnodi, mewn modd sy'n parhau i fod yn agored, ac yn cynnal tryloywder. Fodd bynnag, ym marn Llywodraeth Cymru, er bod gan aelodau ddyletswydd i ddatgan buddiannau ac i beidio â chymryd rhan ym musnes y cyngor na dylanwadu arno, nid yw'n ofynnol i aelodau gynnwys eu prif gyfeiriad llawn (neu unrhyw gyfeiriad arall) wrth gofrestru buddiannau llesiannol mewn tir yn ardal yr awdurdod. Byddai'n ddigon i aelodau ddatgan eu bod yn berchen ar eiddo yn ardal yr awdurdod (er enghraifft nodi'r ffordd neu'r ward), er mwyn cyflawni eu dyletswyddau o dan baragraff 15 o'r Cod.

2.34 Yn ogystal, atgoffir cynghorau, o dan baragraff 16 o'r Cod Enghreifftiol, nad oes angen i aelodau, gyda'u cytundeb, gynnwys gwybodaeth sy'n ymwneud ag unrhyw rai o'u buddiannau personol sy'n cael eu hystyried yn wybodaeth sensitif. Yn y cod, mae "gwybodaeth sensitif" yn golygu bod y ffaith bod yr wybodaeth ar gael i'w harchwilio gan y cyhoedd yn creu, neu'n debygol o greu, risg ddifrifol y gall yr aelod neu berson sy'n byw gyda'r aelod wynebu trais neu fygythiadau.

2.35 Mae gan gynghorau a chynghorwyr rôl i gefnogi presenoldeb diwylliant gwleidyddol agored, atebol a pharchus mewn ardaloedd lleol. Er gwaethaf hyn, bydd angen i gynghorau fod yn ymwybodol o'r risgiau sy'n gysylltiedig â gwasanaeth cyhoeddus uchel ei broffil. Gall cynghorwyr fod mewn perygl corfforol o niwed – yn enwedig os ydynt yn gysylltiedig â phenderfyniadau neu faterion amhoblogaidd neu ddadleuol. Rhaid i gynghorau geisio deall lle a sut mae risgiau o'r fath yn dod i'r amlwg, a gweithio'n agos gyda'r heddlu lleol a phartneriaid diogelwch cymunedol – lle bo angen – i roi trefniadau diogelwch ar waith ar gyfer cynghorwyr, mor rhagweithiol â phosibl.

2.36 Mae'n ofynnol i gynghorau sefydlu trefniadau i gefnogi cynghorwyr ar absenoldeb teuluol, ond efallai y bydd adegau pan fydd angen cymorth wedi'i dargedu a heb ei gynllunio ar aelod, er enghraifft:

- Pan fydd cynghorwyr yn destun ymosodiadau ar y cyfryngau cymdeithasol sy'n mynd y tu hwnt i drafodaethau gwleidyddol derbyniol. Cyn belled ag y bo modd, dylid cefnogi cynghorwyr i ddefnyddio'r cyfryngau cymdeithasol i fod yn fwy hygyrch i'w hetholwyr, ond mae angen sicrhau bod llwybrau diogel a dibynadwy ar gael iddynt dynnu sylw at ymosodiadau o'r fath, ac i'r cyngor gefnogi camau gweithredu'r heddlu lle bo hynny'n briodol. Yn gyfreithiol, mae egwyddor bod disgwyl i gynghorwyr fod yn "groendew", ond ni ddylai hyn gyfyngu ar faint o gefnogaeth a chyngor anffurfiol y dylid ei roi i gynghorwyr o dan yr amgylchiadau hyn. Gall pleidiau gwleidyddol roi cyngor i gynghorwyr ar ddefnyddio'r cyfryngau cymdeithasol yn effeithiol ac yn ddiogel, ond dylai cynghorau fod yn ymwybodol, mewn cymhariaeth, o ba mor agored i niwed yw cynghorwyr a allai fod yn aelodau o bleidiau llai, neu sy'n gweithredu fel cynghorwyr annibynnol, ac na fyddant yn gallu elwa ar gymorth o'r fath o bosibl;

- Pan fydd gan gynghorwyr gyflyrau iechyd cronig a/neu os ydynt yn anabl, dylai cynghorau ystyried y cymorth o safbwynt y model cymdeithasol o anabledd a chael gwared ar rwystrau a allai fod yn analluogi cynghorwyr sydd â namau;

- Pan fydd eu hamgylchiadau'n eu gwneud yn llai abl i ymgymryd â'u rolau a'u dyletswyddau, er enghraifft cyfrifoldebau gofalu, efallai y bydd angen addasu trefniadau dros dro neu'n barhaol ar eu cyfer. Felly, dylai cynghorau ystyried

anghenion cymorth ehangach cynghorwyr mewn perthynas â’u hymrwymiadau personol;

- Pan fydd gan gynghorwyr ymrwymiadau eraill (gan gynnwys ymrwymiadau proffesiynol), neu os byddant yn gweithredu o dan gyfyngiadau eraill, a all gyfyngu dros dro neu’n barhaol ar eu gallu i fynychu cyfarfodydd neu i gymryd rhan fel arall ym mywyd y cyngor.

2.37 Gall grwpiau gwleidyddol sefydlu trefniadau ar gyfer mentora a chefnogi cymheiriaid, er enghraifft, ‘cynllun cyfeillio’ ar gyfer cynghorwyr sydd newydd eu hethol gyda chydweithwyr sy’n dychwelyd i’w swyddi. Mae hon yn elfen bwysig o ddarparu hyfforddiant a chefnogaeth i nifer o aelodau. Fodd bynnag, gall cynghorwyr sydd ddim yn perthyn i grŵp gwleidyddol (neu ran o grŵp gwleidyddol bach, neu sy’n perthyn i ardal ddaearyddol benodol) fod ag anghenion penodol, a gall cynghorau ystyried sut y gellir diwallu’r anghenion hyn mewn ffordd sydd ddim yn rhoi aelodau eraill dan anfantais.

2.38 Gallai diwylliant cyngor lle mae llesiant, dysgu a datblygu yn cael eu gwerthfawrogi a’u meithrin ymysg aelodau etholedig gael ei ystyried yn elfen bwysig o allu cyngor i gyflawni ei ddyletswyddau yn adrannau 89 a 90 o Ddeddf 2021 i gadw ei berfformiad dan adolygiad ac ymgynghori â’r cyhoedd ar berfformiad. Bydd cyfranogiad gweithredol yr holl aelodau’n bwysig i ddangos bod y dyletswyddau hyn yn cael eu cyflawni a rhaid i’r aelodau fod yn barod i dderbyn cyfleoedd hyfforddi a datblygu i’w cefnogi yn y rôl hon a rhaid i’r cyngor fod yn barod i dderbyn pa mor bwysig yw gwneud hynny.

3. Canllawiau Statudol ar Gymorth a Gwasanaethau Ymchwil i Gynghorwyr

Statws y Canllawiau hyn

3.1 Mae'r rhain yn ganllawiau statudol a gyhoeddir o dan adran 8(1A) o Fesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2011. Mae'r adran hon yn galluogi Gweinidogion Cymru i gyhoeddi canllawiau y mae'n rhaid i awdurdodau lleol roi sylw iddynt wrth ymarfer eu swyddogaethau mewn perthynas â darparu staff, llety ac adnoddau eraill i Bennaeth y Gwasanaethau Democrataidd sydd, yn eu barn nhw, yn ddigonol i Bennaeth y Gwasanaethau Democrataidd gyflawni ei swyddogaethau.

Diben y Canllawiau hyn

3.2 Mae gan gynghorwyr sy'n rhan o'r weithrediaeth neu'n gynorthwywyr iddi y fantais o weithio'n agos gyda swyddogion y cyngor ac mae ganddynt fynediad parod at wybodaeth a chymorth proffesiynol. Fodd bynnag, er mwyn cyflawni eu rolau'n effeithiol, dylai pob aelod etholedig allu cael gafael ar amrywiaeth o wybodaeth a chymorth. Rhagwelir mai ar gyfeirio aelodau unigol at ffynonellau presennol o wybodaeth neu gyfleoedd hyfforddi sydd i'w cael eisoes y canolbwyntir yn bennaf – er enghraifft, gwybodaeth friffio wedi'i llunio ar gyfer cyfarfodydd y pwyllgor craffu neu sut i ddefnyddio gwefannau ymchwil, ystadegol neu ddeddfwriaethol. Gall hefyd gynnwys cymorth wedi'i dargedu ar gyfer grwpiau o aelodau – er enghraifft, arwain ymchwiliad grŵp gorchwyl a gorffen neu gymorth ar gyfer aelodau unigol i ymchwilio i faterion sy'n effeithio ar eu cymunedau lle y maent yn cyflwyno galwad gan gynghorydd i weithredu o dan adran 21A o Ddeddf Llywodraeth Leol 2000, y mae swyddogaethau wedi'u dirprwyo iddynt o dan adran 56 o Fesur 2011 neu y maent yn ymwneud â nhw drwy eu rôl ar y cyngor, er enghraifft fel cadeirydd pwyllgor

3.3 Dylai'r Pwyllgor Gwasanaethau Democrataidd ystyried darparu'r math hwn o gefnogaeth i aelodau etholedig fel rhan o'i ystyriaethau ynghylch beth sy'n cael ei ystyried yn adnoddau digonol i Bennaeth y Gwasanaethau Democrataidd gyflawni ei swyddogaethau. Dylai'r achos dros gael adnoddau ar gyfer y gefnogaeth hon fod yn rhan o ystyriaethau cyllidebol y Pwyllgor Gwasanaethau Democrataidd a thrafodaethau gyda'r cyngor. Rhagwelir y bydd y Pwyllgor Gwasanaethau Democrataidd yn dechrau'r broses hon drwy nodi lefel sylfaenol y cymorth sydd ar gael eisoes i aelodau, cyn gweithio gyda'r aelodau i nodi sut y gellid datblygu'r cymorth hwn a'i baramedrau ymhen amser.

Cymorth ar gyfer Ymchwil

3.4 Mater i'r Pwyllgor Gwasanaethau Democrataidd yw cynghori ynghylch natur a lefel y cymorth ar gyfer ymchwil gan aelodau etholedig a fyddai'n addas ar gyfer eu cyngor a lefel yr adnoddau y gallai Pennaeth y Gwasanaethau Democrataidd fod ei hangen i ddarparu set ddigonol o wasanaethau yn y cyswllt hwn. Mae'r canllawiau hyn yn nodi'r mathau o wasanaethau y dylai'r Pwyllgor Gwasanaethau Democrataidd eu hystyried wrth wneud ei benderfyniadau.

3.5 Mae angen i gynghorwyr ddefnyddio cymorth ymchwil yn gymesur oherwydd mae hyn yn rhan bwysig o sicrhau bod democratiaeth leol yn gweithio'n effeithiol. Mae hefyd yn bwysig sicrhau nad yw aelodau'n teimlo'n rhwystredig oherwydd eu bod yn teimlo nad ydynt yn gallu cael gafael ar y cymorth sydd ei hangen arnynt i wneud gwahaniaeth yn eu cymuned leol neu i ymgymryd â rôl y gofynnwyd iddynt ei chyflawni ar ran y cyngor yn effeithiol.

3.6 Dylai cynghorau, drwy'r Pwyllgor Gwasanaethau Democtrataidd, sefydlu protocol neu set arall o reolau sy'n llywodraethu sut y dylai cynghorwyr ddisgwyl gallu cael mynediad at wasanaethau ymchwil a'u defnyddio, i sicrhau ei fod ar gael i bob cynghorydd a'i fod yn cael ei ddefnyddio'n deg ac yn gymesur. Dylai hyn gydblethu â goruchwyliaeth y Pwyllgor Gwasanaethau Democtrataidd o'r adnoddau cyffredinol sydd ar gael ar gyfer gwasanaethau democrataidd mewn awdurdod.

3.7 Dylid amcanu at ddarparu cymorth i helpu cynghorwyr y meinciau cefn a'u staff i weithio gydag etholwyr, craffu ar ddeddfwriaeth, datblygu polisi, ymgymryd ag unrhyw swyddogaethau y gofynnir iddynt eu gwneud ar ran y cyngor a chynnal trosolwg a chraffu effeithiol. Gall ymchwil fod yn gysylltiedig â mater neu faterion penodol sy'n cael effaith fwy cyffredinol ar waith aelodau etholedig ar draws y cyngor ond byddai'n gysylltiedig fel arfer â gwireddu blaenoriaethau'r cyngor neu ar graffu ar yr hyn y mae'n ei gyflawni. Dylai'r ymchwil weithio ochr yn ochr â'r cymorth y gallai fod disgwyl i aelodau ei ddarparu drwy rinwedd eu haelodaeth o grŵp gwleidyddol, er enghraifft pan fo cynorthwywyr gwleidyddol wedi eu penodi (adran 9 o Ddeddf Llywodraeth Leol a Thai 1989), ac ni ddylid disgwyl iddi ddyblygu'r cymorth hwnnw.

Gwasanaethau a Chymorth Ymchwil

3.8 Dyma enghreifftiau o gymorth a gwasanaethau ymchwil:

- Casglu a dosbarthu papurau cefndir i helpu cynghorwyr i ddeall yn well y penderfyniadau allweddol sydd ar y gweill gan gynnwys dadansoddi data a gwybodaeth gymhleth y gellir eu darparu fel papurau cefndir ar gyfer cyfarfodydd y cyngor megis y drafodaeth ar y gyllideb;
- Paratoi a rhannu gwybodaeth reoli yn rheolaidd, gan gynnwys gwybodaeth am reoli perfformiad fel rhan o asesiadau ffurfiol naill ai gan baneli perfformiad neu Archwilio Cymru;
- Paratoi a rhannu gwybodaeth ddemograffig a gwybodaeth am sut mae pobl leol yn defnyddio gwasanaethau;
- Swyddogion y cyngor neu ffynhonnell allanol ddylai ymateb i geisiadau cynghorwyr am ymchwil ar bynciau penodol. Dylai cynghorau nodi prosesau a gweithdrefnau clir i sicrhau bod cynghorwyr yn gallu cael gafael ar y math yma o

ymchwil ond hefyd eu bod yn deall y gofyniad i'w defnyddio'n ddoeth o fewn y gyllideb a pharamedrau adnoddau a bennir gan y cyngor;

- Cyfeirio aelodau at ffynonellau gwybodaeth defnyddiol y gallant eu defnyddio sy'n ymwneud â materion y mae ganddynt ddiddordeb ynddynt;
- Dosbarthu calendrau o ddigwyddiadau a gynhelir gan fudiadau lleol a chenedlaethol a allai fod o ddiddordeb i aelodau a helpu i rannu eu gwybodaeth am faterion penodol.

3.9 Ni ddylai'r gwasanaeth fod yn adweithiol yn unig. Fel rhan o'r gwasanaeth, dylid darparu sesiynau briffio amserol ar bolisïau newydd a newidiadau yn y gyfraith neu faterion eraill a allai effeithio ar waith aelodau. Dylai'r papurau briffio hyn gael eu cyhoeddi a'u darparu i'r cyhoedd gan y byddant o ddiddordeb ehangach a gallant fod yn rhan o strategaeth y cyngor ar gyfer cyflawni ei ddyletswyddau o dan adrannau 39 i 41 o Ddeddf Llywodraeth Leol ac Etholiadau (Cymru) 2021 i annog pobl leol i helpu i wneud penderfyniadau a chyhoeddi strategaeth cyfranogiad.

3.10 Fodd bynnag, mae risg y bydd aelodau'n teimlo eu bod yn cael eu llethu gan wybodaeth, felly dylai'r Pwyllgor Gwasanaethau Democtrataidd a Phennaeth y Gwasanaethau Democrataidd ymgynghori a chynnwys aelodau i lunio ac adolygu'n rheolaidd pa mor ddefnyddiol ac effeithiol yw'r cymorth a ddarperir.

Manteision

3.11 Dyma fanteision mynd ati'n rhagweithiol i ddarparu cymorth ymchwil i gynghorwyr:

- Mae'n golygu bod cynghorwyr yn gallu ymgysylltu'n well â gwaith yr awdurdod mewn modd gwybodus a rhagweithiol;
- Nid oes rhaid i wahanol swyddogion ddelio â cheisiadau am wybodaeth ac mae dyblygu'n cael ei leihau;
- Mae llai o alw am gyflwyno adroddiadau i bwyllgorau (yn enwedig pwyllgorau craffu) er gwybodaeth, neu i'w nodi, oherwydd mae dulliau systematig ar gael i rannu ymchwil gyda chynghorwyr drwy ddulliau eraill ac mae hyn yn rhyddhau amser ac adnoddau pwyllgorau;
- Gellir rhannu cynnyrch a chanlyniadau ymchwil yn gyfartal, yn hytrach na thrwy sgyrsiau un-i-un rhwng cynghorwyr a swyddogion sy'n rhoi breintiau i'r rheini sy'n fwy galluog wrth "ymrafael" â'r awdurdod a strwythurau ei swyddogion.

Cymorth i gael gafael ar wybodaeth

3.12 Dylai cynghorau fabwysiadu dull rhagweithiol a chaniataol o ymdrin ag anghenion gwybodaeth cynghorwyr. Ni all cynghorwyr bob amser wybod pa wybodaeth y mae angen iddynt ei gwybod, ac oherwydd hynny, efallai nad ydynt mewn sefyllfa i ddatblygu ceisiadau mewn ffordd sy'n cyfleu'r anghenion hyn yn gryno. Yn benodol, dylai cynghorau gydnabod nad yw'n ddelfrydol disgwyl i gynghorwyr wneud ceisiadau Rhyddid Gwybodaeth o'u hawdurdod eu hunain, a dylent sefydlu trefniadau i sicrhau eu bod yn gallu cael gafael ar yr wybodaeth hon a gwybodaeth arall yn gyflym.

3.13 Oherwydd hynny, dylai cynghorau wneud fel a ganlyn:

- Datblygu rheolau gweithdrefnau mynediad cynghorwyr at wybodaeth sy'n eang – gyda rhagdybiaeth o blaid rhyddhau gwybodaeth i gynghorwyr oni bai fod rheswm polisi cyhoeddus clir dros beidio â gwneud hynny;
- Mynd ati'n rhagweithiol i ddarparu gwybodaeth reoli a data eraill i gynghorwyr er mwyn sicrhau eu bod yn cael yr wybodaeth ddiweddaraf am waith yr awdurdod. Gallai cynghorau gynhyrchu bwletin gwybodaeth neu grynodeb ar gyfer cynghorwyr yn rheolaidd – yn amodol ar adnoddau fel yr awgrymwyd uchod;
- Ymgysylltu ag aelodau er mwyn deall yn well sut a phryd y bydd angen iddynt gael gafael ar ffynonellau gwybodaeth penodol yn eu rolau, a'u cefnogi i gael gafael ar y ffynonellau hynny. Gall hyn gynnwys negodi gyda phartneriaid a phobl eraill a allai fod â gwybodaeth sy'n berthnasol i rolau cynghorwyr.

3.14 Dylai cynghorau ystyried dewisiadau eraill yn lle sesiynau preifat ar gyfer pwyllgorau lle ceir cyfle i wneud hynny – er enghraifft, drwy ailddatblygu adroddiadau neu gynllunio trafodaethau mewn ffordd sy'n golygu nad oes angen trafod materion cyfrinachol. Fodd bynnag, yn aml, bydd datrysiadau o'r fath yn amhosibl. Cyn belled ag y bo modd, dylai cynghorau nodi'n gyhoeddus pam mae mater wedi'i eithrio rhag cael ei gyhoeddi neu rhag cael ei drafod mewn fforwm cyhoeddus, ac yn ddelfrydol, dylid darparu mwy o wybodaeth na dim ond y disgrifiad a roddir yn Atodlen 12A o Ddeddf Llywodraeth Leol 1972.

3.15 Yn yr un modd, dylid rhoi gwybod i gynghorwyr bod cynghorau'n aml dan rwymedigaethau cyfreithiol i bobl eraill o ran cynnal cyfrinachedd gwybodaeth benodol – yn enwedig gwybodaeth fasnachol a phersonol – a gallai datganiadau o'r fath wneud y cyngor yn agored i gael ei herio.

Atodiad 2

1. Canllawiau Statudol ar Strategaethau Cyfranogiad y Cyhoedd

Statws y Canllawiau hyn

1.1 Mae'r rhain yn ganllawiau statudol a wneir o dan adran 44 o Ddeddf Llywodraeth Leol ac Etholiadau (Cymru) 2021 (Deddf 2021).

Diben y Canllawiau hyn

1.2 Diben y Canllawiau hyn yw helpu cynghorau i baratoi a chynnal eu Strategaethau Cyfranogiad y Cyhoedd, gyda'r nod o gefnogi ac annog penderfyniadau sy'n deall, yn adlewyrchu ac yn seiliedig ar amrywiaeth y cymunedau yn ardal y cyngor.

Bwriad polisi

1.3 Mae cyfranogiad y cyhoedd yn hanfodol i sicrhau bod anghenion a dyheadau cymunedau wrth wraidd y broses o wneud penderfyniadau yn lleol. Rhaid i gynghorau ddangos eu bod yn cydnabod ac yn gwerthfawrogi cyfraniad pobl leol o ran nodi, llywio a gwerthuso'r gwasanaethau maen nhw a'u teuluoedd yn dibynnu arnynt fel rhan o'u prosesau gwneud penderfyniadau democrataidd. Mae hyn yn ganolog i ethos Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015 (Deddf 2015) a nod adrannau 39 i 41 o Ddeddf 2021 yw gweithio mewn cytgord â'r broses o gyflawni nodau llesiant cynghorau ac ategu'r pum ffordd o weithio a nodir yn Neddf 2015.

1.4 Mae hyn oherwydd bod 'y ddyletswydd i annog cyfranogiad' yn Neddf 2021 yn ymwneud yn benodol â phrosesau democrataidd y cyngor, gan gydnabod dimensiwn democrataidd cynghorau sy'n benodol ac yn hanfodol i'w cyfansoddiad. Mae'r pwyslais ar gynnal cyfranogiad, ymddiriedaeth a diddordeb y cyhoedd mewn democratiaeth yn ystod y blynyddoedd rhwng etholiadau. At hynny, os gellir meithrin a chefnogi'r ymddiriedaeth hon a'r diddordeb hwn, ac adeiladu arnynt, yn y blynyddoedd rhwng yr etholiadau, ceir cyfle i adeiladu ymhellach ar hyn ac annog mwy o bleidleiswyr i gofrestru ac i bleidleisio adeg etholiad.

1.5 Nod strategaeth cyfranogiad y cyhoedd felly yw nodi'r trefniadau y mae'r cyngor yn bwriadu eu rhoi ar waith i ymwreiddio diwylliant o bartneriaeth gyda'r cyhoedd, a gweithredu ar y diwylliant hwnnw. Er mwyn adeiladu ar y diwylliant hwn o bartneriaeth a sicrhau bod gan y cyhoedd ffydd yn ymrwymiad y cyngor i annog pobl i fynegi barn, ac i weithredu ar sail y farn honno, rhaid datblygu'r strategaeth cyfranogiad gyda'r holl amrywiaeth o gymunedau yn ardal y cyngor.

1.6 Nid yw Deddf 2021 yn darparu diffiniad o gyfranogiad. Fodd bynnag, at ddibenion y canllawiau hyn ac er mwyn llunio strategaeth cyfranogiad y cyhoedd, dylid dehongli 'cyfranogiad' fel term hollgynhwysol sy'n berthnasol i weithgareddau neu ddulliau sy'n hysbysu'r cyhoedd, yn eu cynnwys neu'n ymgynghori â nhw yn ogystal â gweithgareddau neu ddulliau sy'n galw am gyd-ddatblygu neu gydgynhyrchu rhwng y cyngor a'r cyhoedd. Dylid hefyd ei ddehongli fel cyfranogiad pawb, beth bynnag y bo eu hoedran, eu nodweddion gwarchodedig neu eu nodweddion neu gefndir economaidd-gymdeithasol. Dylai strategaeth cyfranogiad y cyhoedd y cyngor fod yn glir ynglŷn â sut y bydd yn galluogi i bawb gyfranogi gan gynnwys drwy gyfeirio at y model cymdeithasol o anabledd.

Gofynion Deddf 2021

1.7 Mae Deddf 2021 yn gosod dyletswydd ar brif gynghorau i annog pobl leol i gymryd rhan yn y broses o wneud penderfyniadau. Mae hyn yn cynnwys pan fydd cynghorau'n gwneud penderfyniadau mewn partneriaeth â phrif gyngor arall neu ar y cyd ag unigolyn neu gorff arall fel bwrdd iechyd lleol. Nodir hyn yn adran 39 o Ddeddf 2021 a'r diben penodol yw annog cyfranogiad y cyhoedd ym mhrosesau democrataidd y cyngor er mwyn pontio â chyfleoedd i'r cyhoedd ymgysylltu'n uniongyrchol â chynghorwyr neu i ymgysylltu neu ymwneud yn uniongyrchol, drwy ddyletswyddau statudol presennol, â'r gwasanaethau y mae'r cyngor yn eu darparu.

1.8 Mae adran 40 o'r Ddeddf yn ei gwneud yn ofynnol i brif gyngor baratoi a chyhoeddi strategaeth cyfranogiad y cyhoedd sy'n nodi sut y bydd yn annog pobl leol i gymryd rhan yn y broses o wneud penderfyniadau. **Rhaid** i'r strategaethau hyn gynnwys y canlynol (adran 40(2)):

a) ffyrdd o godi ymwybyddiaeth ymysg pobl leol o swyddogaethau prif gyngor;
b) ffyrdd o godi ymwybyddiaeth ymysg pobl leol o sut y mae dod yn aelod o'r prif gyngor, a'r hyn mae aelodaeth yn ei olygu;
c) ffyrdd o hwyluso mynediad i bobl leol at wybodaeth am benderfyniadau a wnaed, neu sydd i'w gwneud, gan y prif gyngor;
d) ffyrdd yrdd o hyrwyddo a hwyluso prosesau y gall pobl leol eu defnyddio i gyflwyno sylwadau i'r prif gyngor am benderfyniad cyn, ac ar ôl, iddo gael ei wneud;
e) trefniadau a wnaed, neu sydd i'w gwneud, at ddibenion dyletswydd y cyngor yn adran 62 o Fesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2011 (dod â barn y cyhoedd i sylw pwyllgorau trosolwg a chraffu);
f) ffyrdd o godi ymwybyddiaeth ymysg aelodau'r prif gyngor o fanteision defnyddio cyfryngau cymdeithasol i gyfathrebu â phobl leol.

1.9 **Caiff** y strategaeth hefyd fynd i'r afael â'r ffordd y mae prif gyngor yn bwriadu cydymffurfio â dyletswydd a orfodir drwy unrhyw ddeddfiad. Mae hyn yn galluogi'r

cyngor i nodi mewn un man sut y bydd yn mynd i'r afael ag amrywiaeth o ddyletswyddau i gael gwared ar unrhyw ddyblygu ac i'w gwneud yn haws i'r cyhoedd ddeall y gwahanol ffyrdd y mae'r cyngor yn eu defnyddio i annog cyfranogiad ar draws ei amrywiol weithgareddau.

1.10 Wrth ddatblygu strategaeth cyfranogiad y cyhoedd, rhaid i gynghorau ymgynghori â phobl sy'n byw, yn gweithio neu'n astudio yn ardal y cyngor ac unrhyw un arall sy'n briodol ym marn y cyngor. Mae adran 41 o Ddeddf 2021 yn ei gwneud yn ofynnol i strategaeth gyntaf cyngor a wneir o dan yr adran hon gael ei chyhoeddi cyn gynted ag y bo'n rhesymol ymarferol ar ôl yr etholiadau llywodraeth leol ym mis Mai 2022.

1.11 Mae llawer o ffyrdd o gynnwys unigolion a grwpiau o unigolion mewn cymunedau, ac o ennyn eu diddordeb ac ymwneud â nhw, er enghraifft drwy gynnal ymgyngoriadau ffurfiol, grwpiau ffocws, cyfarfodydd cyhoeddus a rheithgorau dinasyddion. Nid oes un mecanwaith sy'n allweddol ar gyfer dull partneriaeth rhwng aelodau'r cyhoedd a'r cyngor sy'n eu gwasanaethu, a bydd rhaid i gynghorau ystyried pa ddulliau sy'n cyd-fynd orau â gwahanol agweddau ar y strategaeth a'r gwahanol gymunedau y mae angen iddynt ennyn eu diddordeb.

1.12 Dylai strategaeth cyfranogiad y cyhoedd wneud mwy na dibynnu ar geisiadau traddodiadol am adborth ar gynlluniau y penderfynwyd arnynt ymlaen llaw a dylid meithrin perthynas â chymunedau sy'n seiliedig ar ymddiriedaeth, ymrwymiad i wrando ar lais pob un, a bod y lleisiau hynny yn cael eu clywed, ac addewid hefyd i weithio gyda'r gymuned i ymchwilio i faterion sy'n peri pryder a'u datrys, hybu llwyddiannau a'u cydnabod a wynebu heriau newydd gyda'i gilydd. Rhaid i'r strategaeth cyfranogiad y cyhoedd nodi sut y cyflawnir hyn.

1.13 Mae adran 41 wedyn yn galluogi'r cyngor i benderfynu pa mor aml y cynhelir adolygiadau dilynol o'i strategaeth ond rhaid iddo ymgynghori â phobl sy'n byw, yn gweithio neu'n astudio yn ardal y cyngor ac unrhyw un arall sy'n briodol ym marn y cyngor wrth gynnal adolygiad. Rhaid cyhoeddi fersiwn ddiwygiedig neu newydd o'r strategaeth cyn gynted â phosibl ar ôl yr adolygiad.

Paratoi'r strategaeth

1.14 Wrth baratoi'r strategaeth, dylai'r cyngor fod yn glir ynglŷn â'r rheini y mae'n rhaid iddo ymgynghori â nhw o dan adran 41 o Ddeddf 2021 ynghylch ei diben. Y pwrpas yw nodi **SUT** bydd y cyngor yn cyflawni'r gofynion a nodir yn adran 39 o'r Ddeddf.

1.15 Ni ellir bodloni pob un o'r gofynion drwy ymgynghori ffurfiol, er y gall ymgynghori ffurfiol fod yn un o'r llwybrau ar gyfer cymryd rhan. Bydd angen pennu nifer o fesurau i ddangos bod y gofynion yn cael eu bodloni. Er enghraifft, gallai dangos bod y cyngor yn bodloni'r gofyniad sy'n ymwneud â ffyrdd o hyrwyddo a hwyluso prosesau y gall pobl leol eu defnyddio i gyflwyno sylwadau i'r cyngor am benderfyniad, cyn ac

ar ôl iddo gael ei wneud, gynnwys prosesau ymgynghori ffurfiol. Ond gallai hefyd gynnwys sut mae cyflwyno sylwadau i'ch aelod ward, sut mae cyflwyno cwestiynau i arweinydd y cyngor, sut mae cyflwyno tystiolaeth i bwyllgorau craffu, sut mae dod yn aelod o banel dinasyddion neu fforwm cydgynhyrchu, sut mae cyhoeddi blaengynlluniau gwaith ac agendau y cyngor, y cabinet a phwyllgorau mewn modd systematig, ac ati.

1.16 Wrth fodloni'r gofyniad sy'n ymwneud â chodi ymwybyddiaeth ymhlith pobl leol o sut mae dod yn aelod o'r prif gyngor a'r hyn y mae aelodaeth yn ei olygu, gallai gynnwys cynghorau ieuenctid a chabinetau ieuenctid, allgymorth mewn cymunedau lleol a chyfleoedd i gysgodi aelodau etholedig, hyrwyddo sut mae mynychu cyfarfodydd y cyngor, podlediadau a gweddarllediadau am waith aelodau etholedig ac ati.

1.17 Dylai'r broses o ddatblygu'r strategaeth fod yn seiliedig ar drafodaethau a chyfraniad y cyhoedd ynghylch ei diben a pha lwybrau cyfranogi fyddai'n eu galluogi orau a'u cefnogi i gymryd rhan mewn penderfyniadau lleol. Rhaid i'r dull o ddatblygu'r strategaeth a'r llwybrau cyfranogi fynd y tu hwnt i hyn, gan ganolbwyntio ar weithio mewn partneriaeth â'r rheini yr effeithir arnynt gan y penderfyniadau a wneir a'r gwasanaethau a ddarperir gan y cyngor.

1.18 Ni ellir mynd ati'n effeithiol i sicrhau cyfranogiad y cyhoedd heb fuddsoddi. Mae'n hanfodol, fel rhan o unrhyw asesiad llinell sylfaen, fod lefel bresennol yr adnoddau a ddyrennir i ymgysylltu â'r cyhoedd yn cael ei nodi gydag esboniad o'r hyn y mae'r adnoddau hynny'n ei gyflawni.

1.19 Ni ddylid ystyried bod y gofyniad i ddatblygu strategaeth cyfranogiad y cyhoedd yn arwydd nad yw cynghorau eisoes yn ymgysylltu â'r cyhoedd. Bydd gan lawer o gynghorau nifer o fecanweithiau ar waith yn barod sy'n ceisio helpu'r cyngor i ddeall barn y cyhoedd y mae'n eu gwasanaethu. Dylai cynghorau ddefnyddio'r strategaeth i adeiladu ar y cryfderau sydd ganddo'n barod yn y maes hwn, yn ogystal â datblygu ffyrdd newydd o weithio o fewn dull partneriaeth ehangach i ddangos ei ymrwymiad i gyfranogiad y cyhoedd.

1.20 Dylai cynghorau hefyd roi sylw i'w dyletswyddau statudol mewn perthynas â chydraddoldeb, y Gymraeg a Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015 wrth baratoi eu strategaeth. Dylai cynghorau hefyd fod yn ymwybodol bod strategaeth lawn ar gyfer cyfranogiad y cyhoedd yn hanfodol i ddangos ei fod yn cyflawni ei ddyletswyddau o dan adran 89 o Ddeddf 2021 i adolygu ei berfformiad, ei brosesau llywodraethu a'i ddyletswyddau o dan adran 90 i ymgynghori â phobl leol ynghylch perfformiad.

Asesiad sylfaenol

1.21 Rhan bwysig o unrhyw strategaeth yw bod yn glir ynghylch y man cychwyn. Yn achos strategaeth cyfranogiad y cyhoedd, mae angen deall yr hyn sydd eisoes ar waith, beth sy'n gweithio'n dda a ble mae'r bylchau. Mae'n hanfodol cael dealltwriaeth o ddemograffeg ardal yr awdurdod lleol. Dylai awdurdod lleol gynnal asesiad llinell sylfaen fel rhan o'i waith paratoi ar gyfer datblygu strategaeth cyfranogiad y cyhoedd.

1.22 Y prif faterion y dylid eu hystyried fel rhan o'r asesiad hwn yw proffil demograffig yr awdurdod lleol, lefel a natur bresennol ymgysylltu â'r gymuned a'r dull presennol o ran cyfranogiad y cyhoedd. Er nad yw'r cwestiynau canlynol yn gynhwysfawr, gallant fod yn ddefnyddiol wrth sefydlu'r asesiad sylfaenol:

- Beth yw proffil demograffig yr awdurdod lleol?
- Pa rwydweithiau cymunedol sydd eisoes yn bodoli a dan ba amgylchiadau y mae'r awdurdod lleol yn ymgysylltu â nhw?
- Pa arweinwyr cymunedol a hyrwyddwyr materion lleol mae'r awdurdod lleol wedi nodi, datblygu a chynnal perthynas â nhw?
- Pa fecanweithiau sydd ar gael ar hyn o bryd i aelodau'r gymuned gyflwyno syniadau i'r cyngor i'w hystyried? Sut y caiff hyn ei gyfleu i'r cyhoedd?
- Sut mae'r awdurdod lleol yn gweithredu ar gwynion a dderbynnir a sut mae'r cyhoedd yn gwybod a wnaed newidiadau i wasanaethau / prosesau o ganlyniad?
- Pa adnoddau sydd wedi'u neilltuo ar gyfer cynnwys / ymgysylltu â'r gymuned? Beth sydd wedi newid o ganlyniad?
- Sut mae'r cyhoedd yn cyfrannu at graffu ar waith y cynghorau?

1.23 Bydd yr asesiad sylfaenol yn helpu'r awdurdod lleol i ganolbwyntio ar ei gryfderau wrth ddatblygu strategaeth gyfannol sy'n canolbwyntio ar y cyhoedd.

1.24 Cyn drafftio strategaeth, dylai'r cyngor ystyried y gofyniad sydd arno drwy adrannau 39, 40 a 41 o Ddeddf 2021 ochr yn ochr â'r asesiad sylfaenol. Bydd hyn yn gyfle i nodi materion allweddol a fydd yn bwysig wrth ddatblygu'r strategaeth, yr amserlenni ar gyfer gweithredu a'r potensial ar gyfer buddsoddi i gefnogi'r gwaith o ddatblygu'r strategaeth a'i rhoi ar waith.

Cynllunio cyfranogiad effeithiol gan y cyhoedd

1.25 Gan adeiladu ar arferion da a gweithio gyda'r cyhoedd, gall cynghorau symud o ddulliau traddodiadol a chynllunio cyfranogiad mwy cydweithredol, pwrpasol a llawn dychymyg. Dylai strategaethau egluro'r dull gweithredu a'r egwyddorion arweiniol y mae'r cyngor wedi'u mabwysiadu. Mae nifer o ddulliau y gallai cyngor eu dilyn wrth

ddatblygu ei strategaeth a bwriad y canlynol yw nodi dull lefel uchel o weithredu'r camau allweddol:

Cynllunio

- Nodi'n glir beth yw pwrpas y strategaeth a'r canlyniadau a fwriedir;
- Nodi'r broses ar gyfer datblygu, fel ymgysylltu â'r cyhoedd a rhanddeiliaid a sut bydd hyn yn gynhwysol ac yn eang;
- Cynnwys ystod eang o staff ar draws y cyngor er mwyn cael dealltwriaeth o'r dulliau presennol ar gyfer rhyngweithio â'r cyhoedd, deall arferion da a chynhyrchu syniadau;
- Sicrhau ei bod yn cael ei llunio mewn modd sy'n bodloni'r gofynion statudol sy'n ymwneud â Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015, cydraddoldebau a'r Gymraeg ac yn ystyried y model cymdeithasol o anabledd a chyfrifoldebau mewn perthynas â hawliau plant;
- Nodi sut gellir sicrhau bod gweithrediaeth y cyngor a'r cyngor ei hun yn darparu arweiniad ar gyfer datblygu a gweithredu'r strategaeth;
- Nodi sut bydd cynghorwyr ward yn ymwneud â'r broses hyrwyddo ac yn arwain y broses ddatblygu yn eu cymunedau;

Datblygu

- Mapio llwybrau cyfranogi presennol, cryfderau a gwendidau presennol, nodi bylchau;
- Nodi cyfleoedd lle y gallai technoleg ddigidol ychwanegu gwerth neu ddarparu cyfleoedd newydd;
- Defnyddio'r broses ddatblygu i annog cyfranogiad, harneisio cyfranogiad democrataidd, yn y cyngor a gyda'r cyhoedd, a'i wneud yn rhan o'r broses o wneud penderfyniadau;
- Profi cynigion mewn cymunedau;
- Meincnodi cynigion gyda chynghorau eraill;
- Canfod anghenion parhaus o ran adnoddau er mwyn gweithredu a gwerthuso'r strategaeth.

Gwerthuso ac Adolygu

- Datblygu a defnyddio mesurau gwerthuso;
- Pennu amserlenni ar gyfer gwerthuso ac adolygu.

1.26 Ni ddylid mynd i'r afael â hyn fel proses ddilyniannol. Dylid nodi bod yr uchod yn dasgau rhyng-gysylltiedig, iteraidd, nid yn dempled cam-wrth-gam.

Codi ymwybyddiaeth

1.27 Mae cyfranogiad effeithiol gan y cyhoedd yn dibynnu ar sicrhau bod amrywiaeth o wybodaeth ar gael i'r cyhoedd sy'n cynnwys gwybodaeth am y canlynol:

- rôl y cyngor;
- sut y mae'r cyngor wedi'i strwythuro;
- pwy sy'n eu cynrychioli ar y cyngor a sut y maent wedi cyfrannu;
- sut y gwneir penderfyniadau;
- sut y craffir ar benderfyniadau;
- cysylltiadau allweddol yn y cyngor ar gyfer materion cyffredinol a phenodol;
- cynlluniau tymor byr, canolig a hir;
- elfennau ariannol y cyngor;
- pwyntiau cyswllt allweddol.

1.28 Nid yw'r uchod yn rhestr gynhwysfawr: mae llawer o enghreifftiau eraill o wybodaeth a ddylai fod ar gael yn rhwydd i'r cyhoedd. Fodd bynnag, mae'n bwysig bod y cyhoedd yn helpu i ddiffinio'r hyn sy'n bwysig iddynt yn hytrach na chael dull sy'n dibynnu'n llwyr ar y cyngor yn penderfynu beth sy'n bwysig i bobl.

1.29 Dylid cynnwys llawer o'r wybodaeth uchod yn yr arweiniad i gyfansoddiad y cyngor y mae'n ofynnol iddo ei baratoi, ei gyhoeddi a'i ddiweddaru yn unol ag adran 37 o Ddeddf Llywodraeth Leol 2000. Mae canllawiau ar wahân wedi'u cyhoeddi ar gyfansoddiadau a'r arweiniad i'r cyfansoddiad.

1.30 Dylai strategaeth cyfranogiad y cyhoedd y cyngor nodi sut y bydd yn gwella'r ffordd mae'n codi ymwybyddiaeth, er enghraifft drwy:

- Gwella adrannau perthnasol gwefan y cyngor;
- Sicrhau bod blaengynllun y cyngor yn cefnogi ymgysylltu â'r cyhoedd drwy fod yn hygyrch, yn amserol ac yn hawdd ei ddefnyddio;
- Sicrhau bod gwybodaeth ar gael i ddarpar gynghorwyr a'i bod yn addas i'r diben;
- Cyfathrebu drwy gyhoeddiadau'r cyngor, cyfryngau lleol a chyfryngau cymdeithasol a chymryd camau i ddefnyddio ieithoedd fel Iaith Arwyddion Prydain a Braille;
- Gwybodaeth a chymorth i ysgolion;
- Staff o bob rhan o'r cyngor yn cymryd rhan yn y gwaith o'i chynllunio, ei datblygu a'i hadolygu er mwyn gallu harneisio'r holl ryngweithio â'r cyhoedd;
- Hyfforddi a datblygu staff ar ddefnyddio arferion da, eu hannog i weld y strategaeth cyfranogiad fel dogfen fyw gyda chyfle parhaus i wella;
- Sut y bydd yn mesur cynnydd o ran cyfranogiad y cyhoedd;
- Darparu gwybodaeth i unigolion sydd â diddordeb mewn sefyll i fod yn gynghorydd.

Adolygu, diwygio a disodli'r strategaeth

1.31 Mae annog a gweithredu mesurau i annog cyfranogiad gan y cyhoedd yn agwedd heriol ar fusnes y cyngor. Wrth i lefelau cyfranogiad gynyddu, disgwylir y bydd y dull partneriaeth newydd rhwng y cyngor ac unigolion a chymunedau yn cyflwyno mwy o ffyrdd o weithio gyda'i gilydd a allai olygu bod angen diwygio'r strategaeth, a ddylai gael ei datblygu ar y cyd â'r cyhoedd.

1.32 Rhaid i'r cyngor adolygu ei strategaeth cyfranogiad y cyhoedd cyn gynted ag y bo modd ar ôl pob etholiad cyffredin, ond caiff adolygu ei strategaeth ar unrhyw adeg arall. Wrth adolygu'r strategaeth, rhaid i'r cyngor ymgynghori â phobl leol a phobl eraill y mae'n credu sydd â diddordeb yn y strategaeth. Yn dilyn adolygiad, gall y cyngor ddiwygio ei strategaeth, neu roi strategaeth newydd yn ei lle.

1.33 Rhaid i'r cyngor gyhoeddi'r strategaeth ddiwygiedig neu'r strategaeth newydd cyn gynted â phosibl gan nodi'r newidiadau a'r rhesymeg dros y newidiadau hynny.

1.34 Fodd bynnag, ni ddylid ystyried y strategaeth cyfranogiad y cyhoedd yn 'ddogfen' statig sydd ond yn cael ei hadolygu a'i diwygio yn unol ag amserlen a bennwyd ymlaen llaw. Dylid edrych arni fel cyfle i ddysgu a datblygu'n barhaus a dylai proses fod yn ei lle i sicrhau bod dysgu ac arferion da yn gallu cael eu cofnodi a'u harneisio rhwng adolygiadau 'ffurfiol'.

Materion i'w hystyried

Dod â llwybrau sydd eisoes yn bodoli ar gyfer cyfranogiad at ei gilydd dan adain y strategaeth

1.35 Mae gan brif gynghorau nifer o ffyrdd o alluogi pobl a chymunedau i gymryd rhan yn y gwaith o ddatblygu polisïau a chyflenwi gwasanaethau a'r ffordd y mae hyn yn llywio prosesau democrataidd y cyngor. Fodd bynnag, gall y strategaeth cyfranogiad ychwanegu gwerth at lwybrau presennol drwy eu nodi'n glir, cyfeirio atynt a'u cydnabod fel llwybrau aml ddefnydd posibl a allai gyfoethogi rhannau o waith y cyngor nad oeddent wedi'u cynllunio o'r blaen o bosibl i ryngweithio neu gysylltu â nhw.

Dyma enghreifftiau o lwybrau cyfranogi presennol:

- Rhyngweithiadau a gynhyrchwyd drwy ddefnyddio'r arweiniad i'r cyfansoddiad a gyhoeddwyd dan adran 37 Deddf Llywodraeth Leol 2000;
- Trefniadau i gefnogi'r broses o ddirprwyo swyddogaethau i gynghorwyr ward unigol o dan adran 56 o Fesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2011;

- Sut mae cyhoeddi dyddiadau cyfarfodydd y cyngor, pwyllgorau a chyfarfodydd craffu yn y dyfodol a'u blaenraglenni gwaith i gefnogi gwybodaeth y cyhoedd am fusnes y cyngor ac felly eu galluogi i ymgysylltu ag ef a chymryd rhan ynddo;
- Sut gall polisïau sy'n ymwneud â chyfethol aelodau i bwyllgorau cyngor gefnogi a gwella amrywiaeth persbectif;
- Sut mae'r trefniadau ar gyfer cyflawni'r ddyletswydd statudol yn adran 62 o Fesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2011 i ystyried barn y cyhoedd yn cefnogi ac yn gweithio mewn cytgord â'r ddyletswydd yn adran 39 o Ddeddf 2021;
- Sut gall trefniadau i'r cyhoedd wneud cwynion a chyflwyno canmoliaeth i'r cyngor fod yn rhyngweithiol a chynnwys adborth ar newidiadau neu gamau gweithredu sy'n deillio o hynny (dylai hyn fod yn rhan o swyddogaeth y Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio i adolygu ac asesu pa mor effeithiol yw gallu'r cyngor i ymdrin â chwynion yn effeithiol);
- Sut mae polisïau'r cyngor ar ddarlledu cyfarfodydd y cyngor, gan gynnwys archifo, fel sy'n ofynnol gan adran 46 o Ddeddf 2021 yn cefnogi ymwybyddiaeth y cyhoedd ac felly'r gallu i ymgysylltu â phenderfyniadau'r cyngor;
- Sicrhau bod gwaith a chyfranogiad aelodau etholedig yn eu wardiau yn cael ei gydnabod a'i ymgorffori yn y strategaeth cyfranogiad;
- Galluogi aelodau i greu adroddiadau blynyddol o dan adran 5 o Fesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2011 fel ffordd o godi ymwybyddiaeth o swyddogaethau'r cyngor a rôl aelodau etholedig;
- Cynllun deisebau'r Cyngor a deisebau a gyflwynwyd oddi tano fel sy'n ofynnol o dan adran 42 o Ddeddf 2021;
- Dyletswydd y cyngor dan adran 90 o Ddeddf 2021 i ymgynghori â phobl leol ar berfformiad;
- Rhaglenni ymgysylltu ag ysgolion a gwaith i sicrhau bod pobl ifanc yn cael eu cofrestru a'u gwneud yn ymwybodol o'u hawliau pleidleisio;
- Cynghorau ieuenctid a chabinetau ieuenctid;
- Grwpiau ffocws a phaneli dinasyddion.

1.36 Un o swyddogaethau'r strategaeth cyfranogiad yw nodi'n gydlynol sut y mae'r llwybrau hyn yn cyfrannu at y broses o wneud penderfyniadau ac yn galluogi'r cyhoedd i gymryd rhan ynddi. Dylai nodi gwerth ychwanegol o fynd i'r afael â chyfranogiad mewn ffordd gyfannol yn hytrach na ffordd dameidiog. Mae mapio llwybrau presennol hefyd yn bwysig er mwyn canfod bylchau a chysylltiadau posibl a allai gryfhau'r rhwydweithiau cyfranogi.

Gwneud y defnydd gorau o dechnoleg ddigidol

1.37 Mae technoleg wedi datblygu'n sylweddol yn ystod y degawd diwethaf ac mae llawer o adnoddau sydd, os byddant yn cael eu defnyddio'n briodol, yn gallu helpu i ddod

â democratiaeth yn nes at y cyhoedd. Mae'n cynnig ffyrdd newydd o ymgysylltu, sy'n gallu mynd i'r afael â chyfyngiadau blaenorol, yn hytrach na dim ond ail-greu cyfranogiad all-lein traddodiadol ar-lein. Mae'r defnydd o wasanaethau digidol a chyfathrebu ledled Cymru yn amrywio. Fodd bynnag, mae datblygu a chynnal y strategaeth cyfranogiad yn rhoi cyfle i gynghorau gydweithio a rhannu profiadau a dysgu am yr hyn sy'n gweithio. Rhaid i strategaeth cyfranogiad nodi'r ffyrdd y gall y cyngor a'r cyhoedd ddefnyddio technoleg ddigidol er mwyn manteisio i'r eithaf ar gyfleoedd i gyfranogi'n effeithiol.

1.38 Mae'r pandemig Covid-19 wedi arwain at fwy o ymwybyddiaeth a defnydd o dechnolegau digidol. Fodd bynnag, mae'r rhain yn dechnolegau sy'n cyflwyno heriau o ran hyfforddiant ac ymwybyddiaeth ac mae angen amrywiaeth eang o sgiliau cyn y gellir gwirioneddol gymryd rhan yn ddigidol. Dylai cynghorau ystyried manteision cost buddsoddi mewn technoleg ddigidol i hyrwyddo ymgysylltu, gan gynnwys buddsoddi mewn hyfforddiant staff ac arbenigedd sydd ei angen i wneud defnydd effeithiol o'r cyfleoedd y mae technoleg ddigidol yn eu cynnig. Mae'n debygol o gymryd tymor canolig i hir i wireddu manteision.

1.39 Rhaid i strategaethau cyfranogiad gynnwys ffyrdd o godi ymwybyddiaeth ymysg aelodau'r prif gyngor o fanteision defnyddio cyfryngau cymdeithasol i gyfathrebu â phobl leol. Dylid cydlynu hyn gyda gwaith y pwyllgorau gwasanaethau democrataidd a'i ddatblygiad o strategaeth datblygu aelodau. Gellir defnyddio adolygiadau hyfforddi blynyddol gydag aelodau unigol i nodi anghenion hyfforddi unigol ond dylai'r strategaeth cyfranogiad nodi sut bydd aelodau yn rhan o ymgyrchoedd mae'r cyngor yn eu cynnal neu'n eu cefnogi a sut gellir harneisio ymdrechion ar y cyd aelodau ar y cyfryngau cymdeithasol i hyrwyddo a galluogi cyfranogiad y cyhoedd. Mae canllawiau ar wahân wedi cael eu cyhoeddi ar gefnogi, hyfforddi a datblygu aelodau ac mae cynghorau'n cael eu hatgoffa o'u dyletswyddau i sicrhau bod llesiant eu haelodau'n cael ei ddiogelu ac, yn benodol, sicrhau bod aelodau hefyd yn cael hyfforddiant a gwybodaeth o ansawdd uchel i ddelio â'r heriau y gall cyfryngau cymdeithasol eu hachosi o ran bygythiadau a niwed i lesiant personol.

1.40 Mae technoleg ddigidol yn fantais ac yn rhwystr i amrywiaeth cyfranogiad a dylai cynghorau fod yn ymwybodol o hyn wrth ystyried eu hagwedd at gyfranogiad digidol. Mae modd i nifer fawr o bobl gymryd rhan mewn sianeli ar-lein ac mae hyn yn caniatáu i bobl sydd ag ymrwymiadau gwaith, gofalu neu ymrwymiadau eraill gymryd eu hamser i wneud eu cyfraniad ar adeg sy'n gyfleus iddyn nhw. Fodd bynnag, mae ganddo'r potensial hefyd i eithrio rhai cymunedau a phobl sydd â nodweddion gwarchodedig rhag gallu cymryd rhan mewn ffordd sy'n addas neu'n gyfforddus iddynt ac felly dylai cymysgedd o lwybrau cyfranogi fod ar gael bob amser.

1.41 Y rheswm am hyn yw, er bod cyfathrebu digidol yn cynnig manteision a chyfleoedd sylweddol i hwyluso cyfranogiad, mae gan y ffordd mae'n cael ei roi ar waith y

potensial i eithrio unigolion. Mae llawer o resymau dros hyn, gan gynnwys cyflyrau iechyd corfforol a meddyliol, hygyrchedd technoleg, diffyg sgiliau digidol a ffactorau economaidd-gymdeithasol. Felly, rhaid i strategaethau cyfranogi nodi sut y bydd y cyngor yn mynd i'r afael â'r risgiau hyn a risgiau eraill ac yn sicrhau cynhwysiant.

1.42 Mae datblygiadau digidol yn debygol o fod yn thema gyson mewn cymdeithas a bydd yn bwysig i gynghorau alluogi staff i ymchwilio i ffyrdd newydd o weithio mewn ffordd y mae staff yn teimlo eu bod yn cael eu cefnogi i roi cynnig ar ffyrdd newydd o ymgysylltu. Bydd hyn yn ei gwneud yn ofynnol i fesurau diogelu priodol gael eu rhoi ar waith a dylai'r strategaeth nodi sut y bydd unrhyw waith archwilio'n digwydd, sut y bydd y cyhoedd yn cael eu cynnwys a sut y bydd yn mynd ati i ganfod a gweithredu mesurau diogelu.

Sicrhau Cydraddoldeb ac Amrywiaeth

1.43 Mae Llywodraeth Cymru wedi ymrwymo i gynyddu amrywiaeth ar draws pob agwedd ar fywyd cyhoeddus. Mae hyn yn cynnwys mynd i'r afael â'r rhwystrau sy'n atal unigolion rhag cymryd rhan mewn democratiaeth leol a darparu gwasanaethau lleol.

1.44 Mae cydraddoldeb ac amrywiaeth yn hanfodol i gyfranogiad effeithiol gan y cyhoedd. Rhaid i strategaeth cyfranogiad y cyhoedd nodi sut y bydd y cyngor yn sicrhau'r amrywiaeth mwyaf posibl o safbwyntiau gan y cyhoedd i lywio busnes y cyngor. O ganlyniad, bydd rhaid i gynghorau gyrraedd mwy na'r 'un hen wynebau', fel y byddai llawer yn eu galw.

1.45 Mae arweinyddiaeth a diwylliant o fewn cynghorau yn allweddol i ddull partneriaeth llwyddiannus o ran cyfranogi. Bydd y gwaith asesu sylfaenol y mae cynghorau'n ei wneud yn helpu i nodi llwybrau cyfathrebu ac ymgysylltu sydd eisoes yn bodoli. Bydd hefyd yn gyfle i nodi bylchau allweddol mewn cyfathrebu ac archwilio sut y gellir annog y grwpiau mwy anodd eu cyrraedd i gymryd rhan. Gall defnyddio grwpiau cynrychioladol, arweinwyr cymunedol, cynghorwyr ward ac elusennau i gyd ddarparu gwybodaeth bwysig am rwydweithiau cymunedol. Dylid croesawu cyfraniad grwpiau o'r fath a dylai fod yn elfen allweddol o unrhyw strategaeth cyfranogiad y cyhoedd.

1.46 Mae Deddf Cydraddoldeb 2010 yn darparu fframwaith cyfreithiol ar gyfer amddiffyn pobl â nodweddion gwarchodedig rhag gwahaniaethu uniongyrchol ac anuniongyrchol. Mae'r rhain yn cynnwys oed, rhyw, anabledd a chrefydd. Rhaid i gynghorau sicrhau bod eu strategaeth yn nodi sut y byddant yn hybu cyfle cyfartal drwy sefydlu a chynnal perthynas ag unigolion a grwpiau sydd â nodweddion gwarchodedig.

1.47 O ran anabledd, mae Llywodraeth Cymru wedi ymrwymo i'r Model Cymdeithasol o Anabledd. Mae hwn yn ddull pwysig, sy'n mynd y tu hwnt i Ddeddf Cydraddoldeb 2010 ac yn ehangu'r ffocws ar anabledd drwy gydnabod nad eu cyflwr meddygol yw'r hyn sy'n gwneud rhywun anabl, ond agweddau a strwythurau cymdeithas sy'n creu rhwystrau. Mae hyn yn wahaniaeth allweddol a rhaid i chwalu rhwystrau cymdeithasol ac o ran agwedd fod yn rhan o strategaeth cyfranogiad y cyhoedd.

1.48 Mae sawl ffordd y gall rhwystrau, nad ydynt yn fwriadol yn aml, ymddangos ym musnes arferol y cyngor. Un enghraifft fyddai lle mae terfynau amser ar gyfraniadau i'w gwneud mewn cyfarfodydd. Yn sgil yr amodau y mae rhai pobl yn eu profi, efallai na fyddant mewn sefyllfa i fynegi eu barn o fewn yr amserlen honno ac, o ganlyniad, byddant yn teimlo'n rhwystredig ac yn teimlo nad ydynt yn cael eu clywed. Dyma enghraifft syml o rwystr sy'n cael ei osod gan y cyngor ei hun o ran cymryd rhan. Bydd rhwystrau eraill y gellid ymchwilio iddynt ymhellach gyda'r rheini y mae hyn yn effeithio arnynt.

Cyfarfodydd Awdurdodau Lleol

1.49 Mae llawer o waith cyngor yn cael ei wneud drwy gyfarfodydd yn y cyngor llawn a phwyllgorau. Mae cynghorau'n wynebu nifer o heriau wrth benderfynu ar y trefniadau ar gyfer y cyfarfodydd hyn, gan gynnwys amseriad y cyfarfodydd, cyfleoedd i'r cyhoedd fynychu a chyfrannu a chyfathrebu effaith y penderfyniadau a wnaed ar gymunedau ac unigolion. Er bod y rhan fwyaf o'r cyfarfodydd hyn yn agored i'r cyhoedd, cydnabyddir na fydd pawb yn gallu bod yn bresennol yn bersonol. Felly, mae'n bwysig bod gwybodaeth am yr eitemau i'w hystyried, y sylfaen dystiolaeth a fydd yn sail i drafodaethau a'r canlyniad ar gael yn rhwydd i'r cyhoedd. Dylai'r strategaeth cyfranogiad y cyhoedd fod yn glir ynghylch trefniadau cyfathrebu holl gyfarfodydd y cyngor. Cyhoeddwyd canllawiau ar wahân ar gyfarfodydd aml-leoliad.

1.50 Mae Deddf 2021 yn ei gwneud yn ofynnol i brif gynghorau ddarlledu cyfarfodydd y cyngor llawn yn fyw fel y maent yn digwydd. Bydd y datblygiad hwn yn caniatáu i'r cyhoedd ddilyn trafodion y cyngor llawn mewn amser real o ble bynnag y maent, clywed cyfraniad eu cynrychiolwyr lleol a deall y materion sy'n cael eu codi mewn perthynas ag eitemau ar yr agenda. Mae'n ofynnol hefyd i'r cyngor sicrhau bod y darllediad ar gael yn electronig am gyfnod rhesymol ar ôl y cyfarfod. Dylai hwn fod ar gael am o leiaf chwe mis ar ôl y cyfarfod. Ni ddylid ystyried hyn yn waharddiad ar gynghorau i ddarlledu cyfarfodydd eraill y cyngor. Dyma'r cam cyntaf mewn perthynas â darlledu ac mae Llywodraeth Cymru yn bwriadu ymestyn y gofyniad hwn i nifer o gyfarfodydd pwyllgor eraill cynghorau yn y dyfodol. Fel rhan o'i strategaeth, dylai cynghorau edrych ar farn y cyhoedd ynghylch pa rai o bwyllgorau'r cyngor y dylid eu darlledu. Bydd hyn yn ei gwneud yn ofynnol i gynghorau sicrhau bod y cyhoedd yn deall natur a chwmpas pob un o'i bwyllgorau a'i is-bwyllgorau.

Dylanwadu ar benderfyniadau

1.51 Rhaid i brif gyngor nodi yn ei strategaeth sut y bydd yn cefnogi pobl i fynegi eu barn am benderfyniadau cyn ac ar ôl iddynt gael eu gwneud. Gallai hyn gynnwys, er enghraifft:

- Nodi trefniadau ar gyfer cysylltu â chynghorydd lleol, aelod cabinet perthnasol neu uwch swyddog, i gyflwyno sylwadau'n uniongyrchol – a sut yr ymatebir i'r sylwadau hynny;
- Nodi sut y gellir cyflwyno sylwadau mewn cyfarfodydd perthnasol;
- Cynnal cyfarfodydd lleol i drafod y materion gyda phobl leol;
- Cynnwys mecanweithiau i unigolion nodi materion i'w hystyried drwy graffu (er enghraifft, drwy drefniadau i gynorthwyo'r cyhoedd i awgrymu pynciau ar gyfer craffu neu gyfleoedd i gymryd rhan yn y broses graffu);
- Cyfleoedd i leisio eu barn drwy wefan neu sianeli cyfryngau cymdeithasol y cyngor, dylai'r rhain gynnwys cyfleoedd i unigolion siarad â 'phobl go iawn' lle bo hynny'n briodol yn hytrach na dibynnu ar ymatebion neu ryngweithio awtomataidd yn unig.

Sicrhau effaith

1.52 Dylai effaith ddisgwyliedig cyfranogiad fod yn rhan annatod o'r gwaith cynllunio, cyflawni a monitro. Dylai cynghorau ystyried effaith o ran:

- Gwahodd cyfranogiad yn ystod y camau meddwl cychwynnol;
- Darparu gwybodaeth sy'n caniatáu ystyriaeth wybodus;
- Rhoi digon o amser i ystyried ac ymateb;
- Rhoi ystyriaeth 'go iawn' i ganlyniadau cyfranogiad cyn gwneud penderfyniad.
- Dylai cynghorau nodi sut y bydd cyfranogiad yn dylanwadu ar benderfyniadau'r cyngor, sut bydd y weithrediaeth a'r pwyllgorau perthnasol yn cymryd rhan a pha brosesau a fydd yn cael eu rhoi ar waith.

1.53 Dylai tryloywder hefyd fod yn un o nodweddion allweddol y prosesau hyn, yn ogystal â rhoi adborth i'r rhai sy'n cymryd rhan ynghylch effaith eu cyfraniad. Mae prosesau adborth yn rhan annatod o hyn, er mwyn i bobl allu deall bod eu barn wedi cael ei hystyried o ddifrif ac yn briodol, a'u bod yn gallu ymddiried yn hynny, hyd yn oed os nad yw'r canlyniad yn adlewyrchu'r hyn yr oeddent wedi gobeithio ei weld o bosibl, neu os nad yw'n adlewyrchu hynny'n llwyr.

1.54 Dylai'r strategaeth nodi felly sut y bydd y cylch adborth hwn yn gweithio'n ymarferol.

Cymeradwyo ac Adolygu

1.55 Dylai'r strategaeth nodi'r trefniadau ar gyfer cymeradwyo ac adolygu o fewn y cyngor a beth fydd y cylch adolygu arfaethedig. Fel y nodwyd uchod, dylai hefyd nodi bod y strategaeth yn ddogfen fyw ac, i'r perwyl hwnnw, dylid hefyd nodi prosesau ar gyfer adolygu a gwella parhaus, yn ogystal â chyfnodau a phrosesau adolygu llawn 'ffurfiol'. Dylai'r strategaeth hefyd nodi sut y bydd yn cael ei gwerthuso a sut y bydd y cyngor yn ymgorffori'r hyn a ddysgwyd o'i hunanasesiadau ac asesiadau panel a gynhaliwyd o dan Ran 6 o Ddeddf 2021 mewn unrhyw strategaeth cyfranogiad newydd neu ddiwygiedig.

2. Canllawiau Statudol ar Ddeisebau

Statws y Canllawiau hyn

2.1 Mae’r rhain yn ganllawiau statudol a wneir o dan Adran 44 o Ddeddf Llywodraeth Leol ac Etholiadau (Cymru) 2021 (Deddf 2021).

Diben y Canllawiau hyn

2.2 Diben y Canllawiau hyn yw helpu cynghorau i baratoi a chynnal cynlluniau deisebau sydd â'r nod o alluogi cymunedau i archwilio cymorth ar gyfer materion penodol er mwyn rhoi sail i drafodaethau'r cyngor.

Gofynion y Ddeddf

2.3 Mae adran 42 o Ddeddf 2021 yn ei gwneud yn ofynnol i brif gynghorau lunio a chyhoeddi cynllun deisebau sy’n nodi sut mae’r cyngor yn bwriadu ymdrin â deisebau, gan gynnwys deisebau electronig, ac ymateb iddynt.

2.4 Rhaid i’r cynllun deisebau nodi’r canlynol o leiaf:

a) sut y gellir cyflwyno deiseb i’r cyngor;
b) sut a phryd y bydd y cyngor yn cydnabod ei fod wedi derbyn deiseb;
c) y camau y caiff y cyngor eu cymryd mewn ymateb i ddeiseb a dderbyniwyd;
d) yr amgylchiadau (os oes rhai) pan na chaiff y cyngor gymryd camau pellach mewn ymateb i ddeiseb;
e) sut a phryd y bydd y cyngor yn darparu ei ymateb i ddeiseb i’r person a gyflwynodd y ddeiseb ac i'r cyhoedd.

2.5 Rhaid i brif gyngor adolygu ei gynllun deisebau o bryd i'w gilydd ac, os yw’r cyngor o'r farn ei fod yn briodol, adolygu’r cynllun.

2.6 Os yw prif gyngor yn diwygio neu’n disodli cynllun deisebau, rhaid iddo gyhoeddi'r cynllun diwygiedig neu gynllun newydd.

Cynllunio cynllun deisebau

2.7 Ni ddylid ystyried cynllun deisebau fel yr unig ffordd o dderbyn barn y cyhoedd ar faterion. Dylai ei gynllun a’i derfynau fod o fewn cyd-destun strategaeth cyfranogiad y cyhoedd y cyngor, a dylai’r llwybrau cyfranogi eraill sydd ar gael i aelodau’r cyhoedd fwydo i mewn i’r cynllun. Felly, fel rhan o gyfres o lwybrau a ddefnyddir yn rhan o strategaeth cyfranogiad y cyhoedd ehangach y cyngor, gall fod yn arf pwerus i fesur cefnogaeth ar gyfer camau gweithredu penodol.

2.8 Gall systemau deisebau sydd wedi'u cynllunio'n dda, sydd â digon o adnoddau ac sy'n gweithio ar y cyd â llwybrau cyfranogi eraill arwain at amrywiaeth o fanteision i'r cyhoedd ac i gynghorau. Er enghraifft, mae deisebau'n galluogi cymunedau i dynnu sylw'n gyflym at y materion sydd fwyaf pwysig iddynt, gallant ychwanegu pwysau at sylwadau a wneir gan gynghorwyr ward ar eu rhan a darparu canolbwynt ar gyfer trafodaeth gymunedol. Yn eu tro, mae cynghorau'n cael cipolwg gwerthfawr ar bryderon eu cymunedau a gallant wedyn gefnogi cymunedau i fynd i'r afael â'r materion hyn.

2.9 Ni ddylid ystyried deisebau yn niwsans neu'n fygythiad. Dylid eu hystyried yn gyfle da i glywed barn y cyhoedd, boed hynny i gefnogi rhywbeth y gallai'r cyngor fod yn ei ystyried neu'n bwriadu ei wneud, neu beidio.

2.10 Wrth lunio cynlluniau deisebau, dylai cynghorau feddwl am y broses o safbwynt deisebwyr, gan gynnwys deall beth mae "llwyddiant" yn ei olygu i ddeisebwyr ar wahanol gamau yn y broses, a sut gellir gwneud y broses mor dryloyw a syml â phosibl.

2.11 Dylai cynghorau hefyd roi sylw i'w dyletswyddau statudol mewn perthynas â chydraddoldeb, y Gymraeg a Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015 wrth baratoi eu cynllun deisebau.

2.12 Dylid datblygu cynlluniau deisebau nid yn unig i sicrhau proses deg a chadarn ond hefyd i roi profiad buddiol a chadarnhaol i'r bobl hynny sy'n rhoi o'u hamser i gyflwyno a hyrwyddo deisebau. Mae hyn yn debygol o olygu ystyried y materion canlynol:

- Esboniad clir o'r materion y bydd y cyngor yn derbyn deisebau yn eu cylch, gan gynnwys y meini prawf ar gyfer penderfynu derbyn neu wrthod deiseb;
- Sut a ble y rhoddir cyngor i ddeisebwyr i'w galluogi i ymgysylltu'n gynhyrchiol â'r broses, gan gynnwys mesurau ar waith ar gyfer pobl anabl ac unigolion â chyflyrau iechyd hirdymor a niwroamrywiaeth;
- Dealltwriaeth glir o'r gwahanol gamau yn y cynllun deisebau, gydag esboniad o ba drothwyon a ddefnyddir i benderfynu ar y newid o un cam i'r llall;
- Sut mae deisebau'n cyd-fynd â chyfleoedd eraill i'r cyhoedd gymryd rhan – a chyfeirio at gyfleoedd eraill, naill ai fel rhywbeth sy'n ategu deiseb neu rywbeth yn ei lle, gan gynnwys rhoi'r deisebydd arfaethedig mewn cysylltiad â'i gynghorydd ward;
- Y corff cywir i ystyried deiseb benodol. Mae'n iawn i ddeisebau gael eu clywed gan amrywiaeth o wahanol gyrff, er mai'r Cyngor llawn sy'n debygol o fod y dewis di-ofyn, oni bai ei fod yn cael ei ystyried yn arbennig o ddefnyddiol i'r ddeiseb gael ei chlywed gan bwyllgor sy'n canolbwyntio'n benodol ar bwnc y ddeiseb ei hun;

- Bydd angen i gynlluniau deisebau ystyried lle caiff deisebau eu hystyried mewn pwyllgorau craffu. Nid oes gan y pwyllgorau hyn unrhyw bŵer i weithredu ar ddeisebau ond gallent (er enghraifft) fabwysiadu dadleuon deisebwyr fel argymhellion ffurfiol;
- Hawliau deisebwyr i siarad mewn cyfarfodydd, a sut mae hyn yn ymwneud â hawliau siarad cyhoeddus, a hawliau i wneud dirprwyaethau;
- Sut ac o fewn pa amserlen y bydd y cyngor yn rhoi adborth i'r deisebydd ar lwyddiant neu fethiant ei ddeiseb.

2.13 Anogir cynghorau i ymchwilio i'r hyn a fyddai'n cael ei ystyried yn arfer da o ran y fframwaith ar gyfer cynlluniau deisebau a nodir yn y canllawiau hyn. Er enghraifft, beth allai gael ei ystyried yn drothwy priodol ar gyfer nifer y llofnodion cyn y caiff deiseb ei hystyried, a phryd a sut y byddai'r trothwy hwn yn cael ei adolygu. Byddai hyn yn helpu i daro cydbwysedd rhwng cadw disgresiwn lleol yn seiliedig ar faint y cyngor, natur y cynllun a'r berthynas rhyngddo â llwybrau cyfranogi eraill yn y cyngor a sicrhau cysondeb i aelodau o'r cyhoedd a allai fod yn ymwneud ag amryw o gynghorau neu a allai symud o un ardal cyngor i un arall.

Atodiad 3

1. Canllawiau Statudol ar Gyfansoddiadau

Statws y Canllawiau hyn

1.1 Mae'r rhain yn ganllawiau statudol a gyhoeddir o dan adran 38 o Ddeddf Llywodraeth Leol 2000. Mae canllawiau blaenorol sy'n ymwneud â chyfansoddiadau a gyhoeddwyd o dan yr adran hon yn 2006 wedi'u dirymu.

Diben y Canllawiau hyn

1.2 Diben y Canllawiau hyn yw helpu cynghorau i baratoi a chynnal eu cyfansoddiadau.

Datblygu Cyfansoddiad

1.3 O dan adran 37 o Ddeddf Llywodraeth Leol 2000, mae'n ofynnol i bob cyngor baratoi dogfen a elwir yn 'gyfansoddiad' y cyngor, ei chadw'n gyfredol a'i chyhoeddi'n electronig. Rhaid i'r cyfansoddiad hwn gynnwys eu cynigion ar gyfer cyflawni swyddogaethau, rheolau sefydlog a chod ymddygiad.

1.4 Cyflwynodd Gweinidogion Cymru ganllawiau ar wahân ar Gyfansoddiadau Modiwlaidd ar gyfer cynghorau yn 2001. Mae'r rhain wedi cael eu diweddaru gan Gyfreithwyr mewn Llywodraeth Leol yn unol â gofynion newidiadau ac maent yn dal yn adnodd gwerthfawr i awdurdodau lleol [ychwanegu dolen]. Mae'r atodiad i'r canllawiau hyn yn cynnwys strwythur amlinellol ar gyfer cyfansoddiad ond nid yw'n rhan o'r canllawiau statudol hyn.

Cynnwys y Cyfansoddiad

1.5 Dylai cynghorau sicrhau bod eu cyfansoddiad yn hawdd ei ddefnyddio a'i ddeall. Yn benodol, dylai cynghorau wneud yn siŵr bod rhannau o'r cyfansoddiad sy'n ymdrin â materion cysylltiedig yn cael eu croesgyfeirio. Wrth ystyried eu cyfansoddiad, dylai cynghorau roi sylw i'w dyletswyddau statudol mewn perthynas â'r Gymraeg, Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015, cydraddoldebau, gan gynnwys dyletswydd economaidd-gymdeithasol y sector cyhoeddus, a hefyd ystyried ei bod bellach yn ofynnol iddynt gyhoeddi eu cyfansoddiadau yn electronig.

1.6 Rhaid i'r cyfansoddiad gynnwys y canlynol:

- Gwybodaeth a gyfarwyddir gan Weinidogion Cymru; ar hyn o bryd mae hyn yn cynnwys gwybodaeth sy'n ymwneud â chyflawni holl swyddogaethau'r cyngor yn unol â Chyfarwyddyd Deddf Llywodraeth Leol 2000 (Cyfansoddiad

Awdurdodau Lleol) (Cymru) 2022 a wnaed o dan adran 25(5) (atodiad i'r canllawiau hyn);

- Copi o reolau sefydlog yr awdurdod;
- Copi o god ymddygiad aelodau'r awdurdod (gan gynnwys aelodau cyfetholedig);
- Gwybodaeth arall y mae'r awdurdod o'r farn ei bod yn briodol.

1.7 Dylai'r trefniadau ar gyfer cyflawni swyddogaethau nad ydynt yn swyddogaethau gweithrediaeth fod yn ddatganiad o bwy neu ba gorff o fewn y cyngor sy'n gyfrifol am gyflawni swyddogaethau nad ydynt yn swyddogaethau gweithrediaeth, (fel y'u disgrifir yn Rheoliadau Awdurdodau Lleol (Trefniadau Gweithrediaeth) (Swyddogaethau a Chyfrifoldebau) (Cymru) 2007 a wnaed o dan adran 13(3)(a) o Ddeddf Llywodraeth Leol 2000) ynghyd â disgrifiad o rôl y cyngor llawn.

1.8 Mae cryn le ar gyfer dewis ac amrywiaeth lleol yng nghynnwys y cyfansoddiad a'r ffordd y mae'n gweithredu. Gellir cynnwys nifer o'r materion sydd i'w cynnwys yn y cyfansoddiad yn rheolau sefydlog yr awdurdod hefyd.

1.9 Bydd materion eraill yn ymwneud â chynnal busnes yr awdurdod na fyddant yn cael eu cynnwys mewn rheolau sefydlog nac yn y trefniadau gweithrediaeth, y trefniadau ar gyfer cyflawni swyddogaethau nad ydynt yn swyddogaethau gweithrediaeth, y cod ymddygiad ar gyfer aelodau na'r cod ymddygiad ar gyfer swyddogion. Caiff cynghorau, os dymunant, gynnwys unrhyw rai o'r materion eraill hyn yn eu cyfansoddiad.

1.10 Er enghraifft, gall cyngor ddewis cynnwys disgrifiad o brotocolau a ddatblygir yn lleol sy'n llywodraethu'r perthnasoedd rhwng y weithrediaeth, swyddogion a chynghorwyr eraill. Dylai'r cod ymddygiad ar gyfer swyddogion nodi'n glir bod y cod ymddygiad hwnnw wedi'i ymgorffori yng nghontract cyflogaeth y swyddogion.

1.11 Mae materion eraill y dylai cynghorau eu hystyried a/neu roi sylw iddynt yn eu cyfansoddiadau yn cynnwys:

- Yr angen am "ragymadrodd" (neu gyflwyniad) i'r cyfansoddiad yn nodi'r egwyddorion pwysig sy'n sail i gynnwys y cyfansoddiad ac yn cydnabod rhwymedigaethau ehangach y cyngor i ddemocratiaeth leol a phobl leol;
- Y berthynas rhwng Erthyglau'r cyfansoddiad a rheolau gweithdrefnau mwy manwl (os mai dyma'r strwythur y mae Cyngor yn dewis ei ddefnyddio i drefnu ei gyfansoddiad);
- Y ffordd y mae trafodaethau anffurfiol rhwng aelodau a swyddogion yn llywio ac yn dylanwadu ar benderfyniadau ffurfiol y cyngor;
- Y ffordd y mae'r cyngor yn gwneud penderfyniadau mewn partneriaeth â chynghorau eraill a chyrff eraill, yn enwedig drwy fyrddau gwasanaethau cyhoeddus, byrddau partneriaeth rhanbarthol a chyd-bwyllgorau corfforedig, ac unrhyw gyd-bwyllgor a sefydlwyd o dan Ddeddf Llywodraeth Leol 1972;

- Sut y bydd y cyngor yn penodi aelodau i awdurdodau parciau cenedlaethol ac awdurdodau tân ac achub, a sut y bydd yr aelodau hynny'n rhoi'r wybodaeth ddiweddaraf i'r cyngor am eu gwaith;
- Y trefniadau gweithio a'r berthynas â chynghorau cymuned a thref yn ardal y cyngor;
- Rheolau gweithdrefnau sy'n ymwneud â materion proffil uchel – er enghraifft, rheolau gweithdrefn y cyngor llawn, gan gynnwys y trefniadau sydd ar waith ar gyfer darlledu'r cyfarfodydd hynny'n electronig ac archifo a chadw'r darllediadau;
- Rheolau gweithdrefnau ariannol;
- Manylion y trefniadau sy'n ymwneud â chyfranogiad y cyhoedd mewn perthynas â'r dyletswyddau sydd wedi'u cynnwys yn adrannau 39 i 41 o Ddeddf Llywodraeth Leol ac Etholiadau (Cymru) 2021;
- Anghenion cydraddoldeb, amrywiaeth a chynhwysiant a'r dyletswyddau statudol sy'n gysylltiedig â'r rhain a'r Gymraeg. Mae hyn yn ymwneud nid yn unig â sicrhau bod dogfennau cyfansoddiadol eu hunain yn hygyrch, ond bod rheolau a gweithdrefnau yn ystyried anghenion pobl sydd ag ystod eang o anghenion. Er enghraifft, dylai rhannau o'r cyfansoddiad sy'n ymwneud â hawl y cyhoedd i fod yn rhan o'r broses gwneud penderfyniadau ystyried yr anghenion hyn;
- Dyletswyddau cynghorau o ran Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015. Mae dealltwriaeth dda o rwymedigaethau cyfreithiol cyffredinol cynghorau o dan y Ddeddf hon, ond mae goblygiadau hefyd, er enghraifft, drwy'r ffyrdd o weithio, o ran sut mae cynghorau'n gwneud penderfyniadau ffurfiol, a sut mae systemau craffu a goruchwylio yn gweithio;
- Y ffordd y bydd y cyngor yn bodloni ei rwymedigaethau o dan Reoliad Cyffredinol ar Ddiogelu Data y DU (GDPR y DU) wrth ymdrin â gwybodaeth bersonol.

1.12 Mae'n bwysig nodi y dylid drafftio'r cyfansoddiad fel dogfen hyblyg. Er enghraifft, ni ddylai fod angen cynhyrchu cyfansoddiad diwygiedig bob tro y penodir pwyllgor neu is-bwyllgor ad hoc i ymgymryd â thasg benodol. Fodd bynnag, mae angen cydbwyso hyn yn erbyn yr angen i gyfansoddiad fod yn ddigon manwl fel y gall unrhyw un sy'n ymwneud â'r cyngor ei ddefnyddio i benderfynu pwy sy'n gyfrifol am y mater dan sylw.

Sicrhau bod y Cyfansoddiad ar gael

1.13 Mae'r Ddeddf yn ei gwneud yn ofynnol bod copïau o'r cyfansoddiad yn cael eu cyhoeddi'n electronig a'u bod ar gael ym mhrif swyddfa'r cyngor i'w harchwilio ar bob adeg resymol ac y dylai aelodau o'r cyhoedd allu cymryd copïau o'r cyfansoddiad oddi yno am ffi resymol. Argymhellir hefyd y dylai awdurdodau lleol sicrhau bod copïau o'r cyfansoddiad ar gael yn ehangach, er enghraifft ym mhob un o'u swyddfeydd, llyfrgelloedd, adeiladau cymunedol ac ati.

Adolygu a Diwygo'r Cyfansoddiad

1.14 Dylid cadw cyfansoddiad y cyngor yn gyfredol bob amser. Dylai cynghorau adolygu'r cyfansoddiad yn rheolaidd er mwyn sicrhau ei fod yn parhau i fod yn addas i'r diben, gyda'r adolygiadau hyn yn cael eu harwain gan gynghorwyr a'u cefnogi gan swyddog monitro'r cyngor gan ymgynghori â Phennaeth y Gwasanaethau Democrataidd.

1.15 Wrth ystyried eu trefniadau ar gyfer y broses barhaus o adolygu a diwygio eu cyfansoddiad, dylai cynghorau ystyried:

- A fydd cyfansoddiad y cyngor yn caniatáu i'r swyddog monitro wneud "mân" ddiwygiadau a beth mae mân ddiwygiad yn ei olygu, er enghraifft diweddaru cyfeiriad at ddeddfwriaeth. Rhaid cytuno ar adolygiadau llawn a diwygiadau mawr yn y cyngor llawn. Efallai y bydd cynghorau'n dymuno cyfundrefnu'r broses drwy ei chysylltu'n fwy ffurfiol â'r cyfarfod cyffredinol blynyddol i sicrhau bod y cyfansoddiad yn cael ei adolygu'n rheolaidd;

- Trefniadau ar gyfer "perchnogaeth" cynghorwyr (hynny yw, synnwyr clir mai cynghorwyr sy'n gyfrifol am sicrhau bod y cyfansoddiad o ansawdd uchel). Mae'r mater hwn o berchnogaeth yn bwysig. Rhaid i berchnogaeth gael ei dal gan y cyngor llawn, ond gall pwyllgor penodol arwain ar waith manwl Pa bynnag leoliad ffurfiol a ddynodir, mae'n bwysig bod cynghorwyr yn cael cyfleoedd rheolaidd i bwyso a mesur cryfder y fframwaith llywodraethu y mae'r cyfansoddiad yn rhan ganolog ohono.

1.16 Caiff cynghorydd unigol gynnig ychwanegiadau, diwygiadau, gwaharddiadau neu ddiddymiadau i gyfansoddiad y cyngor, ond drwy wneud hynny byddai'n rhaid iddo ddatgan unrhyw fudd sydd ganddo wrth gael penderfyniad gan y cyngor llawn.

1.17 Oni chytunwyd yn flaenorol eu bod yn rhai 'mân', mae'n rhaid i'r holl newidiadau arfaethedig gael eu trafod gan y cyngor llawn a rhaid cael pleidlais fwyafrifol o blith yr aelodau hynny sy'n pleidleisio er mwyn iddynt gael eu derbyn.

1.18 Bydd unrhyw newidiadau y mae'r cyngor wedi penderfynu eu gwneud yn dod i rym ar unwaith oni bai fod y penderfyniad yn nodi fel arall.

1.19 Dylid diwygio'r cyfansoddiad cyhoeddedig cyn pen 5 diwrnod gwaith i wneud penderfyniad er mwyn sicrhau bod fersiwn ddiweddaraf y cyfansoddiad ar gael bob amser.

LLYWODRAETH CYMRU

Cyfarwyddyd Deddf Llywodraeth Leol 2000 (Cyfansoddiad Awdurdodau Lleol) (Cymru) 2022

1. Mae Gweinidogion Cymru, drwy arfer y pŵer a roddwyd iddynt gan adrannau 37(1)(a) a 106(1)(a) o Ddeddf Llywodraeth Leol 2000 (“y Ddeddf”), yn cyfarwyddo pob cyngor sir a phob cyngor bwrdeistref sirol (“awdurdod lleol”) yng Nghymru fod rhaid i'r ddogfen y mae'n rhaid iddynt ei pharatoi a'i chadw'n gyfredol yn unol ag adran 37(1) o'r Ddeddf ac y cyfeirir ati yn yr adran honno fel eu cyfansoddiad gynnwys yr wybodaeth a bennir yn yr Atodlen.

2. Bydd y cyfarwyddyd hwn yn cael effaith ar 25 Gorffennaf 2022.

3. Dirymir Cyfarwyddyd Deddf Llywodraeth Leol 2000 (Cyfansoddiad Awdurdodau Lleol) (Cymru) 2001.

…………………………………………………………

Y Gweinidog Cyllid a Llywodraeth Leol

Yr Atodlen

Yr Wybodaeth Benodedig

1. Crynodeb o'r cyfansoddiad.

2. Rolau'r aelodau ac (os yw'n gymwys) rolau'r maer etholedig gan gynnwys:

   2.1 eu hethol a'u cyfnodau yn eu swyddi;

   2.2 hawliau a dyletswyddau pob aelod ac (os yw'n gymwys) hawliau a dyletswyddau'r maer etholedig, gan gynnwys defnyddio absenoldeb teuluol ar gyfer aelodau.

3. Rolau'r cyngor llawn, gan gynnwys:

   3.1 y swyddogaethau a'r gweithredoedd sydd wedi'u cadw ar gyfer y cyngor llawn;

   3.2 y gwahanol fathau o gyfarfodydd cyngor a'r rheolau sy'n llywodraethu trefniadau'r cyfarfodydd hynny, gan gynnwys y trefniadau ar gyfer cyfarfodydd aml-leoliad ac ar gyfer eu darlledu'n electronig lle bo hynny'n ofynnol ar sail statudol neu'n cael ei wneud yn wirfoddol.

4. Swyddogaethau cadeirydd neu aelod llywyddol y cyngor, a'u dirprwyon perthnasol.

5. Rolau pwyllgorau trosolwg a chraffu, gan gynnwys:

   5.1 cylch gorchwyl pob un o'r pwyllgorau;

   5.2 rolau cyffredinol a phenodol pob un o'r pwyllgorau;

   5.3 y rheolau sy'n llywodraethu trafodion y pwyllgorau;

   5.4 y trefniadau sydd ar waith i'r cyngor llawn a/neu'r weithrediaeth ystyried ac ymateb i'w hadroddiadau.

6. Rolau'r pwyllgor safonau ac unrhyw is-bwyllgor i'r pwyllgor hwnnw, gan gynnwys:

   6.1 aelodaeth y pwyllgor ac unrhyw is-bwyllgor;

   6.2 rolau, swyddogaethau, hawliau a dyletswyddau'r pwyllgor ac unrhyw is-bwyllgor;

   6.3 y rheolau sy'n llywodraethu trafodion y pwyllgor ac unrhyw is-bwyllgor.

   6.4 y trefniadau sydd ar waith i'r cyngor llawn a/neu'r weithrediaeth ystyried ac ymateb i'w hadroddiadau.

7. Rolau unrhyw bwyllgorau ardal, gan gynnwys:

7.1 aelodaeth, cylch gorchwyl a swyddogaethau'r pwyllgorau;

7.2 y rheolau sy'n llywodraethu trafodion y pwyllgorau;

7.3 y trefniadau sydd ar waith i'r cyngor llawn a/neu'r weithrediaeth ystyried ac ymateb i'w hadroddiadau.

8. Rolau'r pwyllgor archwilio a llywodraethu ac unrhyw is-bwyllgor i'r pwyllgor hwnnw, gan gynnwys:

8.1 aelodaeth y pwyllgor ac unrhyw is-bwyllgor;

8.2 rolau, swyddogaethau, hawliau a dyletswyddau'r pwyllgor ac unrhyw is-bwyllgor;

8.3 y rheolau sy'n llywodraethu trafodion y pwyllgor ac unrhyw is-bwyllgor;

8.4 y trefniadau sydd ar waith i'r cyngor llawn a/neu'r weithrediaeth ystyried ac ymateb i'w hadroddiadau.

9. Rolau'r Pwyllgor Gwasanaethau Democrataidd ac unrhyw is-bwyllgor i'r pwyllgor hwnnw, gan gynnwys:

9.1 aelodaeth y pwyllgor ac unrhyw is-bwyllgor;

9.2 rolau, swyddogaethau, hawliau a dyletswyddau'r pwyllgor ac unrhyw is-bwyllgor;

9.3 y rheolau sy'n llywodraethu trafodion y pwyllgor ac unrhyw is-bwyllgor;

9.4 y trefniadau sydd ar waith i'r cyngor llawn a/neu'r weithrediaeth ystyried ac ymateb i'w hadroddiadau.

10. Yn achos awdurdod lleol y mae trefniadau gweithrediaeth ar waith ganddo fel y'u diffinnir gan adran 10(1) o'r Ddeddf, rolau'r weithrediaeth a rolau aelodau'r weithrediaeth, gan gynnwys:

10.1 rolau, swyddogaethau, hawliau a dyletswyddau aelodau'r weithrediaeth a chynorthwywyr y weithrediaeth, gan gynnwys uchafswm y cynorthwywyr y gellir eu penodi;

10.2 rolau, swyddogaethau, hawliau a dyletswyddau unrhyw faer etholedig ac unrhyw ddirprwy faer;

10.3 dyrannu cyfrifoldeb dros ymarfer swyddogaethau gwasanaethau cymdeithasol, gan gynnwys cyfrifoldeb dros blant sy'n derbyn gofal;

10.4 y broses ar gyfer penodi a diswyddo aelodau'r weithrediaeth a chynorthwywyr gweithrediaeth;

10.5 y rheolau sy’n llywodraethu trefniadau’r weithrediaeth, gan gynnwys trefniadau ar gyfer cyfarfodydd aml-leoliad.

10.6 y trefniadau ar gyfer pennu a rheoli sut y rhennir swyddi swyddogion gweithrediaeth, gan gynnwys arweinydd gweithrediaeth mewn perthynas â rheoli, a’r modd y bydd hyn yn cael ei ystyried wrth ddyrannu seddi ar bwyllgorau sy’n cynnwys sedd ar gyfer aelodau’r weithrediaeth, megis y pwyllgor llywodraethiant ac archwilio a’r pwyllgor gwasanaethau democrataidd, y mae'r rheolau cydbwysedd gwleidyddol yn berthnasol iddynt. Yn achos yr arweinydd gweithrediaeth, mae’n rhaid i'r trefniadau nodi sut y cynhelir etholiad ar gyfer arweinydd gweithrediaeth pan fo un neu fwy o'r deiliaid swyddi posibl sy'n ymgeisio ar gyfer y swydd honno yn ymgeisio amdani ar sail trefniadau rhannu swydd.

11. Manylion unrhyw drefniadau ar gyfer cyflawni unrhyw swyddogaethau gan aelodau unigol, awdurdod lleol arall, gan gynnwys cyd-bwyllgorau corfforedig, neu ar gyfer arfer unrhyw swyddogaethau ar y cyd ag awdurdod lleol arall, gan gynnwys:

11.1 natur y trefniadau a’r swyddogaethau y maent yn gymwys iddynt;

11.2 aelodaeth unrhyw gyd-bwyllgorau ac is-bwyllgorau;

11.3 y rheolau sy’n llywodraethu trafodion y pwyllgorau a’r is-bwyllgorau;

11.4 manylion unrhyw drefniadau ar gyfer contractio allan.

12. Rolau swyddogion yr awdurdod lleol, gan gynnwys:

12.1 strwythur rheolaeth yr awdurdod lleol;

12.2 swyddogaethau’r prif weithredwr, y swyddog monitro, y pennaeth gwasanaethau democrataidd a’r prif swyddog cyllid (swyddog adran 151);

12.3 y cod ymddygiad ar gyfer swyddogion;

12.4 y trefniadau ar gyfer recriwtio, penodi, diswyddo a chymryd camau disgyblu mewn perthynas â swyddogion;

12.5 manylion y swyddogaethau a ddirprwyir i’r swyddogion;

12.6 protocolau ar gyfer rheoli’r perthnasoedd rhwng y swyddogion a’r aelodau.

13. Egwyddorion ar gyfer gwneud penderfyniadau yn effeithlon, yn dryloyw ac yn atebol, a mynediad at wybodaeth am wneud penderfyniadau, gan gynnwys rheolau gweithdrefnau ar gyfer gwneud penderfyniadau a mynediad at wybodaeth mewn perthynas â’r cyngor llawn, ei bwyllgorau a’i is-bwyllgorau, y weithrediaeth, pwyllgorau trosolwg a chraffu a swyddogion.

14. Y weithdrefn gyfrinachol ar gyfer cyflwyno adroddiadau gan gyfeirio at godau ymddygiad yr awdurdod ar gyfer aelodau a gweithwyr cyflogedig.

15. Y rheolau a'r rheoliadau sy'n llywodraethu materion cyllid, materion contractau a materion cyfreithiol, gan gynnwys:

    15.1 gweithdrefnau archwilio;

    15.2 rheolau a gweithdrefnau contractau a chaffael, gan gynnwys dilysu dogfennau;

    15.3 y rheolau sy'n llywodraethu achosion cyfreithiol a ddygir gan yr awdurdod lleol ac yn ei erbyn.

16. Y trefniadau i gyflawni'r dyletswyddau o dan adrannau 91, 92 a 93 o Ddeddf Llywodraeth Leol ac Etholiadau (Cymru) 2021 er mwyn adrodd ar berfformiad y cyngor a threfnu ac ymateb i asesiad panel.

17. Y rheolau a'r gweithdrefnau ar gyfer adolygu a diwygio'r cyfansoddiad.

18. Darpariaethau ar gyfer atal a dehongli'r cyfansoddiad ac elfennau ohono.

19. Tarddiad statudol pob darpariaeth yn y cyfansoddiad (hynny yw, y pwerau a'r dyletswyddau y maent wedi'u gwneud oddi tanynt).

2. Canllawiau Statudol ar yr Arweiniad i'r Cyfansoddiad

Statws y Canllawiau hyn

2.1 Cyhoeddir y canllawiau statudol hyn o dan adran 38 o Ddeddf Llywodraeth Leol 2000.

Diben y Canllawiau hyn

2.2 Mae'r canllawiau hyn yn cyd-fynd â'r gofyniad a nodir yn adran 45 o Ddeddf Llywodraeth Leol ac Etholiadau (Cymru) 2021 sy'n diwygio adran 37 o Ddeddf Llywodraeth Leol 2000. Mae'r adran hon yn ei gwneud yn ofynnol i gynghorau gyhoeddi'n electronig arweiniad sy'n esbonio cynnwys eu cyfansoddiad mewn iaith gyffredin, a'i gadw'n gyfredol.

Beth yw'r Arweiniad?

2.3 Rhaid i gynghorau lunio a chyhoeddi arweiniad i'w cyfansoddiad. Nid yw arweiniad i'r cyfansoddiad yr un peth ag arweiniad sy'n nodi sut mae'r cyngor yn gweithio, er mae'n debygol y bydd rhywfaint o orgyffwrdd, ac nid mynegai anodedig o'r cyfansoddiad ei hun mohono chwaith. Mae cynghorau'n debygol o fod â deunydd ar eu gwefan sy'n esbonio agweddau allweddol ar eu gweithrediad, a gellid defnyddio hyn i lunio'r arweiniad hwn.

Ymgynghori a materion i'w hystyried wrth baratoi'r arweiniad

2.4 Dylai llunio arweiniad effeithiol i'r cyfansoddiad fod yn rhan o strategaeth y cyngor ar annog cyfranogiad o ran gwneud penderfyniadau gan y cyngor a baratoir o dan adrannau 39, 40 a 41 o Ddeddf Llywodraeth Leol ac Etholiadau (Cymru) 2021. Gallai cynghorau siarad â phobl leol, a mudiadau gwirfoddol sy'n cynrychioli pobl leol, i ddeall beth fyddai'r pethau mwyaf defnyddiol i'w rhoi yn yr arweiniad i'r cyfansoddiad.

2.5 Dylai cynghorau hefyd roi sylw i'w dyletswyddau statudol mewn perthynas â chydraddoldeb, y Gymraeg a Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015 wrth baratoi eu harweiniad i'r cyfansoddiad. Dylai cynghorau gynnwys ac ymgynghori ag ystod eang o bobl a grwpiau o gefndiroedd amrywiol cyn cyhoeddi'r arweiniad terfynol.

2.6 Bydd arweiniad effeithiol i'r cyfansoddiad yn un sy'n deall y gwahanol fathau o ryngweithio y mae pobl leol yn debygol o'u cael gyda'r cyngor a systemau democrataidd lleol, ac sy'n rhoi mwy o fanylion am y rhyngweithio yma. Yn hytrach,

gall fod yn debycach i rywfaint o'r wybodaeth gyflwyniadol ar wefannau cynghorau sy’n disgrifio sut mae'r cyngor yn gweithredu.

2.7 Er enghraifft, gallai arweiniad roi manylion penodol am y canlynol:

- Hawliau’r cyhoedd i gael mynediad at wybodaeth am y cyngor (gan gynnwys yr hawl i archwilio cyfrifon, a dogfennau ffurfiol eraill);
- Hawliau mynediad i gyfarfodydd, a hawliau siarad cyhoeddus;
- Trefniadau ar gyfer deisebau.

Mae Cymdeithas Llywodraeth Leol Cymru a Chyfreithwyr mewn Llywodraeth Leol wedi llunio arweiniad enghreifftiol i’r cyfansoddiad a allai fod yn ddefnyddiol fel man cychwyn i gynghorau.

3. Canllawiau Statudol ar Arfer Swyddogaethau gan Gynghorwyr

Statws y Canllawiau hyn

3.1 Mae’r rhain yn ganllawiau statudol a wneir o dan adran 56 o Fesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2011 (y Mesur). Mae canllawiau blaenorol a gyhoeddwyd ar y mater wedi’u dirymu.

Diben y Canllawiau hyn

3.2 Mae’r rhain yn ganllawiau statudol a gyhoeddir yn unol ag adran 56(6) o’r Mesur ac y mae’n rhaid i uwch aelod gweithrediaeth yr awdurdod lleol roi sylw iddynt wrth wneud trefniadau o dan adran 56.

3.3 Mae pwerau o dan adran 56 yn ddewisol o ran natur ond gall yr awdurdodau hynny sy’n penderfynu eu mabwysiadu ddefnyddio'r canllawiau hyn fel ffordd o gael gwybod am y cyfleoedd posibl y gallai eu cynnig o ran helpu cynghorau i fod yn fwy ymatebol i anghenion lleol.

3.4 Drwy roi mwy o ymreolaeth i aelodau etholedig yn eu hardaloedd lleol, mae adran 56 yn gwella gallu cynghorwyr i ddatrys materion a phroblemau ar ran eu preswylwyr.

Rhagymadrodd

3.5 Mae’r Mesur yn cynnwys pwerau i gynghorwyr sydd â’r nod o’u helpu i fynd i’r afael â materion a datrys problemau yn eu hardal leol.

3.6 Mae’n gwneud darpariaeth yn adran 56 i gynghorau allu gwneud trefniadau i alluogi cynghorwyr unigol i arfer unrhyw swyddogaethau er mwyn caniatáu iddynt wneud penderfyniadau ar lefel wardiau etholiadol a allai arwain at welliannau yn eu hardaloedd lleol.

3.7 Nid yw trefniadau o dan yr adran hon ond yn galluogi aelod nad yw’n aelod o’r weithrediaeth i arfer swyddogaethau mewn perthynas â’r ward etholiadol y mae’r aelod wedi'i ethol ar ei chyfer, neu ei aelodaeth swyddogol o gorff allanol.

3.8 Mae’r canllawiau hyn yn ceisio amlinellu manteision cadarnhaol posibl dirprwyo swyddogaethau i aelodau etholedig yn eu rôl fel aelodau ward ac fel cynrychiolwyr swyddogol y cyngor ar gyrff allanol. Y nod yw cefnogi aelodau etholedig i fod yn llais i’w cymuned yn y cyngor ac yn llais i’r cyngor yn eu cymuned.

Beth mae'r Mesur yn ei ddweud am gynghorwyr yn arfer swyddogaethau

3.9 Mae adran 56 yn rhoi pwerau i awdurdodau lleol ddirprwyo pwerau'n ffurfiol i gynghorwyr unigol gyflawni unrhyw un o swyddogaethau'r awdurdod. O ran yr ystod o swyddogaethau y gall cynghorwyr nad ydynt yn rhan o'r weithrediaeth eu harfer, mae adran 56 yn rhoi hyblygrwydd i awdurdodau lleol ddatblygu'r trefniadau mwyaf addas ar gyfer eu dewisiadau unigol. Mae hyn yn cynnwys galluogi awdurdodau lleol i ddirprwyo'r swyddogaeth gweithrediaeth yn ogystal â swyddogaethau eraill y cyngor i gynghorwyr nad ydynt yn rhan o'r weithrediaeth.

3.10 Mae adran 56(1) yn nodi y gall prif aelod gweithrediaeth awdurdod lleol wneud trefniadau i aelod o'r awdurdod arfer nad yw'n aelod o'r weithrediaeth arfer un o swyddogaethau'r awdurdod lleol sy'n gyfrifoldeb i'r weithrediaeth. Wedyn mae adran 56(2) yn nodi y gall awdurdod lleol wneud trefniadau i aelod o'r awdurdod nad yw'n aelod o'r weithrediaeth arfer unrhyw un o swyddogaethau'r awdurdod.

3.11 Fodd bynnag, bydd angen i gynghorau gofio bod adran 56(3) yn ei gwneud yn ofynnol mai dim ond i aelodau nad ydynt yn aelodau o'r weithrediaeth y caiff awdurdodau lleol ddirprwyo swyddogaethau –

(i) mewn perthynas â'r ward etholiadol y caiff yr aelod nad yw'n aelod o'r weithrediaeth ei ethol drosti, neu
(ii) mewn perthynas ag aelodaeth swyddogol yr aelod nad yw'n aelod o'r weithrediaeth o gorff ac eithrio'r awdurdod lleol.

Diben ac amcanion adran 56

3.12 Bwriad y ddarpariaeth yw rhoi ystod ehangach o gyfleoedd i gynghorau wneud defnydd effeithiol o rôl gynrychioli aelodau etholedig. Gellid ystyried hyn nawr ar y cyd â'r dyletswyddau a roddir ar gynghorau yn adrannau 39 i 41 o Ddeddf Llywodraeth Leol ac Etholiadau (Cymru) 2021 (Deddf 2021) i annog pobl leol i gymryd rhan mewn penderfyniadau.

3.13 Gallai hefyd fod yn ffordd o gefnogi hyfforddiant a datblygiad aelodau etholedig. Er enghraifft, efallai y bydd cynghorau'n dymuno defnyddio'r ddarpariaeth fel ffordd o greu mentrau dysgu 'yn y gwaith' ar gyfer aelodau nad ydynt yn aelodau o'r weithrediaeth mewn achosion lle gellir eu defnyddio fel cynrychiolwyr y cyngor ar gyrff allanol megis byrddau iechyd lleol, cymdeithasau tai, mudiadau gwirfoddol, ymddiriedolaethau neu asiantaethau. Byddai 'dysgu drwy wneud' fel hyn yn gyfle i ddatblygu sgiliau a gwybodaeth cynghorwyr mewn ardal benodol ac ehangu cronfa gyffredinol y cyngor o aelodau etholedig profiadol.

3.14 Ar gyfer y cyrff allanol hynny lle penodir mwy nag un aelod, efallai y bydd cynghorau'n dymuno dirprwyo swyddogaethau mewn ffordd sy'n grymuso aelodau

nad ydynt yn aelodau gweithrediaeth ar achlysuron lle gallai'r aelod gweithrediaeth fod yn absennol.

3.15 Yn yr achosion hyn, byddai'n bwysig i'r cyngor sicrhau bod y cynghorwyr hynny nad ydynt yn rhan o'r weithrediaeth ac y dirprwyir swyddogaethau iddynt yn cael y gefnogaeth a'r cyfleoedd datblygu y mae eu hangen arnynt i gyflawni eu rôl yn llwyddiannus.

3.16 Fel modd i ddarparu'r tryloywder a'r atebolrwydd angenrheidiol ar gyfer swyddogaethau dirprwyedig, mae adran 57 yn diwygio adran 100EA o Ddeddf Llywodraeth Leol 1972 i ganiatáu i Weinidogion Cymru ei gwneud yn ofynnol i gynghorau gofnodi'n gyhoeddus y penderfyniadau a wneir o dan adran 56 o'r Mesur. Er mwyn rhoi cyfrif y cyhoedd o'r gwaith a wneir gan gynghorwyr yn eu wardiau, efallai y bydd cynghorau'n dymuno cyhoeddi penderfyniadau dirprwyedig cynghorwyr fel rhan o'u proses adolygu flynyddol.

3.17 Er bod adran 56 yn rhoi pwerau eang i ddirprwyo unrhyw swyddogaeth awdurdod lleol i aelod unigol, mae'n amlwg bod rhai swyddogaethau a fydd yn fwy priodol nag eraill. Ni fyddai'n briodol dirprwyo pwerau i wneud penderfyniadau ynghylch cynllunio, gofal cymdeithasol neu drwyddedu. Ond, gellid defnyddio pwerau dirprwyedig i ganiatáu i gynghorwyr chwarae rhan fwy gweithredol mewn ystod eang o feysydd polisi.

3.18 Er enghraifft, gallai swyddogaethau y gellid eu dirprwyo gynnwys:
- Pwerau i atgyweirio neu wella strydoedd. Gallai hyn gynnwys mesurau gostegu ffyrdd neu oleuadau stryd.
- Pwerau i ddatblygu a goruchwylio gweithgareddau o fewn ardal ward etholiadol.

Ffactorau i'w hystyried wrth ddirprwyo pwerau

3.19 Wrth ystyried p'un a ddylid dirprwyo swyddogaethau i aelodau nad ydynt yn aelodau gweithrediaeth ai peidio, efallai y bydd cynghorau'n dymuno ystyried y materion canlynol: Ar gyfer aelodau

- Pa werth y gellir ei ychwanegu drwy ddirprwyo pwerau? Pa broblemau lleol penodol y bydd modd mynd i'r afael â nhw o ganlyniad i hyn?
- A fyddai angen cymorth ychwanegol ar gynghorwyr, fel cyngor cyfreithiol, wrth gyflawni swyddogaethau dirprwyedig?
- Sut cefnogir aelodau os caiff eu penderfyniadau eu herio, er enghraifft, drwy adolygiad barnwrol?
- Sut bydd cynghorwyr yn cofnodi'n gyhoeddus y penderfyniadau a wneir gan ddefnyddio eu pwerau newydd?
- Integreiddio'r dysgu a'r cyfranogiad a geir drwy'r ddirprwyaeth i fentrau a strategaethau ehangach, gan gynnwys rhai statudol, i'w cryfhau.

- Sut mae'r dirprwyaethau'n cefnogi'r cyngor i gyflawni dyletswyddau statudol mewn perthynas â chydraddoldeb, y Gymraeg, Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015 a'r ddyletswydd i annog cyfranogiad yn Neddf 2021.

3.20 Ar gyfer swyddogion, o ran cefnogi aelodau etholedig i gyflawni swyddogaethau dirprwyedig, dyma rai o'r pethau i feddwl amdanynt:

- Gweithio'n agosach gyda chynghorwyr i ddatblygu eu gwybodaeth a'u sgiliau;
- Darparu cyngor ac adroddiadau i sicrhau bod pwerau dirprwyedig yn cael eu defnyddio'n effeithiol ac yn unol â'r dyletswyddau a osodwyd ar y cyngor, gan gynnwys cyngor ar ddyletswyddau statudol fel y rheini sydd wedi'u cynnwys yn Neddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015, Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011 a Deddf Cydraddoldeb 2010;
- A fydd angen cyngor a chymorth cyfreithiol ar yr aelodau i gyflawni'r swyddogaethau dirprwyedig?
- Sut bydd yr aelodau yn cael eu cefnogi os caiff eu penderfyniadau eu herio, er enghraifft drwy adolygiad barnwrol?
- Sut bydd y penderfyniadau a wneir gan cynghorwyr sydd â swyddogaethau dirprwyedig yn cael eu cofnodi'n swyddogol??
- Penderfyniadau a wneir o dan bwerau dirprwyedig;
- Datblygu prosesau i gofnodi penderfyniadau a wneir gan gynghorydd yn briodol o dan y pwerau hyn.

Rhai ystyriaethau ymarferol

3.21 Yn ymarferol, mae'n debyg y bydd y rhan fwyaf o awdurdodau lleol yn dymuno diwygio eu cyfansoddiadau er mwyn rhoi trefniadau ar waith ar gyfer dirprwyo pwerau i gynghorwyr. Efallai y bydd cynghorau'n dymuno defnyddio'r gweithdrefnau presennol a ddefnyddir i ddirprwyo pwerau i aelodau'r cabinet wrth ddatblygu fframweithiau ar gyfer dirprwyo swyddogaethau i aelodau nad ydynt yn rhan o'r weithrediaeth. Yn benodol, dylai unrhyw benderfyniadau a wneir gan aelodau nad ydynt yn rhan o'r weithrediaeth gan ddefnyddio swyddogaethau dirprwyedig fod yn amodol ar yr un gweithdrefnau galw i mewn sy'n ymwneud â swyddogaethau gweithrediaeth yn fwy cyffredinol. Dyma rai o'r opsiynau eraill y gallai cynghorau ddymuno eu mabwysiadu:

- Sefydlu pwerau galluogi yn eu cyfansoddiad er mwyn dirprwyo pwerau i aelodau nad ydynt yn aelodau o'r weithrediaeth i'w defnyddio yn ôl yr angen.
- Defnyddio pwerau dirprwyedig i fynd i'r afael â materion penodol sy'n ymwneud â'r ardal mewn ymateb i heriau lleol.

3.22 Mater i'r cynghorau yw penderfynu i ba raddau ac ym mha fodd maen nhw'n dymuno defnyddio'r pwerau o dan adran 56. Cynghorir cynghorau i ddatblygu protocol i

ddiffinio pryd ac o dan ba amodau y dirprwyir swyddogaeth i aelod nad yw'n aelod o'r weithrediaeth. At hynny, ystyrir hefyd yr hyfforddiant, y datblygiad a'r cymorth y gall fod eu hangen ar y cynghorydd i ymgymryd â'i rôl fel rhan o'i adolygiad hyfforddi blynyddol. Wrth wneud trefniadau i ddirprwyo pwerau, dylai cynghorau ystyried yr angen i osgoi'r posibilrwydd o honiadau o ffafrio cynghorwyr sydd o berswâd gwleidyddol penodol. Mewn wardiau aml-aelod, dylai awdurdodau lleol wneud yr un trefniadau ar gyfer swyddogaethau dirprwyedig, gan gynnwys trefniadau cyllidebol cysylltiedig i fod yn gymwys i bob aelod neu i ddim un.

Wardiau Aml-aelod

3.23 Mae'r pwerau yn y Mesur yn ymwneud â chynghorwyr unigol ond efallai y bydd angen rhoi trefniadau ar waith i sicrhau bod pwerau dirprwyedig yn cael eu defnyddio ar y cyd gan yr holl aelodau sy'n cynrychioli ward benodol, yn enwedig os yw'r aelodau hynny o wahanol bleidiau gwleidyddol.

3.24 Os dirprwyir swyddogaethau i gynghorwyr yn yr un ward, efallai y bydd cynghorau'n dymuno cynhyrchu canllawiau a chymorth gyda'r nod o sicrhau bod penderfyniadau a wneir mewn wardiau yn cael eu cydlynu ac yn ategu'r gwaith o wella canlyniadau i bobl leol.

Cysylltiadau â Galwadau gan Gynghorwyr am Weithredu (CCfA)

3.25 Pan fydd cynghorau wedi penderfynu manteisio ar y pwerau o dan adran 56, byddant yn gweld bod rhai cysylltiadau agos â galwadau gan gynghorwyr am weithredu. Gall aelodau sy'n arfer pwerau dirprwyedig ganfod bod ganddynt fwy o gyfleoedd i ddatrys materion yn lleol heb orfod troi at alwadau gan gynghorwyr am weithredu. Gall galwadau gan gynghorwyr am weithredu annog cynghorau i ddefnyddio adran 56 i ddirprwyo pwerau i aelodau er mwyn datrys y materion hynny'n lleol.

4. Canllawiau Statudol ar Aelodau o Weithrediaeth Cyngor

Statws y Canllawiau hyn

4.1 Mae'r canllawiau hyn yn ganllawiau statudol a gyhoeddir o dan adran 38 o Ddeddf Llywodraeth Leol 2000. Cafodd yr adran hon ei diwygio gan adran 59 o Ddeddf Llywodraeth Leol ac Etholiadau (Cymru) 2021 i alluogi Gweinidogion Cymru i gyhoeddi canllawiau o dan adran 38, 'a all, ymysg pethau eraill, gynnwys darpariaeth sydd wedi'i llunio i annog arferion da mewn perthynas â chydraddoldeb ac amrywiaeth (o fewn ystyr adran 8(2) o Ddeddf Cydraddoldeb 2006).'

Diben y Canllawiau hyn

4.2 Diben y Canllawiau hyn yw ei gwneud yn ofynnol i arweinydd gweithrediaeth cyngor ystyried amrywiaeth wrth benodi ei gabinet. Y nod yw cefnogi ac annog y weithrediaeth i wneud penderfyniadau sy'n deall ac yn adlewyrchu amrywiaeth y cymunedau yn ardal y cyngor.

4.3 Mae'r canllawiau hyn hefyd yn ei gwneud yn ofynnol i swyddogion gweithredol cynghorau weithredu mewn ffordd ragweithiol, gadarnhaol ac adeiladol wrth ddelio â chraffu yn y cyngor.

Amrywiaeth mewn Cabinet

4.4 Wrth sefydlu'r cabinet, rhaid i arweinydd gweithrediaeth neu faer etholedig roi sylw i ddyletswyddau statudol sy'n ymwneud â chydraddoldeb a'r Gymraeg. Mae hyn yn cynnwys ystyried y nodweddion gwarchodedig sydd wedi'u nodi yn Neddf Cydraddoldeb 2010, gan gynnwys dyletswydd y sector cyhoeddus i roi sylw dyledus i'r angen i leihau'r anghydraddoldebau canlyniadau sy'n deillio o anfantais economaidd-gymdeithasol.

4.5 Rhaid i'r arweinydd neu'r maer ystyried sut mae eu penodiadau yn adlewyrchu ac yn cefnogi amrywiaeth y cymunedau yn ardal y cyngor, ac yn ceisio adlewyrchu'r amrywiaeth hwn i'r graddau mwyaf posibl. Gwneir hyn er mwyn sicrhau bod penderfyniadau'r weithrediaeth yn seiliedig ar ystod eang o safbwyntiau a phrofiadau. Mae Deddf Llywodraeth Leol ac Etholiadau (Cymru) 2021 (Deddf 2021) yn rhoi cyfleoedd i arweinyddion gweithrediaethau gynyddu amrywiaeth yn eu cabinet drwy ddefnyddio trefniadau rhannu swyddi a/neu benodi cynorthwywyr i'r weithrediaeth.

Rhannu Swydd: Arweinyddion Gweithrediaeth ac Aelodau Gweithrediaeth

4.6 Mae adran 58 o Ddeddf 2021 yn diwygio Deddf Llywodraeth Leol 2000 i'w gwneud yn ofynnol i gynghorau sydd â threfniadau gweithrediaeth wneud darpariaeth sy'n

galluogi dau gynghorydd neu ragor i rannu swydd ar y weithrediaeth, gan gynnwys swydd arweinydd y weithrediaeth. Yn achos arweinydd y weithrediaeth, rhagwelir y byddai dau neu fwy o aelodau yn gwneud trefniant ar y cyd i sefyll i gael eu hethol yn arweinydd gweithrediaeth ar sail trefniant rhannu swydd. Rhaid i weithdrefnau'r weithrediaeth a gweithdrefnau'r cyngor ddarparu ar gyfer hyn.

4.7 Yn achos aelodau gweithrediaeth, mater i'r arweinydd gweithrediaeth yw penderfynu penodiadau i'r weithrediaeth yn seiliedig ar y trefniadau a nodir ac y cytunir arnynt yng nghyfansoddiad y cyngor. Rhaid i'r cyfansoddiad nodi'r paramedrau ar gyfer gweithredu trefniadau rhannu swyddi yn y weithrediaeth. Mae terfyn statudol o dri ar nifer y swyddi gweithrediaeth (gan gynnwys yr arweinydd gweithrediaeth) y gellir eu llenwi ar sail rhannu swydd. Gwneir hyn er mwyn sicrhau bod digon o aelodau mewn cynghorau â llai o aelodau i graffu'n briodol ar y weithrediaeth.

4.8 Wrth wneud penodiadau ar sail rhannu swydd, dylai'r arweinydd gweithrediaeth ystyried materion fel:

- sut y gallai hyn gynyddu amrywiaeth yn y weithrediaeth er mwyn adlewyrchu'n well yr amrywiaeth yn ardal y cyngor;
- sut y bydd aelodau sy'n rhannu swydd yn cael eu cefnogi i sicrhau eu bod yn gallu cynnal cydbwysedd rhesymol rhwng bywyd a gwaith;
- y cyfleoedd y gall rhannu swyddi yn y weithrediaeth eu cynnig o ran cynllunio ar gyfer olyniaeth.

4.9 Dylai telerau'r trefniadau rhannu swydd fod yn glir a dylid cytuno arnynt ymlaen llaw. Ni ddylid defnyddio trefniadau rhannu swydd fel ffordd o gynyddu nifer aelodau'r weithrediaeth yn unig nac i greu rolau ar gyfer aelodau sy'n rhannu swydd sy'n golygu bod eu llwyth gwaith yn fwy na pe bai aelod unigol yn dal y swydd yn y cabinet.

4.10 Yn achos arweinydd gweithrediaeth sy'n rhannu swydd ac aelodau gweithrediaeth sy'n rhannu swydd, rhaid i'r ddau neu ragor o aelodau sydd yn y trefniant rhannu swydd gael eu trin fel un aelod wrth fynd i gyfarfod yn eu rhinwedd fel aelod o'r weithrediaeth at ddibenion pleidleisio ac i benderfynu a oes cworwm mewn cyfarfod.

4.11 Os bydd dau neu ragor o'r aelodau mewn trefniant rhannu swydd yn mynd i gyfarfod yn rhinwedd eu rôl fel aelod o'r weithrediaeth, gellir cofnodi bod y ddau wedi bod yn bresennol a gall y ddau siarad yn y cyfarfod ond os bydd angen pleidleisio yn y cyfarfod, bydd rhaid iddynt benderfynu rhyngddynt ymlaen llaw pwy fydd yn bwrw'r bleidlais, a rhoi gwybod i gadeirydd y cyfarfod. Rhaid i'r sawl sy'n rhannu swydd daro cydbwysedd gofalus rhwng penderfynu ymlaen llaw a pharatoi'n briodol ar gyfer y cyfarfod. Dylai'r ystyriaethau gynnwys ymchwilio i'w safbwyntiau, pa gwestiynau y gallai fod ganddynt ar y mater a pha wybodaeth bellach y byddent yn

dymuno ei chael o bosibl. Byddai hyn yn gyson â'r ffordd y disgwylid iddynt reoli pob agwedd arall ar eu trefniadau rhannu swydd, er mwyn sicrhau parhad a chysondeb y dull y byddant wedi cytuno rhyngddynt i'w ddilyn.

4.12 Os bydd un aelod o drefniant rhannu swydd yn mynd i gyfarfod yn rhinwedd ei rôl fel aelod o'r weithrediaeth a bod angen pleidleisio fel rhan o'r cyfarfod, bydd rhaid i'r aelod sy'n bresennol fwrw ei bleidlais gan ystyried y trafodaethau paratoadol a gafwyd gyda'i bartner rhannu swydd.

4.13 Pan fydd aelod o drefniant rhannu swydd yn bwrw pleidlais mewn cyfarfod y mae wedi bod yn bresennol ynddo ac y canfyddir wedi hynny fod y bleidlais honno yn anghyson ag unrhyw drafodaethau paratoadol rhwng y partneriaid rhannu swydd, oni bai bod modd priodoli'r anghysondeb hwnnw i ddadl a thrafodaeth yn y cyfarfod, caiff y bleidlais honno ei thrin fel pe bai'n annilys at ddibenion gwneud penderfyniad, oherwydd dyrennir y bleidlais i'r trefniant rhannu swydd ac nid i'r aelod unigol sydd wedi bod yn y cyfarfod.

4.14 Mater i bob cyngor benderfynu yn ei gylch yw'r camau gweithredu priodol ar y pwynt hwnnw, yn seiliedig ar yr amgylchiadau penodol, er mwyn sicrhau y cynhelir uniondeb y broses gwneud penderfyniadau. Dylai cynghorau egluro arwyddocâd yr agwedd hon ar rannu swydd yn glir i unrhyw aelodau sy'n ymgymryd â threfniadau rhannu swydd mewn gweithrediaeth ymlaen llaw a dylai hyn fod yn rhan o'r hyfforddiant a'r sesiynau cynefino ar gyfer yr aelodau o'r weithrediaeth.

4.15 Fel y nodwyd uchod, dylai cynghorau ac aelodau sy'n rhannu swydd gydnabod bod rhaid sefydlu trefniadau gweithio effeithiol, a meithrin lefel uchel o ymddiriedaeth rhwng aelodau'r trefniant rhannu swydd o'r dechrau'n deg er mwyn gallu gweithredu trefniant o'r fath yn llwyddiannus. Dylai'r trefniadau gweithio gynnwys sut y bydd anghydfodau rhwng y sawl sy'n rhannu swydd yn cael eu datrys.

4.16 Pan gaiff aelodau sy'n rhannu swydd eu penodi yn rhinwedd eu rôl fel aelodau gweithrediaeth i sefydliadau allanol, bydd rhaid i gynghorau ystyried sut i rannu'r safbwynt o ran y trefniadau rhannu swydd â'r sefydliadau hynny.

4.17 Rhaid i gynghorau ystyried y goblygiadau o ran gofynion cydbwysedd gwleidyddol y pwyllgorau hynny sy'n ddarostyngedig i ofynion cydbwysedd gwleidyddol ac y gall aelod o'r weithrediaeth eistedd arnynt, hynny yw, y Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio a'r Pwyllgor Gwasanaethau Democtrataidd. Byddai hyn yn digwydd mewn trefniant rhannu swydd sy'n cynnwys aelodau o un neu ragor o grwpiau gwleidyddol, neu grŵp neu grwpiau gwleidyddol ac aelod neu aelodau heb gysylltiad (lle mae aelod heb gysylltiad yn aelod nad yw wedi'i gofrestru gyda'r swyddog priodol fel aelod o grŵp gwleidyddol at ddibenion adrannau 15 i 17 o Ddeddf Llywodraeth Leol a Thai 1989).

4.18 Nid yw trin partneriaid rhannu swydd fel petaent yn un aelod at ddibenion pleidleisio a chworwm ar gyfer cyfarfodydd maent yn mynd iddynt fel aelodau gweithrediaeth yn ymestyn i gyfarfodydd y maent yn mynd iddynt yn eu rôl fel aelodau o'r cyngor.

Cynorthwywyr Gweithrediaeth

4.19 Mae adran 57 o Ddeddf 2021 yn diwygio Deddf Llywodraeth Leol 2000 i ddarparu ar gyfer penodi cynorthwywyr i'r weithrediaeth. Y nod yw cefnogi amrywiaeth drwy alluogi aelodau efallai nad ydynt mewn sefyllfa i ymgymryd â rôl gweithrediaeth lawnamser oherwydd amgylchiadau personol neu amgylchiadau eraill i gael y cyfle i ddysgu a datblygu. Er nad ydynt yn aelodau o'r weithrediaeth, gall cynorthwywyr fynd i gyfarfodydd gweithrediaeth a siarad ynddynt, a gallent gyfrannu dealltwriaeth ac amrywiaeth gwerthfawr at drafodaethau.

4.20 Rhaid i gyfansoddiad y cyngor, y mae'n rhaid i'r cyngor llawn gytuno arno, a'i drefniadau gweithrediaeth gynnwys darpariaeth ynghylch nifer y cynorthwywyr gweithrediaeth y gellir eu penodi, eu cyfnod yn y swydd a'u cyfrifoldebau. Unwaith eto, rhaid cael pwrpas clir i'r penodiadau na ellir eu seilio'n llwyr ar gynyddu nifer yr aelodau sy'n gallu cyfrannu at redeg y weithrediaeth.

4.21 Mae Deddf 2021 yn nodi na chaiff cadeirydd ac is-gadeirydd y cyngor neu'r aelod llywyddol neu'r dirprwy aelod llywyddol fod yn gynorthwywyr gweithrediaeth.

4.22 Er nad yw cynorthwywyr i'r weithrediaeth yn aelodau o'r weithrediaeth, cânt eu trin fel pe baent yn aelodau o'r weithrediaeth at ddibenion dyrannu seddi ar bwyllgorau craffu pan na all aelodau o'r weithrediaeth na chynorthwywyr i'r weithrediaeth fod yn aelodau. Yn yr un modd, ni all y pwyllgorau sy'n gallu cynnwys un aelod o'r weithrediaeth, y Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio, y Pwyllgor Gwasanaethau Democtrataidd a'r Pwyllgor Safonau, ond cael aelod o'r weithrediaeth NEU gynorthwyydd i'r weithrediaeth fel rhan o'u haelodaeth (Atodlen 6 i Ddeddf Llywodraeth Leol ac Etholiadau (Cymru) 2021 a Rheoliadau Deddf Llywodraeth Leol ac Etholiadau (Cymru) 2021 Diwygiadau Canlyniadol (Rhannu Swydd a Chynorthwywyr Gweithrediaeth) 2022.

Craffu a Galw i Mewn

4.23 Dylai cabinetau gydnabod pwysigrwydd craffu effeithiol er mwyn llywodraethu'r cyngor yn dda yn gyffredinol ac adlewyrchu hyn yn eu cyfansoddiadau. Dylent ymateb yn brydlon ac yn adeiladol i geisiadau gan y pwyllgor craffu am wybodaeth, presenoldeb mewn cyfarfodydd a cheisiadau rhesymol eraill.

4.24 Dylai gweithrediaethau nodi bod adran 65 o Ddeddf Llywodraeth Leol ac Etholiadau (Cymru) 2021 wedi diwygio adran 22(10) o Ddeddf Llywodraeth Leol 2000 sy'n rhoi

pŵer i Weinidogion Cymru wneud rheoliadau sy'n cynnwys darpariaeth ar gyfer, neu mewn cysylltiad â, mynnu bod gwybodaeth ragnodedig am benderfyniadau rhagnodedig a wneir mewn cysylltiad â chyflawni swyddogaethau y mae gweithrediaeth awdurdod lleol yn gyfrifol amdanynt ar gael i aelodau o'r cyhoedd neu aelodau o'r awdurdod a fydd yn cynnwys pwyllgor trosolwg a chraffu o'r awdurdod neu is-bwyllgor i bwyllgor o'r fath. Bwriad hyn yw cyfleu i ba raddau mae Gweinidogion Cymru cymryd cydweithredu a rhannu gwybodaeth yn effeithiol rhwng y weithrediaeth a chraffu o ddifrif, a lle hynny wrth galon llywodraethu da ac effeithiol y cyngor.

4.25 Dylai cabinetau osod y naws ar gyfer ymrwymiad y sefydliad i graffu effeithiol drwy sicrhau bod parch cydradd rhwng y pwyllgor craffu a'r weithrediaeth, ac annog y pwyllgor craffu i weithredu mewn modd trawsbleidiol ac adeiladol.

4.26 Dylai cabinetau ymateb yn brydlon ac yn barchus i argymhellion gan y pwyllgor craffu gan esbonio a fydd yr argymhelliad yn cael ei dderbyn neu ei wrthod, y rhesymau am y penderfyniadau hyn a pha gamau a gymerir. Dylai cabinetau gyhoeddi eu hymateb yn electronig a dylai'r ymateb fod ar gael i'r cyhoedd ac eithrio materion sydd wedi'u heithrio rhag cael eu cyhoeddi.

4.27 Dylai cabinetau fod yn agored i'r angen i ddefnyddio sesiynau galw i mewn ac ymateb yn briodol ac yn adeiladol i geisiadau o'r fath. Dylai cabinetau gefnogi'r gwaith o lunio rheolau galw i mewn effeithiol a chymesur nad ydynt yn gwneud galw i mewn yn rhy anodd neu'n amhosibl.

5. Canllawiau Statudol ar Gynorthwywyr Gwleidyddol

Statws y Canllawiau

5.1 Mae'r rhain yn ganllawiau anstatudol ar benodi cynorthwywyr gwleidyddol i grwpiau gwleidyddol.

Diben y Canllawiau

5.2 Diben y Canllawiau hyn yw esbonio darpariaethau yn Neddf Llywodraeth Leol a Thai 1989 sy'n ymwneud â phenodi cynorthwywyr gwleidyddol ac annog cynghorau i fod yn agored ac yn dryloyw ynghylch rôl a gweithgareddau'r cynorthwywyr gwleidyddol y maent yn eu cyflogi.

Cynorthwywyr Gwleidyddol

5.3 Mae cynorthwywyr gwleidyddol awdurdodau lleol yn weithwyr llywodraeth leol sy'n gwneud gwaith ymchwil ac yn darparu cefnogaeth weinyddol i'r prif grwpiau gwleidyddol mewn awdurdod.

5.4 Mae bodolaeth y swyddi hyn yn caniatáu i swyddog proffesiynol a rolau gwleidyddol gael eu gwahanu a gallant alluogi cyngor i gael ei ddarparu i gynghorwyr y mae swyddogion awdurdodau lleol yn cael eu hatal rhag ei ddarparu.

5.5 Mae Rhan I o Ddeddf Llywodraeth Leol a Thai 1989 yn nodi'r fframwaith sy'n rheoleiddio penodiadau ac ymddygiad cynorthwywyr gwleidyddol.

5.6 O dan adran 2 o Ddeddf 1989, mae swydd cynorthwyydd gwleidyddol mewn awdurdod lleol o dan gyfyngiadau gwleidyddol. Mae hyn yn golygu, fel swyddi eraill sydd o dan gyfyngiadau gwleidyddol, na all deiliad y swydd sefyll mewn etholiad, gweithredu fel asiant neu is-asiant etholiad, bod yn swyddog plaid wleidyddol, rheoli plaid neu gangen o blaid, na chanfasio ar ran plaid wleidyddol neu ymgeisydd mewn etholiad.

5.7 Fodd bynnag, caniateir i gynorthwywyr gwleidyddol siarad â'r cyhoedd gyda'r bwriad o ennyn cefnogaeth i blaid wleidyddol, ond rhaid i'w gweithredoedd beidio â rhoi'r argraff eu bod yn gweithredu fel cynrychiolydd y blaid wleidyddol honno.

5.8 Gall cynorthwywyr gwleidyddol hefyd gyhoeddi gwaith ysgrifenedig neu ddeunydd arall sydd â'r bwriad o effeithio ar gefnogaeth y cyhoedd i blaid wleidyddol, neu beri i waith o'r fath gael ei gyhoeddi; ond rhaid iddynt beidio â rhoi'r argraff bod y cyhoeddiad wedi'i awdurdodi gan y blaid wleidyddol.

5.9 Cafodd y rheolau hyn eu mabwysiadu i fynd i'r afael â phryderon ynghylch didueddrwydd gwleidyddol, gwrthdaro rhwng buddiannau, a defnyddio arian trethdalwyr at ddibenion gwleidyddol mewn cynghorau. Mae rhagor o fanylion am y cyfyngiadau sydd ar waith i'w gweld yn Rheoliadau Swyddogion Llywodraeth Leol (Cyfyngiadau Gwleidyddol) 1990.

5.10 Mae'r cyfyngiadau ar ffurf telerau ac amodau y bernir eu bod wedi'u hymgorffori yn nhelerau penodi ac amodau cyflogaeth y swyddogion hynny. Mae'r cyfyngiadau sy'n gymwys i bob deiliad swydd sydd o dan gyfyngiadau gwleidyddol wedi'u nodi yn Rhan I o'r Atodlen i'r Rheoliadau. Mae Rhan II o'r Atodlen yn nodi telerau ac amodau pellach ar gyfer cynorthwyydd gwleidyddol.

Penodiadau

5.11 O dan adran 9 o Ddeddf Llywodraeth Leol a Thai 1989, caiff awdurdod lleol benodi hyd at 3 chynorthwyydd ar gyfer grwpiau gwleidyddol yn amodol ar fesurau diogelu ac amodau llym.

5.12 Mae'r 3 grŵp gwleidyddol mwyaf ym mhob awdurdod yn gymwys i gael cynorthwyydd gwleidyddol os yw aelodaeth y grŵp yn cynnwys o leiaf 10% o aelodaeth yr awdurdod. Yr eithriad yw pan mai dim ond un grŵp gwleidyddol sy'n cyfrif am o leiaf 10% o'r aelodaeth; yn yr achos hwnnw, mae'r grŵp mwyaf ond un yn gymwys hefyd.

5.13 Ni ellir penodi hyd nes y bydd swyddi wedi'u sefydlu ar gyfer pob grŵp cymwys, fodd bynnag, dim ond un swydd y gellir ei phenodi i blaid wleidyddol.

5.14 O dan adran 7 o Ddeddf Llywodraeth Leol a Thai 1989 rhaid i gyflogeion awdurdod lleol gael eu penodi ar sail teilyngdod. Mae adran 9 yn rhoi eithriad i'r egwyddor hon.Mae penodiad pob cynorthwyydd gwleidyddol yn dibynnu ar ba grŵp gwleidyddol fydd pob swydd (cynorthwyydd gwleidyddol) yn ei gynrychioli. Gall y sawl a benodir ystyried gweithgareddau gwleidyddol yr ymgeisydd yn ystod y broses ddethol, er bod y swyddi o dan gyfyngiadau gwleidyddol (fel y disgrifir uchod).

Taliadau a chontractau

5.15 Mater i'r awdurdod yw pennu'r cyflog sy'n daladwy, fodd bynnag, disgwylir i awdurdodau lleol ddangos ymataliaeth a chaniatáu codiadau cyflog mewn modd cymesur yn unol â chyflogau llywodraeth leol yn ehangach.

5.16 Mae Gorchymyn Llywodraeth Leol (Cynorthwywyr i Grwpiau Gwleidyddol) (Tâl) (Cymru) (Diwygio) 2019 (legislation.gov.uk) yn pennu uchafswm y cyflog posibl y gellir ei dalu i gynorthwywyr gwleidyddol.

5.17 O dan adran 9(4)(b) o Ddeddf Llywodraeth Leol a Thai 1989 yr uchafswm cyflog a bennir gan reoliadau yw ffigur cyfwerth ag amser llawn, felly nid yw'n bosibl talu cyflog blynyddol ar gyfradd fesul awr am oriau rhan-amser os byddai hyn yn torri'r uchafswm a bennwyd pe bai'r cynorthwyydd gwleidyddol yn gweithio'n llawnamser.

5.18 Rhaid i'r contract cyflogaeth ddod i ben yn neu cyn cyfarfod blynyddol y cyngor yn dilyn yr etholiadau cyntaf ar ôl i'r person gael ei benodi (neu gyfarfod blynyddol cyntaf y cyngor ar ôl i'r person fod yn y swydd am 3 blynedd os etholir y cyngor gan drydydd partïon). Fodd bynnag, nid yw hyn yn atal deiliad y swydd rhag cael ei ailbenodi am dymor arall. Ni all yr awdurdod lleol ddirprwyo unrhyw swyddogaethau i gynorthwyydd, ac ni ellir ei gwneud yn ofynnol i unrhyw swyddog awdurdod arall weithio o dan gyfarwyddyd cynorthwyydd (ac eithrio mewn perthynas â gwasanaethau ysgrifenyddol).

Bod yn agored ac yn dryloyw

5.19 Mae dyletswydd ar bob awdurdod lleol i lunio rhestr o swyddi sydd o dan gyfyngiadau gwleidyddol yn rheolaidd a disgwylir i gynorthwywyr gwleidyddol gydymffurfio â chod ymddygiad swyddogion eu hawdurdod.

5.20 Dylai awdurdodau lleol ystyried cyhoeddi'r manylion isod fel arfer gorau.

- cyfanswm y cynorthwywyr mae'n eu cyflogi
- y grŵp gwleidyddol mae pob cynorthwyydd yn ei wasanaethu
- nifer y cynghorwyr ym mhob grŵp gwleidyddol
- nifer yr oriau yr wythnos y cyflogir cynorthwyydd pob grŵp gwleidyddol ar ei gyfer.

6. Canllawiau Statudol ar Drefniadau i Sicrhau Trosolwg a Chraffu Effeithiol

Statws y Canllawiau hyn

6.1 Mae'r rhain yn ganllawiau statudol a gyhoeddir o dan adran 38 o Ddeddf Llywodraeth Leol 2000. Maent yn disodli canllawiau blaenorol a gyhoeddwyd yn 2012 sydd wedi'u dirymu.

Diben y Canllawiau hyn

6.2 Diben y canllawiau hyn yw sicrhau bod gan gynghorau drefniadau craffu effeithiol ar waith a bod ganddynt weithdrefnau i adolygu a cheisio gwella effeithiolrwydd y trefniadau hynny'n rheolaidd.

Bwriad Polisi

6.3 Mae trosolwg a chraffu yn elfen hanfodol o drefn lywodraethu wleidyddol a chyffredinol y cyngor. Dylai diwylliant y cyngor a'r weithrediaeth fod yn agored i graffu ac yn gefnogol o hynny, a dylid darparu staff ac adnoddau ar gyfer y gwaith craffu i'w alluogi i gyflawni ei swyddogaethau'n effeithiol, gan gynnwys dal gweithrediaeth y cyngor i gyfrif.

6.4 Cydnabyddir y bydd yn rhaid gwneud penderfyniadau anodd bob amser yng nghyswllt cyllid cynghorau ond y brif egwyddor yw bod buddsoddi mewn craffu hefyd yn cyfrannu at wasanaethau gwell i bobl leol drwy ddarparu sianel arall i bobl fod yn rhan o'r penderfyniadau sy'n effeithio arnynt a hybu diwylliant o ddysgu a gwella ar draws y cyngor yn gyffredinol. Dylid ystyried hyn wrth edrych ar adrannau 39 i 41 o Ddeddf Llywodraeth Leol ac Etholiadau 2021 (Deddf 2021) o ran y ddyletswydd i annog pobl leol i gymryd rhan wrth wneud penderfyniadau a pharatoi strategaeth ar annog cyfranogiad a dyletswydd prif gyngor i gadw golwg ar ei berfformiad dan adolygiad ac ymgynghori â phobl leol fel rhan o'r dyletswyddau sy'n ofynnol o dan adrannau 89 a 90 o Ddeddf 2021.

6.5 Mae'n hanfodol craffu'n effeithiol ar drefniadau cydweithredu â chynghorau eraill fel cyd-bwyllgorau a chyd-bwyllgorau corfforaethol a threfniadau partneriaeth ar draws y gwasanaeth cyhoeddus, fel byrddau gwasanaethau cyhoeddus, er mwyn sicrhau bod y trefniadau hynny'n atebol yn ddemocrataidd i bobl leol.

Prosesau a Pherthnasoedd

6.6 Er mwyn cyflawni'r bwriad polisi, ni ddylai craffu fod ar wahân i brosesau eraill sy'n rhan o system lywodraethu'r cyngor. Dylai'r trefniadau ar gyfer pwyllgorau trosolwg a chraffu gael eu nodi'n glir yng nghyfansoddiad y cyngor ac yn y canllaw i'r cyfansoddiad sy'n ofynnol o dan adran 37 o Ddeddf Llywodraeth Leol 2000.

6.7 Dylai craffu fod yn rhan annatod o hunanasesiad y cyngor o dan Ran 6 o Ddeddf Llywodraeth Leol ac Etholiadau (Cymru) 2021 (Deddf 2021) a dylid hefyd ei ystyried pan fydd y cyngor yn trefnu ei asesiad panel.

6.8 Dylai'r rôl y mae craffu yn ei chwarae o ran annog pobl leol i gymryd rhan yn y broses gwneud penderfyniadau o dan adran 39 o Ddeddf 2021 gael ei nodi yn y strategaeth y mae'n rhaid i'r cyngor ei pharatoi ac ymgynghori arni yn adrannau 40 a 41.

6.9 Dylai fod gan gadeiryddion pwyllgorau craffu berthynas waith dda â'i gilydd a dylent drafod dulliau craffu yn rheolaidd a dysgu o waith pwyllgorau craffu eraill o fewn y cyngor ac mewn cynghorau eraill. Dylai cadeiryddion craffu hefyd sefydlu perthynas waith dda gyda chadeirydd y pwyllgor llywodraethiant ac archwilio a'r pwyllgor safonau, yn ogystal â chadeirydd neu aelod llywyddol y cyngor a chadeiryddion pwyllgorau eraill. Dylent hefyd feithrin perthynas waith dda gydag archwilwyr mewnol ac allanol, a chyda rheoleiddwyr.

6.10 Mae effeithiolrwydd craffu yn dibynnu'n rhannol ar barch rhwng y rhai sy'n gyfrifol am graffu ar y weithrediaeth a'r weithrediaeth ei hun. Felly, dylai cadeiryddion ddatblygu perthynas waith adeiladol gyda gweithrediaeth y cyngor. Mae'n ofynnol i weithrediaeth y cyngor ddefnyddio'r dull hwn o weithio'n adeiladol o dan arweiniad statudol sydd hefyd wedi'i gyhoeddi o dan adran 38 o Ddeddf Llywodraeth Leol 2000.

Gweithio Effeithiol

6.11 Dylai pob pwyllgor craffu fabwysiadu'r ffyrdd mwyaf effeithiol o weithio i sicrhau eu bod yn gallu cyflawni eu rôl. Gall hyn gynnwys:

- Ystyried materion fel rhan o agenda pwyllgor aml-eitem. Yma, dylai cynghorau sicrhau nad yw nifer yr eitemau ar un agenda yn ei gwneud yn anodd i aelodau ystyried y mater dan sylw yn fanwl;

- Ystyried materion ar agenda pwyllgor un eitem. Mae hyn yn rhoi mwy o hyblygrwydd o ran dull gweithredu, gan gynnwys paneli o dystion, ac efallai rhywfaint o gyfranogiad cyhoeddus. Gall "paneli her" untro fod yn ffordd gymesur ac effeithiol o ymchwilio i bwnc.

- Grwpiau gorchwyl a gorffen. Grwpiau bach, anffurfiol o aelodau yw grwpiau "gorchwyl a gorffen", a gomisiynir gan bwyllgor i ymchwilio i bwnc ac adrodd yn ôl. Nid yw grwpiau gorchwyl a gorffen yn ddarostyngedig i reolau ynghylch cyfarfodydd pwyllgorau gan eu bod yn gyrff anffurfiol.

- Cynnull grŵp gorchwyl a gorffen byr. Bydd grŵp nad yw ond yn cyfarfod ambell waith dros ychydig wythnosau yn gallu mynd i'r afael â phwnc cyfyng, diffiniedig. Mae'n debygol y bydd modd comisiynu adolygiad ac yna adrodd yn ôl i gyfarfod nesaf yr un pwyllgor;

- Cynnull grŵp gorchwyl a gorffen hirach. Y model y grŵp gorchwyl a gorffen "traddodiadol" ar gyfer corff sy'n cyfarfod sawl gwaith dros sawl mis, gan adeiladu sylfaen dystiolaeth gynhwysfawr.

6.12 Dylai comisiynu grwpiau gorchwyl a gorffen, lle bo hynny'n digwydd, gynnwys cytuno ar gwmpas, nodi cylch gorchwyl y grŵp a'r amserlen ar gyfer cyflawni ei waith.

6.13 Gall grwpiau gorchwyl a gorffen gwrdd yn breifat neu'n gyhoeddus. Pan fyddant wedi cwblhau eu gwaith, dylai grwpiau gorchwyl a gorffen gyflwyno adroddiad ac argymhellion i'r pwyllgor sydd wedi'u comisiynu. Dylai hyn hefyd gynnwys rhywfaint o gofnod o drefniadau'r grŵp (gan gynnwys gwybodaeth am bwy sydd wedi casglu tystiolaeth ac o ble) yn enwedig os yw'r grŵp wedi cyfarfod yn breifat. Gall y pwyllgor wedyn benderfynu mabwysiadu'r argymhellion, gan eu cyflwyno i weithrediaeth y cyngor neu i gorff arall am ymateb.

6.14 Mae pob ffordd o weithio yn galw am gynllunio gofalus. Mewn gwaith rhaglennu, dylai cynghorau ystyried cwmpas pwnc yn fanwl a sut dylid ei ystyried i sicrhau ei fod yn cael yr effaith fwyaf bosibl. Mewn rhai achosion, gall hyn olygu bod cynghorwyr yn cwrdd ymlaen llaw i drafod strategaeth holi, neu'n cwrdd fel arall i gynllunio gwaith craffu. Dylai trefniadau canfod adnoddau ar gyfer craffu ystyried yr angen am gefnogaeth swyddogion ar gyfer y gweithgarwch cynllunio hwn.

Adnoddau a Gwybodaeth

6.15 Er mwyn bod yn effeithiol, mae'n rhaid darparu adnoddau ar gyfer craffu a chael mynediad at swyddogion sy'n ymroddedig i gynorthwyo pwyllgorau craffu i gynllunio, rheoli a gweithredu eu rhaglenni gwaith. Dylai swyddogion nad ydynt yn cefnogi craffu'n uniongyrchol gofio mai gyda'r cyngor y mae eu cyflogaeth, nid gyda'r weithrediaeth, felly dylent ddarparu cefnogaeth a gwybodaeth i bwyllgorau craffu mewn modd adeiladol ac amserol i gynorthwyo eu gwaith. Gall hyn beri heriau i swyddogion weithiau ond dylai aelodau pwyllgorau craffu ac aelodau'r weithrediaeth hefyd fod yn ymwybodol o'r gwrthdaro hwn a dylid ystyried y materion hyn wrth ddatblygu protocolau sy'n llywodraethu'r berthynas rhwng swyddogion ac aelodau i'w cynnwys yng nghyfansoddiad y cyngor.

6.16 Mae adran 65 o Ddeddf Llywodraeth Leol ac Etholiadau (Cymru) 2021 wedi diwygio adran 22(10) o Ddeddf Llywodraeth Leol 2000 sy'n rhoi pŵer i Weinidogion Cymru wneud rheoliadau sy'n cynnwys darpariaeth ar gyfer, neu mewn cysylltiad â, mynnu bod gwybodaeth ragnodedig am benderfyniadau rhagnodedig a wneir mewn cysylltiad â chyflawni swyddogaethau y mae gweithrediaeth awdurdod lleol yn gyfrifol amdanynt ar gael i aelodau o'r cyhoedd neu aelodau o'r awdurdod a fydd yn cynnwys pwyllgor trosolwg a chraffu o'r awdurdod neu is-bwyllgor i bwyllgor o'r fath. Bwriad hyn yw cyfleu i ba raddau mae Gweinidogion Cymru cymryd cydweithredu a rhannu gwybodaeth yn effeithiol rhwng y weithrediaeth a chraffu o ddifrif, a lle hynny wrth galon llywodraethiant da ac effeithiol y cyngor.

Adolygu Craffu

6.17 Mae craffu effeithiol ynddo'i hun yn agored i adolygiadau rheolaidd a dylid rhoi trefniadau ar waith i hyn ddigwydd fel rhan o brosesau hunanasesu'r cyngor. Mae adolygiad gan gymheiriaid hefyd yn ffordd dda o adolygu effeithiolrwydd a dysgu o brofiad craffwyr eraill.

7. Penodi Personau i Gadeirio Pwyllgorau Trosolwg a Chraffu

Statws y Canllawiau hyn

7.1 Mae’r rhain yn ganllawiau statudol a wneir o dan adran 75 o Fesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2011 (y Mesur). Mae canllawiau blaenorol a ddyroddwyd o dan yr adran hon mewn perthynas â phenodi personau i gadeirio pwyllgorau trosolwg a chraffu yn 2012 wedi eu dirymu.

Diben y canllawiau hyn

7.2 Darparu canllawiau i gynghorau ar benodi personau i gadeirio pwyllgorau trosolwg a chraffu.

Rhagymadrodd

7.3 Mae Rhan 6 o'r Mesur yn ymdrin â throsolwg a chraffu, gan gynnwys, o adrannau 66 i 75, ddarpariaethau sy’n ymwneud â phenodi cadeiryddion pwyllgorau trosolwg a chraffu (pwyllgorau craffu). Bwriad y polisi yw sicrhau nad yw’r grwpiau gwleidyddol ar weithrediaeth y cyngor yn rheoli’r pwyllgor trosolwg a chraffu, a’u bod yn gallu gweithredu’n annibynnol.

Gofynion y Mesur

7.4 Rhaid i awdurdodau lleol gynnwys yn eu rheolau sefydlog drefniadau ar gyfer penodi cadeiryddion eu pwyllgorau craffu sy'n unol â'r canlynol;

(i) Cyngor heb unrhyw grwpiau gwleidyddol wedi’u datgan

Mae pob pwyllgor craffu yn ethol ei gadeirydd ei hun.

(ii) Cyngor gyda dim ond un grŵp gwleidyddol wedi’i ddatgan

Mae pob pwyllgor craffu yn ethol ei gadeirydd ei hun.

(iii) Mae gan y cyngor ddau grŵp gwleidyddol ond dim ond un pwyllgor craffu

Mae’r pwyllgor craffu yn ethol ei gadeirydd ei hun. Fodd bynnag, os cynrychiolir un o'r grwpiau (A) yng ngweithrediaeth y cyngor ond ni chynrychiolir y llall (B), rhaid gadael i'r grŵp arall (B) benodi'r cadeirydd.

(iv) Cyngor gyda dau neu fwy o grwpiau gwleidyddol a sawl pwyllgor craffu

Os oes mwy nag un grŵp gwleidyddol yn cael ei gynrychioli yn y weithrediaeth, dim ond cynifer o gadeiryddion ag sy’n gymesur â’u cyfran gyfun o aelodau’r cyngor yn gyfan y gellir eu dyrannu i’r grwpiau hynny. Dylid talgrynnu’r nifer hwnnw i lawr os nad yw’n rhif cyfan. Mater i'r grwpiau

gwleidyddol yn y weithrediaeth yw penderfynu rhyngddynt sut y dyrennir cadeiryddion y weithrediaeth.

Mae gweddill y cadeiryddion craffu yn “eiddo” i’r grwpiau hynny nad ydynt yn cael eu cynrychioli yn y weithrediaeth. Os mai dim ond un grŵp o’r fath sydd ar gael, mae ganddo hawl i’r holl seddi i gadeiryddion sydd ar ôl. Os oes mwy nag un grŵp nad yw’n grŵp gweithrediaeth, bydd pob un yn cael cyfran o’r seddi i gadeiryddion yn gymesur â’u haelodaeth, gan dalgrynnu i lawr i’r rhif cyfan agosaf, gan gynnwys sero. Er enghraifft:

Nifer yr aelodau o'r cyngor = 60
Nifer mewn grŵp(iau) gweithrediaeth = 26
Nifer y cadeiryddion craffu = 5
Nifer ar gyfer grwpiau gweithrediaeth = 2
Nifer y cadeiryddion sy’n weddill = 3
Nifer y grŵp(iau) nad ydynt yn grwpiau gweithrediaeth = 3
Maint grŵp nad yw’n grŵp gweithrediaeth C = 16
Maint grŵp nad yw’n grŵp gweithrediaeth D = 6
Maint grŵp nad yw’n grŵp gweithrediaeth E = 2
Hawl i gadeiryddion craffu C = 2
Hawl i gadeiryddion craffu D = 1
Hawl i gadeiryddion craffu E = 0

Os bydd unrhyw gadeiryddion heb eu penodi yn dilyn y cyfrifiad hwn, yna bydd y cadeirydd yn cael ei benodi gan aelodau’r pwyllgor(au) hynny.

Os cynrychiolir pob grŵp gwleidyddol mewn awdurdod yn y weithrediaeth a bod y broses talgrynnu i lawr yn arwain at gadeiryddion heb eu dyrannu, mae’n rhaid i unrhyw gadeiryddion o'r fath gael eu penodi gan aelodau'r pwyllgorau hynny hefyd.

(v) Cyngor lle mae grŵp gwleidyddol yn gwrthod cymryd dyraniad o gadeiryddion

Pan fydd grŵp gwleidyddol yn gwrthod cymryd ei ddyraniad o gadeiryddion, ni ellir dyrannu’r un o’r cadeiryddion hynny i grŵp gweithrediaeth. Cynigir y swyddi gwag i’r grwpiau gwleidyddol eraill yn gymesur â’u maint. Yn yr enghraifft uchod, pe bai A yn gwrthod eu 2 sedd i gadeiryddion, byddai gan y grwpiau gwrthblaid hawl i benodi cadeiryddion ar gyfer 5 pwyllgor a dylent gael eu dyrannu fel a ganlyn: C = 3, D = 1, E = 1. Pe bai C yn gwrthod eu 2 sedd i gadeiryddion, byddai gan y grwpiau eraill hawl i un yr un. Pe bai D yn gwrthod ei unig sedd i gadeirydd byddai’n mynd i E, oherwydd bod dyraniad C eisoes wedi’i dalgrynnu i fyny i roi 2 iddo.

Mewn cyngor lle nad oes ond un grŵp nad yw’n grŵp gweithredol a bod y grŵp hwn yn gwrthod ei seddi i gadeiryddion, neu mewn cyngor lle mae grwpiau eraill nad ydynt yn grwpiau gweithrediaeth ond bod pob un ohonynt yn gwrthod cymryd y seddi gwag i gadeiryddion, gadewir i bob pwyllgor craffu ethol ei gadeirydd ei hun o blith unrhyw un o’i aelodau.

(vi) Cyfansoddiad gwleidyddol y newidiadau gweithredol

Os bydd grŵp gwleidyddol yn gadael neu'n ymuno â'r weithrediaeth, bydd y gwaith o ddyrannu cadeiryddion yn dechrau eto yn unol â'r darpariaethau a ddisgrifir uchod.

(vii) Llenwi swyddi gwag achlysurol

Os bydd sedd cadeirydd craffu'n cael ei gadael am ryw reswm, dylai'r sedd gael ei dyrannu i'r un grŵp gwleidyddol â'r cadeirydd sy'n ymadael. Fodd bynnag, os yw'r cadeirydd wedi cael ei ethol gan y pwyllgor ei hun, yna'r pwyllgor ddylai benodi'r cadeirydd newydd.

(viii) Cyngor yn dymuno gweithredu system ddyrannu wahanol

Gall cyngor benderfynu rhoi'r gorau i'r prosesau a amlinellir uchod, ond dim ond os yw'n dymuno cyflwyno dyraniad o gadeiryddion craffu sy'n fwy ffafriol i'r grwpiau nad ydynt yn grwpiau gweithredol na'r hyn a gynhyrchid gan y gweithdrefnau rhagnodedig. Er mwyn i hyn ddigwydd, rhaid i fwyafrif ym mhob grŵp gwleidyddol gefnogi'r cynnig amgen, a rhaid cymeradwyo'r cynnig drwy benderfyniad gan y cyngor llawn, gyda'r mwyafrif o aelodau pob grŵp gwleidyddol yn pleidleisio o blaid y penderfyniad.

(ix)Penodi is-gadeiryddion

Mater i bob awdurdod benderfynu arno yw dyrannu unrhyw is-gadeiryddion ar gyfer pwyllgorau.

Caiff Gweinidogion Cymru wneud rheoliadau mewn perthynas â dyrannu cadeiryddion a dyroddi cyfarwyddiadau hefyd. Adeg cyhoeddi'r canllawiau hyn, nid oes unrhyw gynlluniau i wneud y naill na'r llall.

Canllawiau

7.5 Nid oes llawer o le i symud yn y darpariaethau o adran 66 ymlaen. Dylai rheolau sefydlog cynghorau bennu amserlen ar gyfer cwblhau'r prosesau penodi.

7.6 Lle bo sefyllfa'n codi lle mae'r gweithdrefnau dyrannu a amlinellir yn y canllawiau hyn yn ymddangos yn annigonol i ddelio â sefyllfa benodol, dylai cynghorau ymgynghori â'u cynghorwyr cyfreithiol i gael barn yn gyntaf. Gellir cysylltu â swyddogion Llywodraeth Cymru i gael cyngor gan y cynghorwyr cyfreithiol hynny os bydd angen.

7.7 Mae ysbryd y ddeddfwriaeth yn glir. Mae'n adlewyrchu safbwynt polisi o blaid sicrhau bod craffu, i'r graddau mwyaf posibl, yn annibynnol ar arweinyddiaeth cyngor.

8. Canllawiau Statudol ar Aelodau Cyfetholedig Pwyllgorau Trosolwg a Chraffu

Statws y Canllawiau hyn

8.1 Mae’r rhain yn ganllawiau statudol a wneir o dan adran 76 o Fesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2011 (y Mesur). Maent yn ymwneud â chyfethol personau nad ydynt yn aelodau o awdurdodau lleol i'w pwyllgorau trosolwg a chraffu yn unol ag adran 21 o Ddeddf Llywodraeth Leol 2000. Mae canllawiau blaenorol a gyhoeddwyd ar y mater yn 2012 wedi’u dirymu.

Diben y Canllawiau hyn

8.2 Pwrpas y canllawiau hyn yw darparu fframwaith i gynghorau ei ystyried wrth benodi aelodau cyfetholedig i bwyllgorau trosolwg a chraffu. Yn benodol, mae’n ei gwneud yn ofynnol i gynghorau ystyried sut y gallai cyfethol ddod ag ystod eang o wahanol sgiliau a mwy o amrywiaeth i bwyllgorau trosolwg a chraffu.

Bwriad Polisi

8.3 Mae cyfethol aelodau nad ydynt yn gynghorwyr i bwyllgorau trosolwg a chraffu yn ffordd o greu aelodaeth fwy amrywiol. Gall ddarparu ffordd o gefnogi cyfranogiad cyhoeddus ehangach mewn democratiaeth leol a dylai fod yn rhan o strategaeth y cyngor ar annog cyfranogiad fel sy’n ofynnol o dan adran 40 o Ddeddf Llywodraeth Leol ac Etholiadau (Cymru) 2021.

8.4 Wrth wneud trefniadau ar gyfer cyfethol, gallai cynghorau wneud y canlynol:

- Meddwl am anghenion grwpiau sy’n cael eu tangynrychioli, a'r rhwystrau a allai godi fel arall i grwpiau o'r fath wrth ymgysylltu â busnes yr awdurdod.
- Ystyried cyfethol ochr yn ochr â dulliau eraill o sicrhau cyfranogiad y cyhoedd megis gwahodd pobl sydd â safbwyntiau a phrofiad gwerthfawr i ymgysylltu fel tystion neu gynghorwyr technegol gan nad cyfethol yw'r ffordd orau o ennyn barn a phrofiad rhai pobl bob amser;

8.5 Y dystiolaeth o bwyllgorau trosolwg a chraffu yng Nghymru yw y gall cyfraniad aelodau cyfetholedig ar bwyllgorau gryfhau eu heffeithiolrwydd yn sylweddol. Er mai un dull yn unig o ddefnyddio barn rhanddeiliaid i helpu i lywio gwaith pwyllgorau craffu yw cyfethol, caiff ei ystyried gan Lywodraeth Cymru yn adnodd pwysig i sicrhau ‘ymrwymiad’ gan unigolion a grwpiau cynrychioliadol y gallent fel arall fod wedi ymddieithrio oddi wrth brosesau gwneud penderfyniadau lleol. Gall cyfethol gryfhau rôl arweinyddiaeth gymunedol aelodau drwy ddarparu safbwyntiau amgen a hwyluso rhwydweithiau a chysylltiadau cryfach sy’n seiliedig ar ardaloedd.

8.6 Mae Llywodraeth Cymru o'r farn bod cynnwys ystod ehangach o arbenigwyr, cynrychiolwyr cymunedol a defnyddwyr gwasanaethau mewn ymarferion craffu yn fanteisiol, a bod cynnwys aelodau cyfetholedig yn rhagweithiol mewn gweithgareddau craffu yn galluogi aelodau etholedig i anfon negeseuon pwerus am gynnwys pobl a phartneriaid drwy eu strwythurau a’u harferion eu hunain.

8.7 I gydnabod yr effaith gyfoethog y gall craffu aml-safbwynt ei chael o ran ysgogi gwelliannau, mae paneli wedi cael eu sefydlu i graffu ar waith Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus y mae eu haelodaeth yn rhychwantu ffiniau sectoraidd, sefydliadol a daearyddol. Hyd yma, mae'r paneli hyn wedi cynnwys aelodau cyfetholedig o fudiadau gwirfoddol, byrddau iechyd lleol, cynghorau iechyd cymuned, paneli'r heddlu a throseddu, Cyfoeth Naturiol Cymru, a fforymau busnes lleol sydd wedi bod yn gweithio ochr yn ochr ag aelodau etholedig i wella gwasanaethau lleol.

8.8 Mae rhai o'r manteision pwysig sydd wedi deillio o'r trefniadau hyn yn cynnwys trosglwyddo dysgu a dadansoddi darnio sefydliadol wrth fynd i'r afael â materion anodd eu datrys. Mae'r arferion hyn wedi dangos y gellir ystyried gweithio mewn partneriaeth a chyfethol fel prosesau sy'n cynyddu mewnbwn ac integreiddiad democrataidd lleol ar draws gwahanol rannau o'r sector cyhoeddus.

Penderfynu pryd i gyfethol

8.9 Dylai unrhyw broses o benodi cyfetholedigion gael ei llywio gan flaengynlluniau gwaith craffu a pha ganlyniadau y mae aelodau etholedig yn ceisio eu cyflawni o ganlyniad i ymarferion craffu sydd wedi'u cynllunio. Cynghorir cynghorau i feddwl yn ofalus am ddefnyddio cyfethol fel ffordd o ddatblygu cysylltiadau rhwng partneriaid neu well cysylltiadau cyhoeddus a allai ychwanegu gwerth sylweddol at waith pwyllgorau craffu.

8.10 Ym mhob achos lle mae cyfethol yn cael ei ystyried, dylid bod yn ofalus i sicrhau mai cyfethol yw'r ffordd orau mewn gwirionedd i rai unigolion neu grwpiau o ddiddordeb fod yn rhan o waith pwyllgorau craffu. Dylai grwpiau o ddiddordeb gynnwys grwpiau cydraddoldeb nodweddion gwarchodedig i gydnabod y gwerth y gall y safbwyntiau hyn ei ychwanegu at waith pwyllgorau craffu awdurdodau lleol. Mewn rhai amgylchiadau, efallai y byddai'n fwy priodol i randdeiliaid weithredu fel 'cynghorwyr arbenigol' i grwpiau gorchwyl a gorffen neu gael eu cynnwys fel gwahoddedigion mewn cyfarfodydd pwyllgorau craffu. Er enghraifft, efallai y bydd rhai grwpiau neu ddefnyddwyr gwasanaeth agored i niwed yn teimlo dan fygythiad oherwydd ffurfioldeb cyfarfodydd pwyllgor llawn ac efallai y byddant yn dymuno cyflwyno tystiolaeth ysgrifenedig neu ar lafar i gefnogi adolygiad craffu. Bydd angen sefydlu natur cyfranogiad rhanddeiliad mewn gwaith caffael fesul achos.

8.11 Hefyd, mae'n bosibl y bydd mudiadau sy'n cael cymorth ariannol gan asiantaethau partner yn teimlo'n amharod i herio perfformiad darparwyr cyllid mewn maes cyhoeddus. Dylid cymryd camau i leihau'r risg o wrthdaro rhwng buddiannau aelodau cyfetholedig o ganlyniad i gymryd rhan mewn gwaith craffu.

Nodi aelodau cyfetholedig posibl

8.12 Efallai y bydd cynghorau'n dymuno ystyried defnyddio nifer o strategaethau i ddod o hyd i aelodau cyfetholedig sy'n debygol o gyfoethogi gweithgarwch craffu.

Er enghraifft, efallai y bydd cynghorau'n dymuno gwneud y canlynol:

- gofyn i gynghorau tref a chymuned yn yr ardal i enwebu cynrychiolwyr i gyfethol ar bwyllgorau;
- hysbysebu yn y wasg leol;
- defnyddio safleoedd rhwydweithio cymdeithasol;
- mynd at 'gyrff sectorol' ehangach fel y sector gwirfoddol neu fforymau busnes lleol ar gyfer enwebu aelodau cyfetholedig;
- gwahodd cyn-aelodau cyfetholedig sydd ag arbenigedd neu ddiddordeb penodol i fynd i gyfarfodydd craffu mewn 'capasiti cynghori' pan fydd eitemau perthnasol ar yr agenda.

8.13 Efallai y bydd cynghorau hefyd yn dymuno datblygu ffurflen gais i grwpiau neu unigolion ei llenwi i fynegi diddordeb mewn bod yn aelod cyfetholedig. Gallai ffurflenni o'r fath fod ar gael ar dudalennau gwe awdurdodau lleol am graffu, neu wedi'u hysbysebu yn y wasg leol. Unwaith eto, dylid ystyried grwpiau cydraddoldeb nodweddion gwarchodedig.

Recriwtio aelodau cyfetholedig

8.14 Bydd angen i gynghorau sicrhau bod y prosesau recriwtio ar gyfer aelodau cyfetholedig, boed hynny ar sail unigol neu gynrychiadol, yn gynhwysol ac yn deg er mwyn annog pobl sydd ag amrywiaeth eang o wybodaeth, sgiliau a phrofiad i gymryd rhan mewn gweithgareddau craffu.

8.15 Er mwyn cynorthwyo pwyllgorau i recriwtio aelodau cyfetholedig, awgrymir y dylai cynghorau ystyried datblygu disgrifiadau rôl amlinellol ar gyfer aelodau cyfetholedig. Byddai'r rhain yn helpu i egluro disgwyliadau'r pwyllgorau a'r aelodau cyfetholedig posibl. Wrth ddewis aelod cyfetholedig pan fo mwy nag un cais wedi dod i law, rhywbeth sydd wedi bod yn ddefnyddiol i rai cynghorau yw nodi cymwyseddau yn erbyn y rhai a ddefnyddir i werthuso ceisiadau am swydd.

8.16 Fodd bynnag, fel rheol gyffredinol awgrymir y dylai pwyllgorau sicrhau bod aelodau cyfetholedig yn gallu:

(i) cynrychioli buddiannau'r boblogaeth sy'n derbyn gwasanaethau a ddarperir gan ddarparwyr gwasanaethau cyhoeddus neu a gomisiynir ganddynt;

a/neu,

(ii) cyfrannu gwybodaeth neu sgiliau arbenigol a fydd yn arwain at graffu'n drylwyr a gwrthrychol ar y materion sy'n cael eu hadolygu;

a/neu,

(iii) byw neu weithio yn y sir neu'r fwrdeistref sirol.

8.17 Dylai fod gan gynghorau brotocol i lywodraethu'r broses o gyfethol pwyllgorau craffu, er mwyn sicrhau cysondeb a thryloywder o ran y materion hyn. Dylai'r protocol fod yn rhan o reolau gweithdrefnau'r pwyllgor craffu.

Pwyllgorau Craffu: Nifer yr aelodau cyfetholedig

8.18 I gydnabod mandad democrataidd cynghorwyr, argymhellir na ddylai nifer yr aelodau cyfetholedig ar bwyllgor craffu fod yn fwy na thraean cyfanswm aelodaeth y pwyllgor.

8.19 Awgrymir, fodd bynnag, y dylai dulliau cyfethol gael eu seilio ar werthfawrogiad o'r hyn y bydd y sawl a gyfetholir yn gallu ei gyfrannu at y mater dan sylw, yn hytrach na ffocws cul ar nifer yr aelodau cyfetholedig.

8.20 Bydd dull o’r fath yn helpu pwyllgorau i benderfynu a yw cyfranogiad aelodau cyfetholedig yn dal yn berthnasol i’w flaenoriaethau gwaith neu a oes angen adnewyddu aelodau cyfetholedig o bryd i'w gilydd.

Is-bwyllgorau: nifer yr aelodau cyfetholedig

8.21 I gydnabod y ffyrdd amrywiol y mae is-bwyllgorau’n gweithredu, argymhellir na ddylid gosod unrhyw gyfyngiad ar nifer yr aelodau cyfetholedig a gaiff gymryd rhan mewn is-bwyllgor.

8.22 Fodd bynnag, ystyrir na ddylai holl aelodau’r is-bwyllgor fod yn aelodau cyfetholedig.

Mathau o benodiadau ar gyfer aelodau cyfetholedig

8.23 Fel y nodwyd eisoes, mae gan bwyllgorau craffu ystod eang o opsiynau ar gael iddynt o ran penodi aelodau cyfetholedig.

Yn eu prosesau recriwtio, gall Cynghorau nodi y bydd penodiad aelod cyfetholedig:

i) am oes y pwyllgor;
ii) nes bydd yn penderfynu terfynu’r penodiad; neu
iii) at ddibenion adolygiad neu ymarfer monitro penodol.

8.24 Cynghorir y dylai ymgeiswyr llwyddiannus lofnodi datganiad penodi a fydd yn cynnwys telerau sy’n rheoli ymddygiad priodol. Yn benodol, wrth dderbyn swydd, dylai fod yn ofynnol i aelodau cyfetholedig ddatgan y byddant yn cadw at y Cod Ymddygiad Aelodau yng nghyfansoddiad y cyngor penodol sy’n cynnwys, ymysg materion eraill, trin eraill â pharch, peidio â datgelu gwybodaeth gyfrinachol a datgelu buddiannau personol perthnasol.

8.25 Er mwyn sicrhau bod aelodau cyfetholedig yn cael yr wybodaeth a’r sgiliau sy’n angenrheidiol i gymryd rhan lawn mewn gweithgareddau craffu, argymhellir bod cynghorau’n cymryd camau i ddarparu hyfforddiant cynefino priodol i aelodau cyfetholedig, yn ogystal â chyfleoedd hyfforddi a datblygu eraill.

Hawliau pleidleisio

8.26 Nid yw’r Mesur yn rhoi hawliau pleidleisio ychwanegol i aelodau cyfetholedig pwyllgorau craffu. Mae modd gweld hawliau pleidleisio presennol aelodau cyfetholedig yn narpariaethau paragraff 8 yr Atodlen 1 i Ddeddf Llywodraeth Leol 2000, Rheoliadau Cynrychiolwyr sy’n Rhiant-lywodraethwyr a Chynrychiolwyr Eglwysi (Cymru) 2001, a Rheoliadau Trosedd ac Anhrefn (Trosolwg a Chraffu) 2009.

9. Canllawiau Statudol ar Drefniadau 'Galw i Mewn' mewn perthynas â Phwyllgorau Trosolwg a Chraffu

Statws y canllawiau hyn

9.1 Mae'r canllawiau hyn yn ganllawiau statudol a gyhoeddir o dan adran 38 o Ddeddf Llywodraeth Leol 2000.

Diben

9.2 Diben y canllawiau hyn yw nodi materion y dylai awdurdodau lleol eu hystyried wrth wneud eu trefniadau o dan adran 21 o Ddeddf Llywodraeth Leol 2000 mewn perthynas â phwerau pwyllgor trosolwg a chraffu i adolygu a chraffu ar benderfyniadau a wneir, gan gynnwys y rhai nad ydynt wedi'u rhoi ar waith gan y weithrediaeth, a gwneud argymhellion i'r penderfyniadau hynny gael eu hailystyried. Cyfeirir at y broses fel 'galw i mewn' fel arfer.

Bwriad Polisi

9.3 Mae'r broses galw i mewn yn rhan bwysig o lywodraethiant gwleidyddol y cyngor. Dylai'r rheolau gweithdrefnau y mae cyngor yn eu pennu mewn perthynas â galw i mewn daro cydbwysedd rhwng galluogi penderfyniadau i fynd drwy broses trosolwg a chraffu agored a thryloyw, a ffilibystrio gweithrediad y cyngor ar bwrpas. Am y rhesymau hyn, dylai cynghorau sicrhau bod rheolau galw i mewn clir a chyson yn rhan o'u cyfansoddiadau.

Canllawiau

9.4 Ni ddylid ystyried galw i mewn yn adnodd rheolaidd ar gyfer craffu, ac ni ddylai fod yn ffordd ddiofyn o wneud iawn am ddiffygion eraill mewn gweithdrefnau craffu. Y dull mwy adeiladol yw rhoi gweithdrefnau ar waith sy'n hwyluso craffu mwy cymesur cyn gwneud penderfyniadau.

Dylai rheolau galw i mewn gyfeirio at:

- Y mathau o benderfyniadau a fydd yn destun galw i mewn. Bydd y rhain fel arfer yn benderfyniadau allweddol, a nodir ym mlaen-gynllun y weithrediaeth;
- Nifer y cynghorwyr sydd angen gwneud cais am alw i mewn er mwyn iddo fod yn ddilys;
- Unrhyw gyfyngiadau eraill ar geisiadau galw i mewn – er enghraifft, bod angen penderfyniad i gwmpasu dau neu ragor o adrannau etholiadol er mwyn bod yn ddilys;
- Gofynion prosesu, er enghraifft, bod angen llenwi ffurflen yn nodi'r rheswm dros alw i mewn, a fyddai wedyn yn cael ei chyhoeddi. Yn gyffredinol, dylai cynghorau sicrhau nad oes angen i geisiadau galw i mewn fodloni gormod o ofynion biwrocrataidd, a sicrhau y gall galw i mewn ddigwydd lle mae gwleidyddion yn cydnabod bod taer angen ailystyried penderfyniad;
- Yr amserlen ar gyfer gwneud cais galw i mewn dilys ac i'r cais hwnnw gael ei dderbyn ar ôl gwneud penderfyniad;

- Y trefniadau ar gyfer trefnu cyfarfod pwyllgor trosolwg a chraffu ar ôl derbyn cais galw i mewn dilys;
- Trefniadau ar gyfer sut i gynnal cyfarfod o'r fath. Gall hyn gynnwys hawl i gynghorydd neu gynghorwyr sy'n gwneud cais galw i mewn nodi eu rhesymau dros wneud hynny;
- Yr argymhellion y gall y pwyllgor craffu eu gwneud. Gallai'r rhain olygu peidio â chymryd unrhyw gamau pellach (gan ganiatáu i'r penderfyniad gael ei roi ar waith ar unwaith) neu wneud argymhellion i'r weithrediaeth y dylid diwygio'r penderfyniad neu ei ddiddymu'n gyfan gwbl;
- Trefniadau i'r weithrediaeth ddarparu ymateb i'r pwyllgor craffu.

9.5 Ni ddylai rheolau galw i mewn gael eu cynllunio i wneud galw i mewn yn amhosibl yn ei hanfod (er enghraifft, drwy fynnu bod dau aelod o bwyllgor craffu yn gwneud cais galw i mewn lle mae cydbwysedd gwleidyddol yn mynnu mai dim ond un aelod o bob pwyllgor sy'n aelod o'r wrthblaid). Am y rheswm hwn, dylai cynghorau adolygu eu rheolau galw i mewn yn dilyn etholiadau er mwyn sicrhau eu bod yn dal yn caniatáu defnyddio'r pŵer hwn yn gymesur.

10. Canllawiau Statudol ar Alwadau gan Gynghorwyr am Weithredu

Statws y Canllawiau hyn

10.1 Mae'r rhain yn ganllawiau statudol a wnaed o dan adran 21A(3) o Ddeddf Llywodraeth Leol 2000. Mae'r canllawiau blaenorol ar y mater hwn a gyhoeddwyd yn 2012 wedi'u diddymu.

Diben y Canllawiau hyn

10.2 Mae'r rhain yn ganllawiau statudol a gyhoeddir o dan adran 21A(3) o Ddeddf 2000 (fel y'i diwygiwyd gan adran 63 o Fesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2011 (Mesur 2011)), y mae'n rhaid i aelod o awdurdod roi sylw iddynt wrth ystyried a ddylid galw am weithredu. Mae galwadau gan gynghorwyr i weithredu (CCfA) yn galluogi cynghorwyr lleol a'u hetholwyr i sicrhau ymateb gan arweinwyr eu cyngor i faterion o bwys lleol. Dylid ystyried galwadau gan gynghorwyr am weithredu fel un o gyfres o adnoddau sydd gan aelodau etholedig i ddatrys materion lleol ac i wneud gwahaniaeth cadarnhaol yn eu cymuned.

Cyflwyniad

10.3 Mae adran 63 o Fesur 2011 yn diwygio adran 21A o Ddeddf Llywodraeth Leol 2000 i alluogi unrhyw gynghorydd ar brif gyngor yng Nghymru i gyfeirio mater at bwyllgor trosolwg a chraffu sy'n ymwneud â chyflawni unrhyw un o swyddogaethau'r cyngor neu sy'n effeithio ar yr ardal etholiadol gyfan y mae'r cynghorydd yn ei chynrychioli, neu ran ohoni.

10.4 Mae'r ddarpariaeth hon yn rhagddyddio Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015, ond mae'n adlewyrchu ei hegwyddorion, sef y dylai deilliannau fel gwella iechyd, cyrhaeddiad addysgol a chyflogaeth gael eu cydgynhyrchu drwy ymdrechion ar y cyd gan ddefnyddwyr gwasanaethau, darparwyr gwasanaethau ac eraill. Gall CCfA gynnig math o ddeallusrwydd cymunedol sy'n gallu cyfrannu at ddatblygu a chyflawni gweledigaeth a rennir ar gyfer yr ardal. Dylid deall mai cam i'w gymryd pan mae popeth arall wedi methu yw CCfA yn gyffredinol, gyda materion yn cael eu codi mewn pwyllgor craffu ar ôl archwilio llwybrau eraill. O ganlyniad, dylai'r broses ei gwneud yn haws nodi materion a fyddai'n elwa o gael eu hystyried ar gyfer craffu, ac i'r materion hynny yr ymdrinnir â hwy orau drwy ddulliau eraill gael eu cyfeirio yn unol â hynny. Gallai fod yn ddefnyddiol i nodi cymorth ymchwil ar gyfer aelodau sy'n ystyried CCfA naill ai i sicrhau bod y camau gweithredu priodol yn cael eu cymryd neu i adeiladu ar achos ag iddi dystiolaeth gadarn er mwyn caniatáu i drefniadau caffael priodol gael eu rhoi ar waith ac i'r materion gael eu hystyried yn briodol.

10.5 Felly, er mwyn i CCfA weithio'n effeithiol fel arf gwella, dylai trafodaethau ynghylch sut i roi gweithdrefnau CCfA ar waith ganolbwyntio llai ar brosesau a mwy ar ganlyniadau. Gan ei bod yn debygol y byddai'r mathau o faterion a fyddai'n arwain at CCfA yn rhai trawsbynciol ac aml-asiantaeth eu natur, dylid ystyried y mathau o

bethau a allai olygu ‘datrysiad’ boddhaol i gynghorwyr, ac i gymunedau lleol o ganlyniad i hynny.

Diben ac amcanion CCfA

10.6 Dylid edrych ar ddarpariaethau CCfA yng nghyd-destun ehangach cryfhau democratiaeth leol ac ehangu cyfranogiad mewn penderfyniadau lleol. Dylid eu hystyried yng nghyd-destun y dyletswyddau a roddir ar y cyngor yn adrannau 39 i 41 o Ddeddf Llywodraeth Leol ac Etholiadau (Cymru) 2021 sy’n ymwneud ag annog pobl leol i gymryd rhan mewn penderfyniadau.

10.7 O ganlyniad, ni ddylid ystyried CCfA yn broses ‘craffu’ yn unig. Yn hytrach, dylai cynghorau ei ystyried yng nghyd-destun gwneud gwelliannau’n fwy cyffredinol i ystod ehangach o swyddogaethau cynghorau sydd â’r nod o gefnogi gweithgarwch democrataidd cyfranogol. Mae hyn yn cynnwys cymorth i aelodau yn eu rolau etholaethol, yn ogystal â gweithgareddau fel cwynion a phrosesau ymgynghori sy'n casglu barn a phrofiad y cyhoedd.

10.8 Nid bwriad y canllawiau hyn yw rhoi ‘llawlyfr cyfarwyddiadau’ argymhellol i awdurdodau ynghylch sut y mae’n rhaid i gynghorau fynd ati i roi CCfA ar waith. Yn hytrach, mae’n darparu cyfres o ystyriaethau a dadansoddiad i’r awdurdodau hynny sy’n cydnabod gwerth adnabod a gweithredu ar yr wybodaeth leol y gall aelodau etholedig ei sianelu ac sy’n dymuno defnyddio CCfA.

Cyd-destun deddfwriaethol

10.9 Y diben yw sicrhau bod trefniadau gweithrediaeth gan awdurdod lleol yn galluogi unrhyw aelod o'r cyngor i gyfeirio “mater llywodraeth leol” sy’n dod o fewn cylch gwaith y pwyllgor at bwyllgor trosolwg a chraffu. Bydd atgyfeirio fel hyn yn sicrhau bod y mater yn cael ei gynnwys yn yr agenda ac yn cael ei drafod yn y pwyllgor. Fodd bynnag, wrth wneud atgyfeiriad o'r fath, mae’n rhaid i’r aelod roi sylw i unrhyw ganllawiau a ddyroddir gan Weinidogion Cymru.

10.10 Os caiff y pwyllgor trosolwg a chraffu ei atgyfeirio gan aelod nad yw ar y pwyllgor, gall ddewis gwneud unrhyw un o’r pethau y gallai eu gwneud gydag eitem newydd fel arfer. Mae'r rhain yn cynnwys: adolygu a chraffu ar benderfyniadau a chamau gweithredu, a gwneud adroddiadau ac argymhellion.

Wrth benderfynu a ddylid gwneud unrhyw un o’r pethau, gall y pwyllgor “ystyried” dau bwynt penodol:

(i) unrhyw beth y gall yr aelod fod wedi'i wneud mewn perthynas â’r mater, yn enwedig os yw wedi'i rymuso i wneud hynny gan y cyngor o dan adran 56 o Fesur 2011,

A;

(ii) sylwadau a wnaed gan yr aelod etholedig ynghylch pam y dylai’r pwyllgor godi’r mater. Os bydd y pwyllgor yn penderfynu peidio â chodi’r mater, rhaid iddo esbonio’r rhesymau i’r aelod. Fodd bynnag, os yw’r pwyllgor yn dewis

gwneud rhywfaint o waith ar y mater, rhaid iddo sicrhau bod gan yr aelod etholedig gopi o unrhyw adroddiadau neu argymhellion y mae'n eu gwneud mewn perthynas ag ef.

10.11 Mae is-adran (12) o adran 21A o Ddeddf 2000 yn diffinio 'mater llywodraeth leol' mewn perthynas ag aelod o awdurdod lleol yng Nghymru fel mater nad yw wedi'i eithrio ac sy'n –

(a) ymwneud â chyflawni unrhyw un o swyddogaethau'r awdurdod, neu'n

(b) effeithio ar yr ardal etholiadol gyfan y mae'r aelod wedi'i ethol ar ei chyfer neu ran ohoni, neu ar unrhyw berson sy'n byw neu'n gweithio yn yr ardal honno.

10.12 Mae is-adran (13) o adran 21A o Ddeddf 2000 yn diffinio'r hyn mae 'mater eithriedig' yn ei olygu yn is-adran (12). Caiff ei ddisgrifio fel unrhyw fater sy'n bodloni'r canlynol –

a) mater trosedd ac anhrefn lleol o fewn diffiniad adran 19 o Ddeddf yr Heddlu a Chyfiawnder 2006 (awdurdod lleol yn craffu ar faterion trosedd ac anhrefn), neu
b) mater o unrhyw ddisgrifiad a bennir mewn gorchymyn a wneir gan Weinidogion Cymru at ddibenion yr adran hon.

10.13 Gellir gweld bod is-adran (12)(b) yn caniatáu ar gyfer ystod eang o faterion y gall aelod o awdurdod lleol eu cyfeirio at bwyllgor trosolwg a chraffu. O ganlyniad, bydd angen i awdurdodau lleol sicrhau bod gweithrediad CCfA yn ddigon ymatebol ac eang ei gwmpas.

10.14 Er enghraifft, efallai fod CCfA yn nodi mater trawsbynciol megis mynediad at wasanaethau deintyddol lleol a allai olygu bod angen i'r pwyllgor craffu ystyried ymgysylltu â phartneriaid gwasanaethau cyhoeddus. Yn yr achosion hyn, gellir defnyddio CCfA i ddatblygu cysylltiadau agosach rhwng cynghorau a phartneriaid allanol.

10.15 Wrth benderfynu a ddylid mynd i'r afael â mater a godwyd drwy CCfA mewn cyfarfod y pwyllgor craffu ai peidio, efallai y byddai'n ddefnyddiol i bwyllgorau ddefnyddio meini prawf ar gyfer atgyfeirio.

10.16 Wrth ystyried sut i ymateb i CCfA, mae gan bwyllgorau ystod eang o opsiynau ar gael iddynt. Er enghraifft, gallent alw ar aelodau a swyddogion i fynd i gyfarfod ac ateb cwestiynau, cychwyn adolygiad o bolisi neu, yn ddibynnol ar natur y CCfA, gyflwyno adroddiadau neu argymhellion i gorff penderfynu'r partner(iaid) perthnasol. Dylai pwyllgorau feddwl am y lefelau ffurfioldeb a fyddai'n fwyaf priodol wrth fynd i'r afael â materion mewn ffordd sy'n helpu i hwyluso canlyniadau cadarnhaol.

10.17 O ran y ffordd orau o ddefnyddio'r adnoddau sydd ar gael iddynt, dylai pwyllgorau craffu hefyd asesu sut y gallai'r broblem gyd-fynd â'r rhaglenni gwaith presennol. Dylai CCfAs y gellir eu hystyried fel rhan ategol o flaenraglen waith pwyllgor craffu fod yn debyg i themâu neu bynciau cysylltiedig sydd eisoes wedi cael eu cynnwys. Yn yr achosion hyn, gan ystyried y camau y bydd cynghorwyr eisoes wedi'u cymryd

wrth geisio datrys mater cymunedol, gellir ystyried bod CCfAs yn darparu sylfaen dystiolaeth i lywio camau nesaf y pwyllgor.

Diffinio 'datrysiad'

10.18 Gellid dadlau mai'r cysyniad o ddatrysiad yw'r mater sydd wrth wraidd CCfA, hynny yw, sicrhau bod CCfA yn helpu cynghorwyr i ddatrys materion anhydrin. Diben CCfA yw darparu datrysiad lle efallai na all technegau eraill wneud hynny, felly'r cam cyntaf yw ceisio gweld a yw'r mater wedi'i ddatrys neu a ellir ei ddatrys drwy ddulliau eraill. Dylai hyn fod yn ganolog i weithdrefnau cyngor ar gyfer codi CCfAs a mynd i'r afael â nhw. Fel y nodwyd yn gynharach, dylid ystyried defnyddio CCfA fel dewis olaf ar ôl i lwybrau eraill fethu. O ganlyniad, bydd gweithrediad llwyddiannus CCfA yn dibynnu ar effeithiolrwydd y mecanweithiau presennol sydd ar waith i gefnogi cynghorwyr yn eu rôl etholaethol.

10.19 Oherwydd natur drawsbynciol ac anhydrin bosibl y problemau cymdeithasol sy'n debygol o gael eu codi o dan CCfA, mae'n debygol na fydd 'ateb sydyn' i'r mater sy'n cael ei drafod. Felly, er mwyn i CCfA wneud unrhyw gynnydd o ran mynd i'r afael â materion lleol, mae'n ddoeth i gynghorau geisio gwneud prosesau y gellir eu haddasu'n ddigonol er mwyn peidio â chyfyngu ar drafodaethau agored neu archwiliadol.

10.20 Yn ymarferol, gallai fod o gymorth pe bai gweithdrefnau awdurdodau yn nodi bod y cynghorydd sy'n codi mater yn mynegi'r hyn y byddai'n ei ystyried yn ganlyniad neu'n ddatrysiad llwyddiannus ar ddechrau'r broses CCfA. Gallai canlyniadau o'r fath gael eu diwygio gan bwyllgor craffu priodol yn dilyn ymholiad cychwynnol. Gallai'r amcanion cychwynnol hyn fod yn arwydd o lwyddiant y gellid ystyried cynnydd CCfA yn ei erbyn.

10.21 Cyn i CCfA gael ei uwchgyfeirio i gyfarfod llawn y pwyllgor craffu, dylai cynghorwyr ystyried yn gyntaf yr opsiynau canlynol wrth ddatrys mater cymunedol:

- *Trafodaethau anffurfiol gyda swyddogion neu gynghorwyr eraill;*
- *Trafodaethau anffurfiol gyda chynrychiolwyr partneriaid;*
- *Atgyfeirio materion at 'gyrff craffu' eraill neu bwyllgorau archwilio mewnol;*
- *Trafodaethau ffurfiol gyda swyddogion a chynghorwyr;*
- *Llythyrau ffurfiol at Aelodau Gweithrediadau;*
- *Gofyn cwestiynau yn y Cyngor Llawn;*
- *Cyflwyno cynnig i'r Cyngor Llawn;*
- *Trefnu cyfarfodydd cyhoeddus;*
- *Defnyddio deisebau;*
- *Gwneud cwyn;*
- *Ceisiadau Rhyddid Gwybodaeth;*
- *Cyfathrebu gydag ACau neu ASau lleol;*
- *Defnyddio cyfryngau cymdeithasol neu ymgyrchoedd e-bost.*

10.22 Er mwyn i'r CCfA fod yn effeithiol o ran canfod a mynd i'r afael phryder y cyhoedd, bydd angen i arweinyddiaeth yr awdurdod lleol, ynghyd ag uwch swyddogion mewn asiantaethau partner, gefnogi'r egwyddorion canlynol:

- Gwerthfawrogi'r rôl y gall craffu ei chwarae fel sbardun i wella gwasanaethau a'i ymateb i anghenion pobl yn yr ardal;
- Parodrwydd i fynd i'r afael â pherfformiad anfoddhaol a chydnabyddiaeth o'r angen i ddatrys problemau drwy drafodaeth;
- Tryloywder mewn prosesau gwneud penderfyniadau a chynnwys y broses graffu ar bob cam;
- Dealltwriaeth, a pharodrwydd i gryfhau'r rôl 'Arweinyddiaeth yn y Gymuned' amlochrog a gyflawnir gan aelodau yn eu cymunedau;
- Gwerthfawrogi'r rhan weithredol y mae defnyddwyr gwasanaeth a'r gymuned ehangach yn ei chwarae o ran sicrhau canlyniadau gwell.

10.23 Bydd yn rhaid ystyried pob mater y ceisiwyd ei godi fel CCfA ar ei haeddiant ei hun. Ond rhaid dangos bod pob mater a godwyd fel CCfA wedi cael ystyriaeth ddyladwy a phriodol, hyd yn oed os penderfynir wedyn nad yw'n bodloni'r meini prawf y mae'r cyngor wedi'u gosod.

10.24 Mae pwyllgorau craffu yn aml yn archwilio materion sy'n wleidyddol iawn eu natur ac ni ddylid o reidrwydd ystyried hyn yn rhywbeth negyddol. Gall aelodau etholedig ddefnyddio grym dadl wleidyddol i roi ystyriaeth a dadansoddiad priodol i faterion dadleuol ac mewn llawer o achosion, gall gwybodaeth leol cynghorydd arwain at effaith ymchwiliadol sylweddol wrth helpu i ganfod ffyrdd adeiladol ymlaen.

Gweithio gyda phartneriaid

10.25 Bydd llwyddiant wrth ddelio â materion CCfA sy'n cynnwys partneriaid fel arfer yn golygu bod y partneriaid hynny wedi bod yn rhan o'r trafodaethau cychwynnol a arweiniodd at sefydlu CCfA mewn awdurdod lleol. Os yw partneriaid wedi bod yn rhan o'r trafodaethau hynny, mae'n fwy tebygol y byddant yn barod i weithio gyda phwyllgorau craffu i ddatrys materion lleol.

10.26 Gall pwyllgorau craffu sy'n rheoli cysylltiadau partneriaeth yn dda fod yn fuddiol i'r naill bartner a'r llall, ac i aelodau etholedig. Gan ddefnyddio CCfA, gall craffu chwarae rhan bwysig yn y gwaith o gysylltu partneriaid ar draws sbectrwm llunio polisïau lleol. Gall craffu ar bartneriaethau helpu gydag integreiddio, yn ogystal â sicrhau bod anghenion a dyheadau lleol yn cael eu cynrychioli mewn prosesau gwneud penderfyniadau.

Cysylltiadau â materion diogelwch cymunedol

10.27 Mae Deddf yr Heddlu a Chyfiawnder 2006 (Deddf 2006) yn darparu ar gyfer mecanwaith CCfA i ddelio â materion sy'n ymwneud â diogelwch cymunedol a throseddu ac anhrefn. Mae Deddf 2006 yn mynnu bod y Pwyllgor Trosedd ac Anhrefn dynodedig yn ystyried yr holl faterion sy'n ymwneud â throseddu ac anhrefn, gan gynnwys: CCfAs diogelwch cymunedol. Fodd bynnag, efallai y bydd mater trawsbynciol megis camddefnyddio sylweddau, sy'n defnyddio ystod eang o asiantaethau, yn cael ei godi fel CCfA ac na fydd yn glir pa bwyllgor sydd yn y sefyllfa orau i'w ystyried.

10.28 Yn yr achosion hyn, bydd angen i gynghorau gofio mai'r ystyriaeth bwysicaf yw bod y mater yn cael ei drafod yn ei gyfanrwydd, yn hytrach na mabwysiadu dull

strwythurol anhyblyg sy'n darnio'r ymholiad ymhellach. Efallai y bydd cadeiryddion pwyllgorau craffu'n mabwysiadu agwedd bragmataidd ynghylch pa bwyllgor ddylai fynd i'r afael â'r CCfA sy'n cynnwys trosedd ac anhrefn ac elfennau pwnc eraill. Er enghraifft, efallai y bydd pwyllgorau craffu'n gwahodd cadeiryddion craffu ychwanegol i gyfarfodydd lle ystyrir bod CCfAs yn gysylltiedig â'u meysydd arbenigedd perthnasol.

Cysylltiadau ag adran 56 o Fesur 2011 (arfer swyddogaethau gan gynghorwyr)

10.29 Efallai pan fydd cynghorau wedi dewis manteisio ar y pŵer i ddirprwyo swyddogaethau o dan adran 56, fod cysylltiadau agos â CCfA. Efallai y bydd gan aelodau sy'n arfer pwerau dirprwyedig fod â mwy o gyfleoedd i ddatrys materion yn lleol heb orfod troi at CCfA. Gall CCfAs ar faterion penodol annog cynghorau i ddefnyddio adran 56 i ddirprwyo pwerau i aelodau er mwyn datrys y materion hynny'n lleol, gan gryfhau ymhellach ymatebolrwydd y cyngor i wella gwasanaethau lleol.

11. Pwyllgorau Trosolwg a Chraffu – Ystyried barn y cyhoedd

Statws y canllawiau hyn

11.1 Mae'r rhain yn ganllawiau statudol a gyhoeddir o dan adrannau 62(4) a (5) o Fesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2011 (y Mesur). Mae'n rhaid i awdurdod lleol a phwyllgor trosolwg a chraffu roi sylw i'r canllawiau hyn wrth gydymffurfio â'u rhwymedigaethau o dan adran 62, 'Ystyried barn y cyhoedd'. Mae'r canllawiau blaenorol ar y mater hwn a gyhoeddwyd yn 2012 wedi'u diddymu.

Diben

11.2 Bwriedir i'r canllawiau roi cyngor ymarferol i awdurdodau lleol a phwyllgorau trosolwg a chraffu ynghylch sut i gydymffurfio â'r gofynion a nodir yn adran 62 y Mesur. Mae'r canllawiau hyn yn berthnasol i bob pwyllgor trosolwg a chraffu a'u his-bwyllgorau, ac i unrhyw gyd-bwyllgorau trosolwg a chraffu a'u his-bwyllgorau (y cyfeirir atynt yn y ddeddfwriaeth fel "pwyllgorau trosolwg a chraffu perthnasol").

Cefndir

11.3 Mae craffu effeithiol yn hanfodol i helpu pobl i deimlo eu bod yn gallu dylanwadu ar yr hyn sy'n digwydd yn eu hardal. Mae gan graffu rôl bwysig i'w chwarae o ran ysgogi cysylltiadau rhwng gwahanol unigolion a grwpiau, a sianelu gwybodaeth gymunedol i brosesau gwella'r cyngor a'i bartneriaid. Yn hyn o beth, gellir ystyried bod y swyddogaeth craffu yn helpu i feithrin a chynrychioli gallu democrataidd. Fodd bynnag, cyn y gall hyn ddigwydd, mae angen i bobl wybod am eu dewisiadau i leisio eu barn pan fyddant yn dymuno gwneud hynny.

11.4 Gellir ystyried cynnwys y cyhoedd yn fwy dwys mewn gweithgareddau craffu fel arwydd o ddemocratiaeth iach. Bydd cyfathrebu'n well am brosesau gwneud penderfyniadau lleol a mwy o gyfranogiad cynrychioladol yn helpu i sicrhau bod profiadau mwy uniongyrchol o fywyd cymunedol yn rhoi sail i feddwl yn strategol ac arferion gweithredol. Mae hefyd yn elfen bwysig o allu'r cyngor i ddangos ei fod yn cydymffurfio â'r ddyletswydd yn adran yn adran 39 o Ddeddf Llywodraeth Leol ac Etholiadau (Cymru) 2021 (Deddf 2021) i annog pobl leol i gymryd rhan mewn penderfyniadau. Dylai'r trefniadau ar gyfer ystyried barn y cyhoedd yn y broses graffu gael eu nodi yn y strategaeth ar annog cyfranogiad sy'n ofynnol o dan adran 40 o Ddeddf 2021.

11.5 Mae adran 62 o Fesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2011 ("y Mesur") yn gosod gofyniad ar awdurdodau lleol i wneud trefniadau sy'n galluogi pob person sy'n byw neu'n gweithio yn yr ardal i ddwyn i sylw'r pwyllgorau trosolwg a chraffu perthnasol at eu barn am **unrhyw fater** sy'n cael ei ystyried gan y pwyllgor.

11.6 Ymhellach, mae adran 62 yn nodi bod rhaid i bwyllgor trosolwg a chraffu ystyried unrhyw farn y tynnir ei sylw ato yn unol â threfniadau o dan yr adran hon.

Codi ymwybyddiaeth y cyhoedd ynghylch craffu

11.7 Er mwyn galluogi'r cyhoedd i ymgysylltu'n effeithiol â phwyllgorau trosolwg a chraffu, mae Llywodraeth Cymru o'r farn y dylai pobl gael gwybod yn gyntaf am swyddogaeth craffu eu cyngor a rhaglenni gwaith arfaethedig.

11.8 O ganlyniad, disgwylir i bwyllgorau trosolwg a chraffu wneud ymdrech gref i godi ymwybyddiaeth y cyhoedd o'u rôl a'u swyddogaeth, gan gynnwys sut y gall pobl a chymunedau helpu i lunio a chyfrannu at gyflwyno blaenraglenni gwaith y pwyllgor craffu. Dylid hefyd cynnwys hyn a rhoi cyhoeddusrwydd i hyn yn strategaeth y cyngor ar annog cyfranogiad sy'n ofynnol o dan adran 40 o Ddeddf 2021.

11.9 Mae sawl awdurdod lleol eisoes wedi datblygu gwefannau o ansawdd da sy'n rhoi gwybod i aelodau'r cyhoedd am y ffordd y mae'r penderfyniadau'n cael eu gwneud gan awdurdod lleol a sut y gall pobl gymryd rhan yng ngwaith pwyllgorau trosolwg a chraffu. Dylai hyn hefyd fod yn rhan o'r canllaw i'r cyfansoddiad y mae'n ofynnol ei gyhoeddi'n electronig a'i ddiweddaru dan adran 37 o Ddeddf Llywodraeth Leol 2000.

11.10 Dylid cyfeirio'n glir at drosolwg a chraffu ar wefan y cyngor gyda dolenni hawdd at amserlenni a dogfennau cyfarfod sy'n ofynnol o dan Ran VA o Ddeddf Llywodraeth Leol 1972. Dylai awdurdodau lleol ystyried y rhestr isod sy'n nodi rhywfaint o'r wybodaeth ychwanegol y gellid ei chynnwys ar eu tudalennau gwe ar graffu:

- *Canllaw hygyrch i brosesau gwneud penderfyniadau'r awdurdod lleol*
- *Canllaw hygyrch i swyddogaeth craffu'r awdurdod lleol*
- *Blaenraglenni gwaith y pwyllgor trosolwg a chraffu*
- *Copïau o adroddiadau blynyddol pwyllgorau trosolwg a chraffu*
- *Rhestr o feini prawf ynghylch beth fyddai'n gwneud eitem graffu dda*
- *Ffyrdd y gall aelodau o'r cyhoedd ganfod materion i graffu arnynt*
- *Ffyrdd y gall aelodau o'r cyhoedd gynnig eu hunain i roi sylwadau ar unrhyw eitem sydd wedi'i chynnwys i'w thrafod ar flaenraglen waith y pwyllgor trosolwg a chraffu perthnasol.*
- *Ffyrdd y gall aelodau o'r cyhoedd enwebu eu hunain i fynd i bwyllgor trosolwg a chraffu i ddarparu tystiolaeth, gwybodaeth, sylwadau neu safbwyntiau mewn perthynas ag unrhyw bwnc sy'n cael ei ystyried gan bwyllgor o'r fath. Bydd hyn yn cynnwys cyfarwyddiadau ynghylch sut y gall aelod o'r cyhoedd gyflwyno safbwyntiau sy'n ymwneud â Galw i Mewn.*
- *Ffyrdd y gall aelodau o'r cyhoedd enwebu eu hunain i gymryd rhan fel aelod cyfetholedig o bwyllgor trosolwg a chraffu.*
- *Manylion Cadeiryddion a staff cefnogi pwyllgorau trosolwg a chraffu a sut y gellir cysylltu â nhw.*

Ymgysylltu â'r Cyhoedd

11.11 Mae Llywodraeth Cymru o'r farn bod ymgysylltu â'r cyhoedd wrth graffu yn hanfodol er mwyn gwella'r ffordd y mae gwasanaethau lleol yn cael eu cynllunio a'u darparu o safbwynt dinasyddion. Gall mewnbwn gan amrywiaeth o randdeiliaid helpu i ddeall y cymhlethdodau sy'n aml yn nodweddu problemau cymdeithasol a gall pwyllgorau craffu chwarae rhan bwysig wrth gasglu'r wybodaeth angenrheidiol.

11.12 Wrth lunio eu trefniadau ar gyfer ystyried barn y cynghorau cyhoeddus, rhaid rhoi sylw i'w dyletswyddau statudol mewn perthynas â chydraddoldeb, gan gynnwys dyletswydd economaidd-gymdeithasol y sector cyhoeddus a'r Gymraeg. Mae'n rhaid i'r trefniadau hwyluso a chefnogi cymunedau a phobl, beth bynnag fo'u cefndir neu eu nodweddion gwarchodedig, i allu ymgysylltu'n adeiladol ac yn rhwydd â phrosesau craffu.

11.13 Argymhellir bod awdurdodau lleol yn datblygu mecanweithiau mewnol er mwyn galluogi aelodau o'r cyhoedd i gymryd rhan mewn gweithgareddau craffu. Gall mecanweithiau o'r fath gynnwys y canlynol:

- *Gofyn i eitem gael ei rhoi ar agenda i'w hystyried gan bwyllgor trosolwg a chraffu (ar yr amod bod hyn yn berthnasol yn uniongyrchol i bwnc sydd wedi'i gynnwys ar ei flaenraglen waith);*
- *Cyflwyno tystiolaeth (ar lafar neu'n ysgrifenedig) i adolygiad neu ymchwiliad craffu sydd wedi'i gynllunio neu'n barhaus;*
- *Cymryd rhan fel aelod cyfetholedig;*
- *Cyflwyno tystiolaeth (ar lafar neu'n ysgrifenedig) sy'n ymwneud â galw penderfyniad gweithrediaeth i mewn.*

11.14 Gall trefniadau fod ar ffurf siarad cyhoeddus mewn rhai achosion, neu ddatblygu adroddiadau sy'n crynhoi cyflwyniadau ysgrifenedig mewn achosion eraill. Cydnabyddir y gallai fod angen cynnwys mesurau diogelu mewn prosesau i warchod rhag i bwyllgorau gael eu lobïo mewn ffyrdd a allai fod yn flinderus. Gall pwyllgorau trosolwg a chraffu barhau i wrthod ceisiadau gan y cyhoedd i gynnwys eitemau penodol ar eu hagendâu ond, wrth wneud hynny, dylent gyflwyno sail resymegol glir i gyfiawnhau eu penderfyniad.

11.15 Gallai'r sail resymegol hon gysylltu â'r meini prawf y bydd pwyllgorau wedi'u datblygu wrth lunio blaenraglenni gwaith eu pwyllgor trosolwg a chraffu. Dylai pwyllgorau egluro pam y gallant wrthod ystyried cais cyhoeddus am graffu neu eithrio gwybodaeth benodol o'u gwaith ymchwilio.

11.16 Wrth reoli'r broses ymgysylltu, gall helpu awdurdod lleol i wahaniaethu rhwng cyfraniadau cyhoeddus at waith craffu nad oes neb yn gofyn amdanynt, fel cais gan gynghorydd am weithredu neu gais allanol am osod eitem ar agenda, a'r rheini y mae pwyllgor trosolwg a chraffu wedi'u ceisio'n frwd i gefnogi adolygiad neu ymchwiliad arfaethedig.

11.17 Yn y naill achos neu'r llall, dylai unrhyw drefniadau o'r fath a wneir gan awdurdodau lleol gydnabod yr amserlenni penodol sy'n rheoli gwahanol fathau o weithgareddau craffu er mwyn i gyfraniadau cyhoeddus ddylanwadu ar raglenni gwaith pwyllgorau mewn modd priodol ac amserol.

11.18 Argymhellir bod trefniadau'n cael eu gwneud i roi ystyriaeth ofalus i sicrhau hygrededd a pherthnasedd cyfraniadau cyhoeddus at y broses graffu. Bydd hyn yn sicrhau bod gwaith y pwyllgorau trosolwg a chraffu perthnasol yn seiliedig ar dystiolaeth gywir a pherthnasol.

11.19 Er mwyn rheoli'r gwahanol ffyrdd y gall aelodau'r cyhoedd ymwneud â'r gwaith craffu, argymhellir y dylid datblygu cyfres o brotocolau i helpu i gymhwyso arferion yn gyson. Nod y protocolau fydd rheoli disgwyliadau'r cyhoedd o ran nodi sut y bydd unrhyw wybodaeth a gyflwynir i bwyllgorau trosolwg a chraffu perthnasol yn cael ei defnyddio, a nodi sut a phryd y bydd adborth yn cael ei ddarparu. Argymhellir bod awdurdodau lleol yn datblygu protocolau ar gyfer y canlynol:

- *Trefniadau siarad cyhoeddus yng nghyfarfodydd y Pwyllgor Craffu / Cyd-bwyllgorau Trosolwg a Chraffu (i gynnwys Galw i Mewn)*
- *Cynnwys y cyhoedd mewn Cyfarfodydd Is-bwyllgor a/neu Grŵp Gorchwyl a Gorffen*
- *Rheoli cais am graffu (gan gynnwys deisebau)*
- *Delio â cheisiadau am gyfethol cyhoeddus*

Cyhoeddi blaenraglenni gwaith

11.20 Mae'n hanfodol cyhoeddi a diweddaru blaenraglenni gwaith pwyllgorau trosolwg a chraffu yn amserol ac yn rheolaidd er mwyn hwyluso ymgysylltiad ystyrlon gan y cyhoedd wrth graffu. Eto, dylid cynnwys hyn yn strategaeth y cyngor ar annog pobl i gymryd rhan mewn penderfyniadau a gyhoeddir o dan adran 40 o Ddeddf 2021.

11.21 Disgwylir y bydd pwyllgorau craffu yn cyhoeddi manylion eu blaenraglen waith flynyddol ar dudalennau gwe'r cyngor mewn adran o'r wefan sydd wedi'i chyfeirio'n glir ac sydd wedi'i neilltuo ar gyfer craffu.

11.22 Er mwyn annog mwy o gydweithio rhwng awdurdodau lleol wrth gydgraffu, argymhellir bod pwyllgorau trosolwg a chraffu'n cael eu cyhoeddi'n agos at ddechrau'r flwyddyn fwrdeistrefol. Bydd hyn yn caniatáu i bwyllgorau o'r fath gydlynu gweithgarwch a gynlluniwyd yn well gyda chynghorau perthnasol ac asiantaethau eraill yn y sector cyhoeddus.

11.23 Yn ogystal â hyn, er mwyn ennyn diddordeb o fewn rhwydweithiau cymunedol a grwpiau cynrychioliadol presennol, dylai pwyllgorau trosolwg a chraffu perthnasol ystyried anfon copïau o'u blaenraglen waith at y canlynol:

- sefydliadau lleol yn y sector gwirfoddol,
- Paneli'r Heddlu a Throseddu,
- Awdurdodau Tân ac Achub,
- Cynghorau Ieuenctid,
- Parciau Cenedlaethol

- Cynghorau Tref a Chymuned.

11.24 Argymhellir bod hyn yn digwydd ar ddechrau cyfnod y flaenraglen waith a'i fod yn cael ei wneud yn glir bod blaenraglen waith pwyllgorau trosolwg a chraffu yn hyblyg a'i bod yn gallu newid yn unol â blaenoriaethau lleol. Ar ben hynny, efallai y bydd awdurdodau lleol yn dymuno ystyried cynnwys gwybodaeth yn y flaenraglen waith am sut y gallai aelodau o'r cyhoedd helpu i ddatblygu a chyflawni blaenraglenni gwaith pwyllgorau trosolwg a chraffu.

Ymgysylltu â'r Cyhoedd a Galw i Mewn

11.25 O ran penderfyniadau gweithrediaeth cyngor sy'n cael eu galw i mewn, efallai y bydd yr awdurdod lleol yn dymuno datblygu trefniadau siarad cyhoeddus yn benodol ar gyfer yr achlysuron hyn.

11.26 Lle nad yw'r pwnc dan sylw yn gyfrinachol neu wedi'i eithrio, gallai trefniadau o'r fath gydnabod natur gyfyngedig amser y sesiynau galw i mewn drwy roi disgresiwn i'r Cadeirydd ganiatáu i siaradwyr cyhoeddus ddarparu gwybodaeth a hefyd ymateb i wybodaeth a gyflwynir yn ystod y drafodaeth. Mae'n bosibl y rhoddir disgresiwn i'r Cadeirydd ganiatáu i nifer o sylwadau gael eu cyflwyno mewn cyfarfod Galw i Mewn er mwyn caniatáu i safbwyntiau cyhoeddus gwahanol gyfrannu at drafodaethau'r pwyllgor.

11.27 Gallai'r Cadeirydd hefyd gael y disgresiwn i stopio siaradwr ar unrhyw adeg mewn achos os yw'r siaradwr, yn ei farn ef, yn gwneud sylwadau sy'n ddifrïol, yn flinderus, yn wahaniaethol neu'n sarhaus, neu'n ymddangos felly.

Ymgysylltu â'r Trydydd Sector

11.28 Mae gan y trydydd sector yng Nghymru gyfoeth o arbenigedd a phrofiad rheng flaen mewn ystod eang o feysydd a gall ddarparu dulliau mynediad i bobl sy'n aml wedi'u difreinio i wneud penderfyniadau lleol.

11.29 Am y rheswm hwnnw, mae Llywodraeth Cymru o'r farn bod gan y sector gwirfoddol rôl bwysig i'w chwarae o ran darparu mewnbwn i drosolwg a chraffu llywodraeth leol. Dylai cynghorau ddatblygu protocolau gyda Chynghorau Gwirfoddol Sirol fel rhan annatod o'u trefniadau wrth gydymffurfio ag adran 62 y Mesur. Dylai'r rhain ystyried cyfethol, cyfarfodydd rheolaidd rhwng cadeiryddion craffu a chynrychiolwyr y sector gwirfoddol, a defnyddio rhwydweithiau'r sector gwirfoddol fel ffordd o hysbysu ac ymgysylltu â phobl o bob oed a chefndir mewn gwaith craffu.

Ystyried barn y cyhoedd

11.30 Mae'n rhaid i bwyllgor trosolwg a chraffu ystyried unrhyw farn y tynnir ei sylw ato. Yn ymarferol, bydd hyn yn golygu datblygu dulliau priodol lle gall aelod o'r cyhoedd ymgysylltu â'r broses graffu fel yr ystyrir uchod, a mynd ati'n rhagweithiol i reoli rhyngwyneb y pwyllgor trosolwg a chraffu gyda chyflwyniadau ysgrifenedig a llafar. Bydd angen i awdurdodau fod â dulliau ar waith i ddelio â cheisiadau am graffu a / neu gyflwyniadau llafar neu ysgrifenedig cyhoeddus sy'n flinderus, yn wahaniaethol, yn amhriodol neu'n afresymol.

11.31 Os bydd aelod o'r cyhoedd yn cyflwyno cais i graffu ar fater, argymhellir bod adroddiad sy'n rhoi manylion ei gyflwyniad yn cael ei ystyried yng nghyfarfod nesaf y pwyllgor trosolwg a chraffu perthnasol. Byddai arferion da hefyd yn awgrymu bod y sawl a gyflwynodd y mater yn cael ei wahodd i gyfarfod i gyflwyno ei farn i aelodau etholedig wyneb yn wyneb. Fodd bynnag, efallai na fydd mynychu pwyllgorau trosolwg a chraffu ffurfiol yn gynnig deniadol neu briodol i rai pobl ac felly gellid gwneud trefniadau i sicrhau bod eu safbwyntiau'n cael eu cyflwyno i'w hystyried.

11.32 P'un a yw pwyllgor trosolwg a chraffu yn penderfynu ymchwilio ymhellach i gais cyhoeddus am graffu ai peidio, argymhellir bod y pwyllgor yn darparu adborth llawn ynghylch ei benderfyniad i'r sawl a gyflwynodd y cais gwreiddiol, ynghyd â rhesymeg dros y camau a fabwysiadwyd.

11.33 Ar yr adegau hynny pan fydd pwyllgor trosolwg a chraffu yn derbyn nifer o gyflwyniadau ysgrifenedig gan y cyhoedd mewn perthynas ag un pwnc sy'n cael ei ystyried, argymhellir cyflwyno adroddiad cryno i'r pwyllgorau perthnasol ar y cyfle priodol cyntaf.

12. Canllawiau Statudol ar Gyd-bwyllgorau Trosolwg a Chraffu

Statws y Canllawiau hyn

12.1 Mae'r rhain yn ganllawiau statudol o dan adran 58(4) o Fesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2011 (y Mesur). Mae'n rhaid i awdurdod lleol a chyd-bwyllgor trosolwg a chraffu roi sylw i'r canllawiau hyn wrth arfer neu benderfynu unrhyw swyddogaeth roddir iddo. Mae canllawiau blaenorol sy'n ymwneud â chyd-bwyllgorau trosolwg a chraffu a gyhoeddir o dan yr adran hon yn 2013 wedi'u dirymu.

Diben y Canllawiau hyn

12.2 Diben y Canllawiau hyn yw nodi'r materion allweddol y mae'n rhaid i gynghorau eu hystyried wrth sefydlu a gweithredu cyd-bwyllgorau trosolwg a chraffu.

Bwriad Polisi

12.3 Nod adran 58 o'r Mesur yw galluogi cydgraffu ar drefniadau cydweithio, megis cyd-bwyllgorau corfforedig, a chryfhau trefniadau craffu drwy hyrwyddo cydweithredu a rhannu arbenigedd craffu. Mae adran 66 o Ddeddf Llywodraeth Leol ac Etholiadau (Cymru) 2021 yn diwygio adran 58 i alluogi Gweinidogion Cymru i ragnodi hefyd yr amgylchiadau pan fo'n rhaid i ddau brif gyngor neu ragor ffurfio cyd-bwyllgor craffu.

12.4 Bwriad galluogi awdurdodau lleol i sefydlu cyd-bwyllgorau trosolwg a chraffu yw ei gwneud yn haws craffu ar ddarpariaeth darparwyr y mae eu gwasanaethau'n cynnwys mwy nag un sir, neu archwilio materion sy'n croesi ffiniau daearyddol. Mae'r ddarpariaeth ar gyfer cydgraffu yn ehangu'r opsiynau sydd ar gael ar hyn o bryd i gynghorau wrth iddynt graffu'n ehangach ar wasanaethau cyhoeddus, ac yn darparu ar gyfer ffordd fwy hyblyg o weithio i sicrhau gwell canlyniadau. Yn ogystal, gall cydgraffu hwyluso cyfleoedd i rannu'r gallu i ddysgu a chraffu ar draws awdurdodau lleol. Bwriad harneisio 'gwybodaeth gyfunol' drwy gyd-bwyllgorau trosolwg a chraffu yw arwain at ddulliau llywodraethu mwy effeithiol, a safonau uwch o atebolrwydd democrataidd.

Beth yw manteision cydgraffu?

Manteision i Graffwyr

12.5 Lle bo ymarferion cydgraffu wedi cael eu cynnal yng Nghymru, mae cyfranogwyr wedi nodi nifer o fanteision drwy gael dealltwriaeth o drefniadau craffu cynghorau eraill a gwybodaeth sy'n deillio o'r trefniadau hynny.

12.6 Er enghraifft, canfuwyd bod cynghorwyr wedi gallu edrych ar faterion o safbwynt ehangach, gan arwain at archwiliad mwy trylwyr o'r pynciau dan sylw. Ar ben hynny, mae presenoldeb gwahanol gadeiryddion craffu a chefnogaeth gan swyddogion craffu eraill wedi darparu cyfleoedd i drosglwyddo dysgu a chyfnewid arferion da. Canfuwyd bod profiadau o gydgraffu yn ysgogi aelodau a swyddogion i adolygu'n

feirniadol a gwella dulliau a ffyrdd mewnol eu cyngor ‘cartref’ o weithio, gan arwain yn y pen draw at graffu o safon uwch.

Manteision i Bartneriaid

12.7 O safbwynt partneriaeth, manteision dull cydgraffu yw cyflwyno golwg newydd ar ddatblygiadau ym mhob cam o’r broses gwneud penderfyniadau. Mae gan gyd-bwyllgorau trosolwg a chraffu’r gallu i gyflwyno ffynonellau gwybodaeth newydd efallai nad yw’r bobl sy’n gwneud penderfyniadau wedi’u hystyried wrth ddatblygu cynlluniau, polisïau a strategaethau.

12.8 Mae gan aelodau nad ydynt yn aelodau gweithrediaeth gyfoeth o wybodaeth leol ac maent mewn sefyllfa dda i werthuso a yw blaenoriaethau partneriaeth a dulliau cyflawni yn ystyrlon i gymunedau lleol. Mae llawer o gynghorwyr yn gysylltiedig ag amrywiaeth o rwydweithiau cymdeithasol a grwpiau cymunedol ac yn gallu bwydo eu barn i mewn i brosesau gwneud penderfyniadau. Hefyd, gall cyd-bwyllgorau trosolwg a chraffu helpu i leihau dyblygu atebolrwydd a mecanweithiau adrodd drwy fabwysiadu dull cydgysylltiedig o ymdrin â'r mater dan sylw.

Dewis y mater iawn ar gyfer Cyd-bwyllgor Trosolwg a Chraffu

12.9 Bydd effeithiolrwydd cyd-bwyllgor trosolwg a chraffu yn dibynnu ar y rhesymau sy’n sail i’w sefydlu a’r mater y mae’n bwriadu mynd i’r afael ag ef. Er mwyn sicrhau ymrwymiad a diddordeb parhaus y prif gynghorau dan sylw, mae’n gwneud synnwyr y dylai'r pwnc a ddewiswyd fel ffocws i'r cyd-bwyllgor trosolwg a chraffu fod yn berthnasol i'r holl gyfranogwyr. Bydd pennu pwnc addas ar gyfer cydgraffu yn dibynnu ar gynllunio blaenraglen waith effeithiol sy’n ceisio ystyried materion sydd o ddiddordeb ehangach i'r cyhoedd, yn ogystal â’r pynciau hynny sy’n benodol i ardal ddaearyddol benodol. Bydd angen i aelodau a swyddogion fod yn rhagweithiol wrth archwilio cyfleoedd ar gyfer cydgraffu, gan edrych i weld a oes cydweddoldeb o ran blaenraglenni gwaith awdurdodau cyfagos neu berthnasol. Bydd rhwydweithio drwy ddigwyddiadau craffu rhanbarthol a chenedlaethol, a chyhoeddi blaenraglenni gwaith yn caniatáu i ymarferwyr craffu gael mwy o wybodaeth yn hyn o beth.

12.10 Dyma rai enghreifftiau lle gallai cyd-bwyllgor fod yn briodol:

- Monitro mecanwaith cyflenwi gwasanaethau ar y cyd yn barhaus;
- Cynnal adolygiad parhaus o gyd-bartneriaeth statudol neu drefniant cydweithredol arall, fel cyd-bwyllgor corfforedig;
- Ymchwilio i bwnc a allai fod angen ymateb rhanbarthol (er enghraifft, rheoli gwastraff neu ddatblygu cynaliadwy);
- Rhannu adnoddau craffu i ymchwilio i bwnc tebyg sydd o ddiddordeb neu bwysigrwydd mawr i fwy nag un awdurdod (er nad yw o reidrwydd yn gofyn am ymateb ar y cyd / aml-awdurdod)

Meini prawf ar gyfer sefydlu cyd-bwyllgor trosolwg a chraffu

12.11 Wrth benderfynu a ddylid sefydlu cyd-bwyllgor trosolwg a chraffu, dylid ystyried y cwestiynau canlynol:

1. **A yw'r pwnc yn cynnwys gwaith partner strategol neu gorff partneriaeth y mae ei wasanaethau'n cynnwys mwy nag un ardal awdurdod leol?** Er enghraifft, efallai y bydd cyd-bwyllgor trosolwg a chraffu yn dymuno canolbwyntio ar waith darparwr trafnidiaeth, mudiad trydydd sector neu fenter gymdeithasol berthnasol y mae eu gwasanaethau'n croesi ffiniau awdurdod.

2. **A yw'r mater neu'r gwasanaeth yn effeithio ar breswylwyr ar draws mwy nag un sir neu'n ymwneud ag anghenion poblogaeth benodol?** Efallai y bydd cyd-bwyllgor trosolwg a chraffu yn dymuno ystyried pynciau thematig fel newid hinsawdd, tlodi tanwydd, tanau glaswellt neu ddiogelwch ar y ffyrdd; neu efallai y bydd yn dymuno ystyried gwasanaethau sy'n gysylltiedig â grwpiau penodol sydd o ddiddordeb, fel oedolion ifanc ag anableddau corfforol, mamau yn eu harddegau neu bobl hŷn agored i niwed.

3. **Pa fath o gyd-bwyllgor trosolwg a chraffu y byddai'n rhesymol darparu adnoddau ar ei gyfer?** Mae cydgraffu effeithiol yn dibynnu ar y cynghorau sy'n cymryd rhan yn y broses o feithrin cysylltiadau, a rhoi systemau gweithio a gweinyddu ar waith. Er mwyn i gyd-bwyllgor ddarparu gwerth ychwanegol sylweddol, rhaid bod yn ofalus i sicrhau bod ei amcanion yn gymesur â'i adnoddau.

Pwysigrwydd cwmpasu a rheoli prosiectau

12.12 Dylid cynnal gwaith cwmpasu amlinellol i helpu i benderfynu a ddylid sefydlu cyd-bwyllgor trosolwg a chraffu neu beidio. Wrth bennu pa brosiectau partneriaeth i fwrw ymlaen â nhw a phenderfynu ar fethodoleg briodol, dylai ymarferwyr ystyried yn ofalus a fydd archwilio pwnc yn arwain at werth ychwanegol neu welliant i bob cyfranogwr.

12.13 Er mwyn pennu llwyddiant tebygol gwaith ar y cyd, argymhellir yn gryf y dylid mabwysiadu dull rheoli prosiect i helpu i sicrhau bod amcanion gweithgarwch cydgraffu yn cael eu cyflawni. Dylai cyfranogwyr tebygol gynnal astudiaeth ddichonoldeb anffurfiol er mwyn i aelodau a swyddogion ddiffinio'n fwy penodol feysydd o ddiddordeb cyffredin, y math o rôl craffu y bwriedir ymgymryd â hi, a lefel yr adnoddau y byddai modd eu neilltuo'n rhesymol i gefnogi gweithrediad effeithiol cyd-bwyllgor trosolwg a chraffu. Dylai gwaith rhagarweiniol hefyd nodi'r risgiau tebygol sy'n gysylltiedig â'r pwnc craffu, a sut y bwriedir rheoli'r rhain yn effeithiol.

Rolau ar gyfer Cyd-bwyllgorau Trosolwg a Chraffu

12.14 Gall awdurdodau lleol ddefnyddio cyd-bwyllgorau trosolwg a chraffu mewn ffordd hyblyg sy'n addas i'w hanghenion. Er enghraifft, mae gan gynghorau'r opsiwn i sefydlu cyd-bwyllgorau trosolwg a chraffu ar sail ad hoc, a allai fod yn fwy priodol ar gyfer mathau o graffu cyn gwneud penderfyniadau neu ymarferion ymgynghori; neu efallai y bydd cynghorau'n penderfynu sefydlu cyd-bwyllgorau trosolwg a chraffu 'sefydlog' a allai fod yn fwy defnyddiol wrth fonitro gwasanaethau neu benderfyniadau yn y tymor canolig i'r tymor hir.

Pwerau Cyd-bwyllgorau Trosolwg a Chraffu

12.15 Mae Mesur 2011 yn galluogi Gweinidogion Cymru i wneud rheoliadau a fydd yn galluogi cyd-bwyllgorau trosolwg a chraffu i gael pwerau cyfatebol i bwyllgorau trosolwg a chraffu eraill, fel y nodir yn y ddeddfwriaeth bresennol, ac mae'n cynnwys adolygu a chraffu ar benderfyniadau gweithrediaeth y cyngor nad ydynt wedi cael eu rhoi ar waith eto ('galw i mewn'). Gellir canfod y rheoliadau hyn yma: Rheoliadau Awdurdodau Lleol (Cyd-bwyllgorau Trosolwg a Chraffu) (Cymru) 2013 (legislation.gov.uk)

12.16 Gall cyd-bwyllgorau trosolwg a chraffu wneud adroddiadau ac argymhellion am unrhyw fater, oni bai am faterion trosedd ac anhrefn sy'n dod o dan ddeddfwriaeth ac arweiniad ar wahân dan adrannau 19 a 20 o Ddeddf yr Heddlu a Chyfiawnder 2006. Nid yw hyn yn atal cynghorau rhag cydweithio ar faterion sy'n ymwneud â throseddu ac anhrefn. Fel sy'n cael ei annog gan y Canllawiau ar gyfer Craffu ar Faterion Trosedd ac Anhrefn (Cymru) 2010, dylai cynghorau ymdrechu i gydlynu eu blaenraglenni gwaith er mwyn osgoi dyblygu a helpu i sicrhau bod gweithgareddau craffu'n ategu ei gilydd lle bo hynny'n briodol.

12.17 Dim ond mewn perthynas â materion a nodir gan yr awdurdodau penodi y mae cyd-bwyllgor trosolwg a chraffu yn gallu arfer swyddogaethau. Felly, mae'n bwysig bod yr awdurdodau lleol sy'n cymryd rhan yn y cyd-bwyllgor yn glir o'r dechrau ynghylch ei swyddogaethau, ei gyfrifoldebau a'i gylch gorchwyl.

12.18 O dan adran 58(3)(b), mae gan gyd-bwyllgorau trosolwg a chraffu hefyd yr opsiwn o sefydlu is-bwyllgorau yn yr un modd â phwyllgorau trosolwg a chraffu awdurdodau unigol. Mae'n bwysig nodi y byddai unrhyw is-bwyllgor yn cyflawni'r swyddogaethau hynny a roddwyd iddynt gan y cyd-bwyllgor trosolwg a chraffu yn unig.

12.19 Bydd y ddarpariaeth hon yn galluogi cyd-bwyllgorau trosolwg a chraffu i weithredu mewn ffordd fwy syml a hyblyg er mwyn cyflawni nodau ac amcanion y 'rhiant' gyd-bwyllgor trosolwg a chraffu.

12.20 Yn ymarferol, bydd y trefniadau adrodd ar gyfer cyd-bwyllgorau trosolwg a chraffu yn seiliedig ar y rhesymau sy'n sail i sefydlu'r pwyllgor a'r canlyniadau y bwriedir eu cyflawni. Ffactor pwysig i gyd-bwyllgorau trosolwg a chraffu eu hystyried wrth benderfynu ar drefniadau adrodd yw bod angen datblygu perthynas waith adeiladol gyda grwpiau gweithredol darparwyr gwasanaethau sy'n destun craffu. O ganlyniad, awgrymir y dylai cadeiryddion cyd-bwyllgorau trosolwg a chraffu gwrdd yn rheolaidd â chynrychiolydd gweithrediaeth priodol i drafod blaenoriaethau, dulliau gweithredu a meysydd gwaith arfaethedig.

Cyd-bwyllgorau Trosolwg a Chraffu a Galw i Mewn

12.21 Ran galw i mewn, dylai cyd-bwyllgorau trosolwg a chraffu allu argymell bod penderfyniad gweithrediaeth un o'r cynghorau sy'n cymryd rhan, nad yw wedi'i roi ar waith eto, yn cael ei ailystyried gan y person(au) a'i gwnaeth neu drefnu i'r penderfyniad hwnnw gael ei arfer gan y Cyngor perthnasol.

12.22 Fodd bynnag, er mwyn diogelu rhag cam-drin posibl, dylai cynghorau ystyried datblygu gweithdrefnau lle mai dim ond os yw'n cael ei gefnogi gan gyfran gyfartal o'r cynghorau sy'n cymryd rhan y gall penderfyniad gweithrediaeth gan un o'r cynghorau hynny gael ei alw i mewn gan gyd-bwyllgor trosolwg a chraffu.

12.23 Er bod y dull uchod wedi cael ei awgrymu i helpu i sicrhau uniondeb y swyddogaeth galw i mewn fel y mae'n berthnasol i gyd-bwyllgorau trosolwg a chraffu, mater i gynghorau ei benderfynu fel rhan o'u trefniadau cyfansoddiadol yw hyn yn y pen draw. I gefnogi'r gwaith o ddatblygu trefniadau o'r fath, awgrymir y dylai nifer yr aelodau sydd eu hangen i gychwyn sesiwn Galw i Mewn fod wedi'i osod ar o leiaf hanner cyfanswm aelodau'r cyd-bwyllgor.

12.24 I ddangos hyn, mae enghraifft ymarferol wedi'i nodi yn y senario ffuglennol canlynol.

Mae cynghorau A, B a C yn dymuno cydweithio i gomisiynu gwasanaethau ar y cyd. Yn dilyn hyn, sefydlir cyd-bwyllgor sy'n cynnwys aelodau gweithrediaeth o bob cyngor. Mae cyd-bwyllgor trosolwg a chraffu hefyd yn cael ei sefydlu i ddarparu trefniadau llywodraethu. Mae aelodau'r cyd-bwyllgor yn cynnwys aelodau nad ydynt yn aelodau gweithrediaeth o'r tri chyngor.

Yn dilyn hynny, gwneir penderfyniad ond ni chaiff ei roi ar waith gan weithrediaethau cynghorau A, B a C. Fodd bynnag, mae aelodau nad ydynt yn aelodau gweithrediaeth o Gyngor A yn ystyried gallai penderfyniad a wnaed gan y tair gweithrediaeth roi cymunedau lleol Cyngor A dan anfantais. Mae Cyngor A felly'n dymuno galw'r penderfyniadau a wnaed can y tri chyngor perthnasol i mewn.

Yn yr achos hwn, ni allai'r cyd-bwyllgor trosolwg a chraffu alw penderfyniad a wnaed gan weithrediaeth Cynghorau B neu C i mewn oni bai fod y weithdrefn galw i mewn yn cael ei chefnogi gan nifer cyfartal o aelodau o gynghorau A, B a C.

Dylai nifer yr aelodau sy'n gallu galw penderfyniad gweithrediaeth un o'r cynghorau perthnasol i mewn fod yn hanner aelodaeth gyfan y cyd-bwyllgor trosolwg a chraffu. Mae'n rhaid i'r hanner hwnnw gynnwys yr un nifer o bob cyngor. Yn yr enghraifft uchod, petai cyfanswm aelodaeth y cyd-bwyllgor trosolwg a chraffu yn 12 (pedwar aelod o bob awdurdod) yna byddai angen dau aelod o bob awdurdod, sef chwech, er mwyn galw i mewn.

Pe bai cyd-bwyllgor trosolwg a chraffu yn dymuno galw penderfyniad gweithrediaeth a wneir gan Gynghorau B ac C i mewn, byddai'n ddoeth i bob cyngor ymgymryd â phob galwad i mewn ar wahân. Nid yw hynny'n golygu na allai dwy broses galw i mewn gael eu cynnal ochr yn ochr, dim ond i gydnabod y byddai'n rhaid ail-archwilio penderfyniad gweithrediaeth ar sail unigol ym mhob cyngor.

Penodi Cyd-bwyllgor

12.25 Wrth sefydlu cyd-bwyllgor trosolwg a chraffu, sy'n ychwanegol at bwyllgor(au) craffu presennol cyngor, dylai adroddiad sy'n nodi ei rôl, ei gyfrifoldebau, ei gylch gorchwyl a'r canlyniadau y bwriedir eu creu gan yr ymarfer ar y cyd gael ei ystyried

gan bwyllgorau (neu is-bwyllgorau) craffu pob awdurdod perthnasol, cyn iddo gael ei gymeradwyo gan y cyngor llawn.

12.26 Y pwyllgorau (neu is-bwyllgorau) craffu priodol fyddai'r rhai y mae eu cylch gorchwyl yn cyfateb agosaf i'r mater y bwriedir ei ystyried drwy gyfrwng cyd-bwyllgor trosolwg a chraffu. Byddai hyn yn helpu i sicrhau bod aelodau nad ydynt yn aelodau gweithrediaeth pob awdurdod lleol yn gallu cymryd rhan yn y penderfyniad i sefydlu cyd-bwyllgor a sicrhau y byddai cyd-bwyllgor trosolwg a chraffu yn ychwanegu gwerth ac na fyddai'n dyblygu rhaglenni gwaith presennol.

12.27 O ran cylch gwaith cyd-bwyllgorau trosolwg a chraffu, dylid cofio nad yw'r ddeddfwriaeth bresennol sy'n ymwneud ag adrannau 19 a 20 o Ddeddf yr Heddlu a Chyfiawnder 2006 yn eithrio unrhyw fater y gallai Pwyllgor Trosedd ac Anhrefn ei ystyried o raglenni gwaith yr holl bwyllgorau craffu, is-bwyllgorau a chyd-bwyllgorau trosolwg a chraffu.

12.28 Bydd angen i awdurdodau lleol ystyried yn ofalus pwy maent yn ei benodi i eistedd ar gyd-bwyllgorau trosolwg a chraffu. Mewn rhai achosion, gallai fod yn ddefnyddiol penodi'r aelodau sydd eisoes yn eistedd ar y pwyllgor craffu y mae eu cylch gorchwyl yn cyfateb orau i'r mater y mae angen craffu arno, neu i gylch gorchwyl y cyd-bwyllgor trosolwg a chraffu arfaethedig. Fodd bynnag, wrth ddymuno defnyddio arbenigedd a sylfaen wybodaeth cronfa ehangach o aelodau nad ydynt yn aelodau gweithrediaeth, efallai nad dyma'r ffordd fwyaf priodol o weithredu, a mater i awdurdodau lleol fydd penderfynu pa aelodau y dylid eu penodi i ba bwyllgor.

12.29 Er mwyn sicrhau bod cyd-bwyllgorau trosolwg a chraffu yn cynrychioli buddiannau pob awdurdod lleol yn deg, mae'n rhaid dyrannu nifer cyfartal o seddi ar y pwyllgor i bob un o'r cynghorau sy'n cymryd rhan. Nid yw'n ofynnol i gyd-bwyllgorau trosolwg a chraffu gael cydbwysedd gwleidyddol eu hunain, ond dylai pob cyngor sy'n cymryd rhan geisio sicrhau bod aelodau'r cyd-bwyllgor y mae'n eu cyflwyno yn adlewyrchu'r cydbwysedd gwleidyddol yn y cyngor i'r graddau mwyaf posibl.

12.30 Gall cynrychiolaeth awdurdod gynnwys aelodau cyfetholedig o'r awdurdod hwnnw sydd naill ai'n statudol neu sydd wedi cael hawliau pleidleisio o dan Reoliadau Trosedd ac Anhrefn (Trosolwg a Chraffu) 2009.

12.31 Efallai y bydd cyd-bwyllgorau trosolwg a chraffu hefyd yn penderfynu cyfethol aelodau a fyddai'n ychwanegol at y dyraniadau o bob cyngor. O ran cyfethol fel y mae'n berthnasol i gyd-bwyllgor trosolwg a chraffu, gall yr amodau canlynol helpu pwyllgorau i benderfynu ar eu dull o gyfethol:

(i) Lle bo'r rhiant-gyngor/pwyllgor wedi penodi aelodau cyfetholedig i eistedd ar y cyd-bwyllgor trosolwg a chraffu, ni ddylai nifer yr aelodau cyfetholedig fod yn fwy na nifer yr aelodau etholedig a nodwyd gan y prif gyngor/pwyllgor i eistedd ar y cyd-bwyllgor.

(ii) Dylai'r cyd-bwyllgor trosolwg a chraffu fod â'r gallu i benodi aelodau cyfetholedig os nad oes rhai wedi'u cynnwys yng nghorff aelodaeth y pwyllgor.

12.32 O ran maint cyd-bwyllgorau trosolwg a chraffu, mae arferion da yn awgrymu na ddylai’r nifer mwyaf o seddi fod yn fwy nag 16 er mwyn gweithredu’n effeithiol. Fodd bynnag, mater i awdurdodau lleol yn y pen draw yw penderfynu gan ei fod yn dibynnu ar y mater y bwriedir ei ystyried.

Cadeirio Cyd-bwyllgor Trosolwg a Chraffu

12.33 Mae’n rhaid i gadeirydd cyd-bwyllgor trosolwg a chraffu gael ei ethol o blith aelodau'r cyd-bwyllgor, a dylid ethol y cadeirydd yng nghyfarfod cyntaf y pwyllgor. Mae’n bosibl y bydd cyd-bwyllgorau trosolwg a chraffu a sefydlir ar sail tymor hir yn penderfynu cylchdroi cadeiryddion yn flynyddol, neu fesul cyfnod arall, er mwyn i bob awdurdod sy’n cymryd rhan gael statws cyfartal, ac i sicrhau bod cyfleoedd ar gyfer datblygu aelodau yn cael eu darparu.

12.34 Lle bo ymarferion cydgraffu wedi cael eu cynnal yng Nghymru, gwelwyd ei bod yn ddefnyddiol newid y cadeiryddion ymysg yr awdurdodau lleol a oedd yn cymryd rhan. O ganlyniad, efallai y bydd cynghorau’n dymuno ystyried dyrannu rôl is-gadeirydd (os credir bod hynny’n briodol) i aelodau o’r awdurdodau hynny a fydd yn dal swydd y cadeirydd nesaf. Byddai hyn yn caniatáu rhywfaint o barhad o fewn trefniadau ar y cyd ac yn ehangu profiad yr aelodau sy’n cymryd rhan.

Cymorth gan Swyddogion i Gyd-bwyllgorau Trosolwg a Chraffu

12.35 Pan sefydlir cyd-bwyllgor trosolwg a chraffu, awgrymir y dylai cynghorau sy’n rhan ohono rannu'r costau sy’n gysylltiedig â chynnal ymarferion cydgraffu. Dylai hyn gynnwys trefniadau ar gyfer ymchwil a chymorth gan swyddogion, yn ogystal â chymorth gweinyddol a darparu lleoliadau cyfarfod.

12.36 Efallai y bydd pob cyngor yn dymuno cynnig gwahanol fathau o gymorth gan swyddogion craffu mewn perthynas ag adnoddau cyd-bwyllgorau trosolwg a chraffu. Er enghraifft, efallai y bydd rhai cynghorau’n dymuno cynnig cymorth gweinyddol, ac eraill yn dymuno cynnig arbenigedd ymchwil a chynghori. Dylid ystyried sut y gallai’r cyd-bwyllgor trosolwg a chraffu gyflawni ei amcanion craffu yn fwyaf effeithiol a sut y gellid codi safon y craffu, gan gynnwys drwy ddysgu ar y cyd gan bob awdurdod.

12.37 I gydnabod bod cefnogaeth swyddogion i graffu yn amrywio ar draws awdurdodau lleol, mae’n debygol y bydd angen i swyddogion cefnogi pwyllgorau craffu’r cynghorau sy’n cymryd rhan gysylltu’n rheolaidd er mwyn cydlynu a rheoli prosiectau cyd-bwyllgorau trosolwg a chraffu, ac ystyried sut i wneud y defnydd gorau o’r adnoddau sydd ar gael. Wrth benderfynu ar drefniadau cymorth ar y cyd, mae'r ffactorau i’w hystyried yn cynnwys y capasiti craffu sydd ar gael a pha mor dda y mae arbenigedd a sgiliau swyddogion yn cysylltu â’r pynciau a nodwyd ar gyfer cydgraffu.

12.38 Gall cyfarfodydd rheolaidd helpu i oresgyn unrhyw anawsterau wrth gysoni gwahanol ddiwylliannau, methodolegau a mecanweithiau cefnogi ar gyfer craffu a bydd yn helpu i hwyluso trosglwyddiad sgiliau a dysgu. Dylai'r cadeiryddion a’r swyddogion craffu sy’n cymryd rhan enwebu cydlynydd swyddogion y cyd-bwyllgor

trosolwg a chraffu o blith ei aelodau er mwyn sicrhau bod pwynt cyswllt clir ar gael i'r rheini sy'n rhan o'r gweithgarwch ar y cyd.

12.39 Argymhellir bod y rheini sy'n cefnogi cyd-bwyllgorau trosolwg a chraffu yn rhoi cyfleoedd i fyfyrio ar gamau allweddol (er enghraifft, ar ganol tymor) yn ystod cylch oes adolygiadau craffu. Byddai hyn yn helpu i sicrhau bod yr awdurdodau sy'n cymryd rhan yn fodlon ar y trefniadau cefnogi a'u bod yn cael budd o gyflawni amcanion y cyd-bwyllgor trosolwg a chraffu. Mae'n bosibl y bydd trefniadau cefnogi craffu'n golygu bod angen cylchdroi lleoliadau cyfarfod cyd-bwyllgorau trosolwg a chraffu ymysg yr awdurdodau lleol sy'n cael eu cynrychioli ar y cyd-bwyllgor. Fodd bynnag, efallai y bydd y pwyllgor yn dewis cyfarfod yn yr awdurdod sydd fwyaf canolog yn ddaearyddol er mwyn lleihau amseroedd teithio i'r bobl gysylltiedig.

Blaengynllunio

12.40 Er mwyn gweithredu'n effeithiol, dylai cyd-bwyllgor trosolwg a chraffu lunio blaengynllun i nodi pa faterion y mae'n bwriadu canolbwyntio arnynt yn ystod y flwyddyn neu am ba bynnag hyd y mae wedi'i sefydlu.

12.41 Dylai'r blaengynllun ddarparu sail resymegol glir o ran pwrpas ystyried pwnc penodol, a'r dulliau a ddefnyddir i ymchwilio iddo. Dylid ceisio datblygu blaengynllun sy'n canolbwyntio ar ganlyniadau yn hytrach nag un sy'n canolbwyntio ar brosesau.

12.42 Gan y gall cyd-bwyllgor trosolwg a chraffu fod naill ai'n ad hoc neu'n sefydlog, bydd angen bod yn ofalus i sicrhau bod ei flaengynllun yn cyd-fynd â phwrpas gwreiddiol y pwyllgor. Er enghraifft, mewn achosion lle gallai nifer o awdurdodau fod eisiau ffurfio cyd-bwyllgor trosolwg a chraffu i ymchwilio i fater trawsbynciol fel camddefnyddio sylweddau, dylai ei flaengynllun weithredu fel cynllun prosiect yr ymchwiliad gan y dylai'r ymchwiliad gael pwyntiau dechrau a gorffen sydd wedi'u diffinio'n glir.

12.43 Lle gallai cyd-bwyllgor trosolwg a chraffu fod wedi cael ei ffurfio i ystyried gwaith partneriaeth strategol, dylai ei flaengynllun gael ei yrru gan dystiolaeth o angen cymunedol a dealltwriaeth gadarn o flaenoriaethau, risgiau a phwysau ariannol y bartneriaeth. Ar ben hynny, dylid cytuno ar flaengynlluniau cyd-bwyllgorau trosolwg a chraffu drwy ymgynghori â phartneriaid lle bo hynny'n bosibl.

12.44 Mae'n rhaid i gyd-bwyllgorau trosolwg a chraffu hefyd roi sylw i ganllawiau sy'n ymwneud ag adran 62 o'r Mesur, sy'n gosod gofyniad ar awdurdodau lleol i ymgysylltu â'r cyhoedd. Mae'n rhan annatod o gydymffurfio â'r ddyletswydd hon fod cyd-bwyllgor trosolwg a chraffu yn cyhoeddi ei flaengynllun cyn gynted ag sy'n rhesymol bosibl er mwyn i grwpiau ac unigolion sydd â diddordeb allu rhoi sylwadau a chynnig eu barn.

Penodi is-bwyllgor i Gyd-bwyllgor Trosolwg a Chraffu

12.45. Mae cyd-bwyllgorau trosolwg a chraffu yn gallu penodi is-bwyllgorau. Mae'r ddarpariaeth hon yn ymestyn yr ystod o opsiynau sydd ar gael i gyd-bwyllgor trosolwg a chraffu er mwyn gallu ymchwilio'n effeithiol a gwneud argymhellion ar

gyfer gwella gan eu bod yn ymwneud â materion sy'n peri pryder i'r cyhoedd neu sydd o ddiddordeb iddynt.

12.46. Yn yr un modd ag is-bwyllgorau a benodir gan bwyllgorau craffu un awdurdod, dim ond y swyddogaethau a roddir iddo gan y 'rhiant' gyd-bwyllgor trosolwg a chraffu y gall yr is-bwyllgorau hyn eu harfer. I sicrhau tegwch a gweithio effeithiol, dylai is-bwyllgor i gyd-bwyllgor trosolwg a chraffu gynnwys nifer cyfartal o gynrychiolwyr o bob awdurdod sy'n cymryd rhan lle bo hynny'n bosibl.

Dulliau Gweithio

Nid yw'r adran ganlynol yn ganllawiau statudol ond mae wedi'i chynnwys fel ffordd o weithio y gallai cyd-bwyllgorau trosolwg a chraffu ddymuno eu hystyried

Grwpiau Gorchwyl a Gorffen

12.47 Lle mae aelodau etholedig wedi bod yn ymwneud â grwpiau gorchwyl a gorffen pwyllgorau craffu un awdurdod, maent wedi nodi sawl mantais o weithio mewn timau llai, mwy strwythuredig. Er enghraifft, mae aelodau sydd â gwahanol lefelau o brofiad craffu a gwybodaeth am bynciau yn gallu magu hyder a chymhelliant drwy gydweithio â chynghorwyr mwy profiadol ac aelodau cyfetholedig. Yn yr un modd, gall gwaith grŵp gorchwyl a gorffen ddatblygu cysylltiadau cadarnhaol rhwng cyfoedion o ganlyniad i aelodau'n gweithio ar y cyd tuag at nod cyffredin.

12.48 Os bydd cyd-bwyllgor trosolwg a chraffu yn dymuno sefydlu grŵp gorchwyl a gorffen i ystyried mater penodol yn fanylach, awgrymir bod cyd-bwyllgorau yn cyfyngu aelodaeth grŵp gorchwyl a gorffen i gynnwys unrhyw aelodau cyfetholedig y gallant ddymuno eu penodi.

12.49 Gan ddibynnu ar natur y mater dan sylw, gall ymchwiliadau grŵp gorchwyl a gorffen cyd-bwyllgor trosolwg a chraffu naill ai fod yn 'ysgafn' lle gellir nodi argymhellion yn gymharol gynnar a chyda therfynau amser llym, neu'n ymchwiliad dwys iawn sy'n cynnwys ystod o 'Dystion Arbenigol', ymweliadau safle a chomisiynu ymchwil ategol fel sy'n digwydd ar hyn o bryd ar gyfer y rhan fwyaf o bwyllgorau trosolwg a chraffu.

12.50 Yn aml, mae gan grwpiau gorchwyl a gorffen oblygiadau sylweddol o ran adnoddau ac, am y rheswm hwn, awgrymir bod cyd-bwyllgor trosolwg a chraffu yn meddwl yn ofalus am nifer y grwpiau gorchwyl a gorffen y gellir eu cynnal a'u cefnogi'n effeithiol ar unrhyw un adeg.

12.51 Fel ffordd o sicrhau bod grŵp gorchwyl a gorffen cyd-bwyllgor trosolwg a chraffu yn cyflawni ei amcanion, argymhellir y dylid mabwysiadu dull rheoli prosiect. Dylai hyn gynnwys datblygu brîff prosiect ar gyfer gwaith y grŵp gorchwyl a gorffen, cynllun prosiect a chynhyrchu adroddiadau amlygu i'r rhiant-gyd-bwyllgor trosolwg a chraffu er mwyn sicrhau ei fod yn cael gwybod am gynnydd yr ymchwiliad.

13. Canllawiau Statudol ar Bwyllgorau Gwasanaethau Democrataidd

Statws y Canllawiau hyn

13.1 Mae'r rhain yn ganllawiau statudol ar gyfer Pwyllgorau Gwasanaethau Democrataidd a wneir o dan o dan adrannau 8(1A) ac 16 o Fesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2011 (y Mesur). Mae canllawiau blaenorol a gyhoeddwyd ar y mater yn 2012 wedi'u dirymu.

Diben

13.2 Darperir y canllawiau hyn i helpu prif gynghorau i redeg eu pwyllgorau gwasanaethau democrataidd yn effeithiol.

Cyflwyniad

13.3 Mae'r Mesur yn cynnwys darpariaethau sy'n ymwneud â chryfhau democratiaeth leol, gan gynnwys y gofyniad i brif gynghorau gael pwyllgor gwasanaethau democrataidd. Pwrpas y pwyllgor yw sicrhau bod y cynghorwyr hynny sydd y tu allan i arweinyddiaeth y weithrediaeth yn cael y gefnogaeth a'r adnoddau i gyflawni eu dyletswyddau a chwarae rhan lawn yn ngweithrediad yr awdurdod lleol.

13.4 Mae hyn yn hanfodol i sicrhau llywodraethu da ac i alluogi'r cyngor i ddangos ei fod yn cefnogi ac yn darparu adnoddau ar gyfer craffu fel rhan o'i ddyletswyddau yn adrannau 89 a 90 o Ddeddf Llywodraeth Leol ac Etholiadau 2021 (Deddf 2021) mewn perthynas ag adolygu perfformiad ac ymgynghori â phobl leol ynghylch perfformiad. Mae hefyd yn hanfodol galluogi aelodau etholedig a chraffu yn eu rôl gynrychioladol i ymgysylltu â'r cyhoedd, a thrwy hynny gyfrannu at gyflawni'r dyletswyddau a nodir yn adrannau 39 a 41 o Ddeddf 2021 mewn perthynas ag annog pobl leol i gymryd rhan mewn strategaethau gwneud penderfyniadau a chymryd rhan.

Pennaeth y Gwasanaethau Democrataidd

13.5 Mae'n ofynnol i bob cyngor sir a bwrdeistref sirol ddynodi un o'u swyddogion yn "Bennaeth Gwasanaethau Democrataidd" (HDS) a rhoi digon o gefnogaeth i'r swyddog hwnnw i wneud ei waith (adran 8(1) o'r Mesur). Mae adran 8(1A) yn galluogi Gweinidogion Cymru i ddyroddi canllawiau statudol i gynghorau ynghylch arfer eu swyddogaeth mewn perthynas â darparu staff, adeiladau ac adnoddau eraill sydd, ym marn y cyngor, yn ddigonol i helpu'r HDS i gyflawni ei swyddogaethau.

13.6 Rhaid i'r person a ddynodir yn bennaeth gwasanaethau democrataidd gael ei ddynodi gan y Pwyllgor Gwasanaethau Democtrataidd (adran 11(1)(a)) ac ni chaiff fod yn brif weithredwr neu'n brif swyddog cyllid y cyngor, adran 8(4) fel y'i diwygiwyd gan adran 161 o Ddeddf 2021 a oedd yn dileu'r gwaharddiad ar gyngor yn dynodi'r un swyddog monitro swyddogion a phennaeth gwasanaethau democrataidd. Mae'r un adran o Ddeddf 2021 yn diwygio adran 43(2) o Ddeddf Lleoliaeth 2021 i gynnwys y pennaeth gwasanaethau democrataidd yn y diffiniad o 'brif swyddog' at ddibenion datganiadau ar bolisïau tâl.

13.7 Mae swydd pennaeth gwasanaethau democrataidd yn swydd o dan gyfyngiadau gwleidyddol o fewn ystyr Deddf Llywodraeth Leol a Thai 1989 (adran 21) ac mae'r swyddog dynodedig yn cael ei ddiffinio fel prif swyddog at ddibenion Rheoliadau Awdurdodau Lleol (Rheolau Sefydlog) (Cymru) 2006 fel y'u diwygiwyd. Yn y rheoliadau hyn, darperir yr un 'gwarchodaeth statudol' mewn perthynas â chamau disgyblu fel prif weithredwr, swyddog monitro a phrif swyddog cyllid y cyngor (swyddog a151). Tanlinellir y rôl bwysig y maent yn ei chwarae o ran sicrhau llywodraethu da ac atebolrwydd democrataidd y cyngor.

13.8 Gall y pennaeth gwasanaethau democrataidd ddirprwyo unrhyw rai o'i swyddogaethau i unrhyw un o'i staff (adran 8 (2)). Dyma swyddogaethau'r pennaeth gwasanaethau democrataidd –

a) darparu cymorth a chyngor (ond gweler nodyn 1 isod)
   - i'r awdurdod mewn perthynas â'i gyfarfodydd;
   - i bwyllgorau'r awdurdod ac i aelodau'r pwyllgorau hynny;
   - i unrhyw gyd-bwyllgor y mae awdurdod lleol yn gyfrifol am ei drefnu ac aelodau'r pwyllgor hwnnw;
   - mewn perthynas â swyddogaethau pwyllgor(au) trosolwg a chraffu'r awdurdod, aelodau'r awdurdod, aelodau'r weithrediaeth a'r swyddogion; -
   - i bob aelod o'r awdurdod wrth gyflawni rôl aelod o'r awdurdod (ond gweler nodyn 2 isod);
b) hybu rôl pwyllgor(au) trosolwg a chraffu'r awdurdod;
c) gwneud adroddiadau ac argymhellion mewn cysylltiad â nifer a graddau'r staff sy'n ofynnol i gyflawni swyddogaethau gwasanaethau democrataidd a phenodi, trefnu a rheoli'r staff hynny'n briodol;
d) unrhyw swyddogaethau eraill a ragnodir gan Weinidogion Cymru.

Nodiadau

1. nid yw'r swyddogaeth o ddarparu cyngor ynghylch a ddylai swyddogaethau'r awdurdod gael eu harfer, neu a ddylent fod wedi eu harfer, ond yn gymwys i gyngor ynghylch swyddogaethau'r pwyllgorau trosolwg a chraffu a gwasanaethau democrataidd;

2. yn yr achos hwn, nid yw cyngor i aelod yn cynnwys cyngor mewn cysylltiad â'i rôl fel aelod gweithrediaeth, ac nid yw'n cynnwys cyngor am fater sy'n cael ei ystyried neu sydd i'w ystyried mewn cyfarfod (ac eithrio cyfarfod pwyllgor trosolwg a chraffu neu bwyllgor gwasanaethau democrataidd).]

13.9 Mae'r Mesur yn galluogi Gweinidogion Cymru i wneud rheoliadau sy'n ei gwneud yn ofynnol i awdurdodau lleol gynnwys darpariaethau yn eu rheolau sefydlog sy'n ymwneud â rheoli'r staff a ddarperir i'r HDS. At y dibenion hyn, nid yw "rheoli staff" yn cynnwys camau penodi, diswyddo na disgyblu (adran 10).

Pwyllgorau Gwasanaethau Democrataidd

13.10 Rhaid i bob cyngor hefyd sefydlu pwyllgor gwasanaethau democrataidd i gyflawni'r swyddogaethau canlynol (adran 11):

- cyflawni swyddogaeth yr awdurdod lleol o ddynodi'r HDS;
- parhau i adolygu'r ddarpariaeth staff, llety ac adnoddau eraill sydd ar gael i'r HDS, er mwyn sicrhau ei fod yn ddigonol ar gyfer cyfrifoldebau'r swydd;
- cyflwyno adroddiadau i'r cyngor llawn mewn perthynas â'r materion hyn.

Gall pob DSC benderfynu sut mae'n cyflawni'r swyddogaethau hyn.

13.11 Rhaid i'r cyngor llawn benodi aelodau o'r DSC ac mae'n rhaid iddynt gynnwys cynghorwyr yn unig; ni chânt gynnwys mwy nag un aelod o weithrediaeth neu gynorthwyydd gweithrediaeth, ac ni chânt fod yn arweinydd y cyngor. Mae'r rheolau ynghylch dyrannu seddi i grwpiau gwleidyddol yn berthnasol i'r DSC.

13.12 Rhaid i'r cyngor hefyd benodi cadeirydd y DSC, na chaiff fod yn aelod o unrhyw un o'r grwpiau gwleidyddol a gynrychiolir yn y weithrediaeth. Yr eithriad i hyn yw pan nad oes gan gyngor unrhyw grwpiau gwrthblaid. Yn yr achosion hyn, gellir penodi unrhyw aelod o'r DSC yn gadeirydd ar yr amod nad yw'r aelod yn aelod o'r weithrediaeth (adran 14 (1), (2) a (9)).

13.13 Gall y DSC benodi ei is-bwyllgorau ei hun a dirprwyo swyddogaethau iddynt (adran 13). Mae'r DSC yn penodi cadeirydd unrhyw is-bwyllgor (adran 14(3)).

13.14 Mae gan DSC y pŵer i fynnu bod unrhyw aelodau neu swyddogion y cyngor yn bresennol i ateb cwestiynau a gall wahodd unrhyw un arall y dymuna i wneud hynny. Os yw'n ofynnol i aelod neu swyddog fod yn bresennol, mae'n rhaid iddynt ateb unrhyw gwestiynau oni bai fod y cwestiwn yn un y byddai ganddynt hawl i'w wrthod mewn llys (adran 14(5) i (7)).

13.15 Bydd cyfarfodydd ac is-bwyllgorau DSC yn agored i'r cyhoedd fel sy'n arferol yng nghyfarfodydd y cyngor, ac yn amodol ar yr un drefn hygyrchedd yn gyffredinol (adran 14(8)). Mae'n rhaid i'r DSC gyfarfod o leiaf unwaith y flwyddyn (adran 15(1)) ac yn ychwanegol os bydd y cyngor llawn yn penderfynu gwneud hynny neu os bydd o leiaf un rhan o dair o aelodau'r DSC yn gofyn am gyfarfod (adran 15(2)). Nid oes cyfyngiad ar uchafswm nifer y cyfarfodydd y caiff DSC eu cynnal. Y cadeirydd sy'n gyfrifol am sicrhau bod cyfarfodydd yn cael eu cynnal pan fo angen (adran 15(3)).

13.16 Rhaid i'r pwyllgor roi sylw i ganllawiau gan Weinidogion Cymru wrth arfer ei swyddogaethau (adran 16(2)).

13.17 Rhaid i unrhyw adroddiad a gyflwynir i'r pwyllgor gan y pennaeth gwasanaethau democrataidd gael ei ystyried gan y pwyllgor o fewn tri mis. Yn yr un modd, rhaid i unrhyw adroddiad a wneir gan y pwyllgor gael ei ystyried gan y cyngor llawn o fewn tri mis (adrannau 18 a 19). Dylid cynnwys y gweithdrefnau sy'n ymwneud â gweithredu'r pwyllgor yng nghyfansoddiad y cyngor.

Swyddogaethau'r Pwyllgor Gwasanaethau Democrataidd

Dynodi'r Pennaeth Gwasanaethau Democrataidd

13.18 Dim ond y DSC neu un o is-bwyllgorau'r DSC sy'n gallu dynodi'r HDS. Bydd sut y bydd hyn yn gweithio'n ymarferol yn amrywio a gall DSC benderfynu ei hun sut y mae'n dymuno gwneud hyn. Fodd bynnag, y disgwyliad yw y byddai trafodaeth gyda phrif weithredwr gweithrediaeth y cyngor a'i haelod(au) perthnasol, er enghraifft, yn cytuno a ddylid hysbysebu'r swydd yn allanol, ac os felly, mae'n rhaid dilyn y gweithdrefnau ar gyfer penodi staff a ddisgrifir yn rheolau sefydlog y cyngor.

13.19 Byddai'n drefniant synhwyrol i ymgynghori â'r DSC ynghylch y broses hysbysebu, cyf-weld a dethol, er mai'r cyngor, nid y DSC, fyddai'n penodi'r corff sy'n cyflogi. Fodd bynnag, gallai'r penodiad gael ei wneud yn amodol ar y DSC yn dynodi'r person a ddewiswyd yn ddiweddarach fel HDS.

13.20 Nid yw'r person sydd wedi'i ddynodi'n HDS yn cael ei atal rhag cyflawni rolau eraill o fewn yr awdurdod. Yn union fel y bydd gan y prif weithredwr ddyletswyddau eraill i'w cyflawni y tu allan i'w rôl statudol, felly hefyd yr HDS. Fodd bynnag, dylai awdurdodau lleol fod yn ofalus i sicrhau nad yw unrhyw ddyletswyddau eraill yn gwrthdaro â'u rôl gyda'r HDS a bydd angen i'r DSC fod yn fodlon bod gan y person sydd wedi'i ddynodi ddigon o amser i gyflawni ei swyddogaethau er gwaethaf unrhyw rolau eraill sydd ganddo.

Gwneud argymhellion ynghylch digonolrwydd darpariaeth staff, llety ac adnoddau eraill

13.21 Swyddogaeth y pwyllgor yw ystyried digonolrwydd y ddarpariaeth staff, llety ac adnoddau eraill ar gyfer arfer y swyddogaethau y mae'r pennaeth gwasanaethau democrataidd yn gyfrifol amdanynt, a gwneud argymhellion ynghylch hynny. Byddai'r swyddogaethau y mae llawer o awdurdodau lleol yn gwybod amdanynt fel gwasanaethau i aelodau, gwasanaethau pwyllgorau a chymorth goruchwylio a chraffu yn dod o fewn cyfrifoldebau'r pennaeth gwasanaethau democrataidd.

13.22 Rhaid i'r pennaeth gwasanaethau democrataidd gyflwyno adroddiad i'r pwyllgor yn disgrifio'r hyn sydd, yn ei farn ef, yn lefel resymol o gefnogaeth i swyddogaethau gwasanaethau democrataidd. Fodd bynnag, ni all y pwyllgor wneud y penderfyniad terfynol ar y materion hyn. Rhaid iddo gyflwyno ei adroddiad ei hun i'r cyngor llawn, gan ddadlau'r achos dros yr adnoddau angenrheidiol. Efallai y bydd cyngor llawn yn addasu neu'n gwrthod adroddiad y Pwyllgor Gwasanaethau Democtrataidd, ac os felly, gallai fod yn ddoeth i'r pwyllgor ystyried cynigion amgen, a allai olygu cyfnod o negodi gyda'r pennaeth gwasanaethau democrataidd, y prif swyddog cyllid a'r aelod gweithrediaeth priodol.

13.23 Wrth ystyried argymhellion y pwyllgor, dylai'r cyngor ystyried y cyfraniad y mae gwaith y pennaeth gwasanaethau democrataidd a'r pwyllgor yn ei wneud at lywodraethu da ac atebolrwydd democrataidd effeithiol y cyngor. Mae hyn yn cynnwys y cyfraniad y mae'r gwaith hwn yn ei wneud at gyflawni ei ddyletswyddau yn adrannau 39 i 41 o Ddeddf 2021 sy'n ymwneud â'r ddyletswydd i annog pobl leol i gymryd rhan mewn penderfyniadau a'i strategaeth ar gyfranogiad cyhoeddus, yn ogystal â'i gyfraniad at adrannau 89 a 90 o Ddeddf 2021 i gadw ei berfformiad o dan adolygiad ac ymgynghori â phobl leol ynghylch perfformiad. Mae sicrhau bod pob aelod yn cael ei gefnogi a'i hyfforddi'n ddigonol, bod adnoddau digonol ar gael ar gyfer craffu, a bod pwyllgorau'n gallu cael gafael ar ddadansoddiadau a gwybodaeth o ansawdd uchel yn gost democratiaeth effeithiol. Nodir y bydd gan gynghorau bwysau sy'n cystadlu am adnoddau, gan gynnwys ar gyfer gwasanaethau statudol a rheng flaen hanfodol, felly dylai rhoi ystyriaeth ofalus i effeithiau cronnol erydu adnoddau neu ostyngiadau mewn perthynas â gwasanaethau democrataidd fod yn rhan o'r ystyriaethau ar adroddiad y pwyllgor.

13.24 Y cyngor llawn fydd yn penderfynu'n derfynol ar yr adnoddau ond mae'r Mesur yn rhoi'r cyfrifoldeb ar yr awdurdod ei hun i sicrhau bod digon o staff, llety ac adnoddau eraill yn cael eu darparu i'r pennaeth gwasanaethau democrataidd sydd, ym marn y cyngor, yn ddigonol i ganiatáu cyflawni swyddogaethau'r pennaeth gwasanaethau democrataidd (adran 8(1)(b)) ac felly rhaid iddo esbonio'n llawn unrhyw benderfyniad nad yw'n unol ag argymhellion y pwyllgor.

14. Canllawiau Statudol ar Bwyllgorau Llywodraethu ac Archwilio

Statws y Canllawiau hyn

14.1 Mae'r rhain yn ganllawiau statudol o dan adran 85 o Fesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2011 (y Mesur).

Diben y Canllawiau hyn

14.2 Diben y canllawiau hyn yw nodi'r materion allweddol y mae'n rhaid i gynghorau eu hystyried wrth sefydlu a gweithredu pwyllgorau llywodraethu ac archwilio.

Trosolwg

14.3 Rhaid i gynghorau sefydlu Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio. Mae gan y pwyllgor y swyddogaethau canlynol (a81, Mesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2011):

- adolygu a chraffu ar faterion ariannol yr awdurdod,
- gwneud adroddiadau ac argymhellion mewn perthynas â materion ariannol yr awdurdod,
- adolygu ac asesu trefniadau rheoli risg, rheolaeth fewnol, asesu perfformiad a llywodraethu corfforaethol yr awdurdod,
- gwneud adroddiadau ac argymhellion i'r awdurdod ar ddigonolrwydd ac effeithiolrwydd y trefniadau hynny,
- adolygu ac asesu gallu'r awdurdod i ddelio â chwynion yn effeithiol,
- gwneud adroddiadau ac argymhellion mewn perthynas â gallu'r awdurdod i ddelio'n â chwynion yn effeithiol,
- goruchwylio trefniadau archwilio mewnol ac allanol yr awdurdod, ac
- adolygu datganiadau ariannol a baratowyd gan yr awdurdod.

14.4 Barn Llywodraeth Cymru yw bod pwyllgorau llywodraethu ac archwilio sy'n gweithredu'n dda i lywodraethu cynghorau'n effeithiol. Dylai holl aelodau'r cyngor eu hystyried yn gadarnhaol fel rhan o'r system wella a llywodraethu. Mae ganddynt hefyd rôl bwysig i'w chwarae o ran gwella cynllunio strategol a hwyluso craffu a herio adeiladol o fewn strwythurau cyngor.

14.5 Yn ogystal â'r swyddogaethau statudol hyn, gall cyngor roi swyddogaethau eraill i'r pwyllgor y mae'n ystyried eu bod yn addas ar ei gyfer. Gall pob Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio benderfynu **sut** y mae am gyflawni ei swyddogaethau, ond wrth wneud hynny rhaid iddo ystyried y canllawiau hyn.

14.6 Mae canllawiau manwl ar weithredu pwyllgorau llywodraethu ac archwilio wedi cael eu cynhyrchu gan y Sefydliad Siartredig Cyllid Cyhoeddus a Chyfrifyddiaeth (CIPFA). Wrth benderfynu sut y bydd y Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio yn gweithredu a sut y bydd yn cyflawni ei brif dasgau, dylai cynghorau a phwyllgorau

eu hunain ystyried y rhyng-gysylltiad rhwng rôl ffurfiol y pwyllgor hwn a rôl cyrff eraill – yn benodol, y pwyllgorau gwasanaethau democrataidd (mewn perthynas â llywodraethu corfforaethol) a'r pwyllgor(au) trosolwg a chraffu (mewn perthynas â goruchwylio ariannol ac adolygu risgiau strategol).

Aelodaeth

14.7 Rhaid i'r cyngor llawn roi sylw i'r canllawiau hyn wrth bennu aelodaeth. Mae angen i o leiaf ddwy ran o dair o aelodau'r pwyllgor fod yn aelodau o'r cyngor a rhaid i o leiaf un rhan o dair o'r aelodau fod yn aelodau lleyg. Dim ond un aelod o'r weithrediaeth neu un gynorthwyydd i'r weithrediaeth gaiff eistedd ar y pwyllgor, ac ni chaiff y person hwnnw fod yn arweinydd (a82, Mesur Llywodraeth Leol (Cymru) 2011).

14.8 Penderfynir ar gadeirydd y pwyllgor gan aelodau'r pwyllgor eu hunain. Fodd bynnag, mae'n rhaid i'r cadeirydd fod yn aelod lleyg. Rhaid i'r pwyllgor hefyd benodi dirprwy gadeirydd nad yw'n aelod o weithrediaeth y cyngor nac yn gynorthwyydd gweithrediaeth (adran 81, is-adrannau 5A, 5B a 5C o'r Mesur). Mae gan holl aelodau'r pwyllgor, gan gynnwys aelodau lleyg, yr hawl i bleidleisio ar unrhyw fater a ystyrir gan y pwyllgor.

14.9 Mae'r rheolau yn adran 15 *et seq* o Ddeddf Llywodraeth Leol a Thai 1989 yn berthnasol i bwyllgorau llywodraethu ac archwilio. Fodd bynnag, rhaid i'r awdurdod benderfynu faint o aelodau nad ydynt yn gynghorwyr y dylid eu penodi i'r pwyllgor. Dylai pob aelod o'r pwyllgor ddangos annibyniaeth meddwl ac agweddau diduedd, a rhaid iddynt gydnabod a deall gwerth y swyddogaeth llywodraethu ac archwilio.

14.10 Bydd angen darparu hyfforddiant cynefino i bob aelod newydd. Er y gobeithir y byddai gan gynghorwyr a benodir rywfaint o arbenigedd perthnasol, ni ellir gwarantu hyn. Yr hyn a fydd yn bwysig, fodd bynnag, yw ceisio sicrhau nad oes gan aelodau unrhyw gyfrifoldebau eraill a allai wrthdaro â'u rôl ar y Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio. Gallai hynny fod yn arbennig o wir o ran dewis unrhyw aelod gweithrediaeth neu gynorthwyydd gweithrediaeth ar y pwyllgor.

14.11 Gall hefyd olygu na ddylai'r aelodau gael gormod o ymrwymiadau eraill yn gyffredinol, fel aelodaeth o bwyllgorau eraill, oherwydd yr ymrwymiad sylweddol y mae bod yn aelod o'r Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio yn ei olygu. Dylai pob aelod dderbyn hyfforddiant a datblygiad digonol.

14.12 Dylai'r Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio geisio sicrhau ei fod yn penodi cadeirydd a fydd yn ddigon cryf a phrofiadol i arwain yr holi y bydd yn rhaid i'r pwyllgor ei wneud.

14.13 Pa ddull recriwtio bynnag a ddefnyddir, dylai aelodau lleyg fod yn annibynnol ar y cyngor heb fod ag unrhyw gysylltiad busnes, er y byddai gwybodaeth am sut mae llywodraeth leol yn gweithio yn fantais bendant. Wrth benodi aelodau lleyg y mae eu teyrngarwch gwleidyddol yn hysbys, dylai awdurdodau lleol ystyried a yw hyn yn peryglu annibyniaeth a'r canfyddiad o annibyniaeth y dylai aelod lleyg ei ddangos ar y cyngor. Dylai cynghorau ddilyn ymarfer recriwtio cyhoeddus tebyg i'r un a ddefnyddir i benodi aelodau o bwyllgorau safonau i recriwtio eu haelodau lleyg. Argymhellir na ddylid penodi aelod lleyg ar gyfer mwy na dau dymor llawn mewn awdurdod lleol. Mae unrhyw aelod lleyg sydd â hawliau pleidleisio yn ddarostyngedig i ddarpariaethau cod ymddygiad aelodau'r awdurdod.

Cyfarfodydd a Threfniadau

14.14 Fel un o bwyllgorau'r cyngor, mae'r Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio yn rhwym wrth drefniadau gweithredu arferol. Dylai cyfarfodydd gael eu cynnal yn gyhoeddus, a dylai agendâu ac adroddiadau gael eu cyhoeddi a bod ar gael i'w harchwilio. Yr eithriad i hyn yw lle mae "eitemau eithriedig" yn cael eu hystyried, sef materion sy'n ymwneud yn bennaf â thrafodaethau ynghylch unigolion a enwir neu faterion masnachol cyfrinachol.

14.15 Rhaid i unrhyw swyddog neu aelod y galwyd arnynt i fod yn bresennol yng nghyfarfod y Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio wneud hynny. Rhaid iddynt ateb unrhyw gwestiynau a ofynnir iddynt ac eithrio rhai y gallent wrthod eu hateb pe baent yn y llys. Gall y pwyllgor wahodd personau eraill i fod yn bresennol ger ei fron, ond nid oes rheidrwydd ar unrhyw un arall a wahoddir i fod yn bresennol i wneud hynny.

14.16 Rhaid i'r pwyllgor gyfarfod o leiaf unwaith y flwyddyn a rhaid iddo hefyd gyfarfod os yw'r cyngor llawn yn penderfynu gwneud hynny, neu os yw traean o leiaf o aelodau'r pwyllgor yn ei gwneud yn ofynnol bod cyfarfod yn cael ei gynnal. Y tu hwnt i'r amodau hyn, gall y pwyllgor gyfarfod pryd bynnag y bydd yn penderfynu gwneud hynny.

14.17 Mae Llywodraeth Cymru yn awgrymu bod cynghorau'n ystyried cyhoeddiadau priodol gan gyrff proffesiynol perthnasol fel CIPFA wrth sefydlu ac adolygu eu gweithdrefnau ar gyfer pwyllgorau llywodraethu ac archwilio.

Swyddogaethau Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio

Adolygu materion ariannol yr awdurdod

14.18 Mae adran 151 o Ddeddf Llywodraeth Leol 1972 yn ei gwneud yn ofynnol i awdurdodau lleol wneud trefniadau ar gyfer gweinyddu ei faterion ariannol yn briodol. Rhaid ystyried bod rhoi'r Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio ar waith a rhoi'r

ddyletswydd iddo i adolygu materion ariannol yr awdurdod yn helpu i gyflawni'r gofyniad hwn.

14.19 Mae hwn yn faes sy'n cael sylw manwl gan archwilwyr allanol yr awdurdod ac sy'n cyd-fynd â dyletswydd y Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio i oruchwylio trefniadau ar gyfer archwilio mewnol ac allanol, yn ogystal â'r angen i fonitro'r trefniadau rheoli risg a rheolaeth fewnol a wneir gan yr awdurdod.

14.20 Dylai awdurdodau lleol wneud eu trefniadau eu hunain, yn eu cyfansoddiad, i nodi ffin glir rhwng rôl y Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio a swyddogaeth pwyllgor craffu perthnasol. Dylai rôl y Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio ymwneud yn fwy â cheisio sicrwydd bod systemau rheoli cyllideb (fel rheolaeth fewnol) y cyngor yn gweithio, yn hytrach na chraffu ar wariant. Gall hyn fod yn ffin dderbyniol rhwng rôl y Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio a rôl pwyllgor trosolwg a chraffu.

Rheoli risg, rheolaeth fewnol, asesu perfformiad a threfniadau llywodraethu corfforaethol yr awdurdod

14.21 Dylai'r sylw i'r mater hwn godi proffil rheoli risg fel cyfrwng rheoli angenrheidiol o fewn yr awdurdod cyfan. Drwy ddarparu adolygiadau rheolaidd, mae'r Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio yn rhan bwysig o system llywodraethu corfforaethol yr awdurdod.

14.22 Dylai'r awdurdod gael 'datganiad o ddiben' clir ar gyfer ei bwyllgor llywodraethu ac archwilio, gan sicrhau bod gan y pwyllgor rôl allweddol o ran sicrhau bod llywodraethu corfforaethol effeithiol yn ganolog i weithdrefnau'r sefydliad. O ganlyniad, dylai'r Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio adolygu'r Datganiad Llywodraethu Blynyddol[i1] a'r Strategaeth Llywodraethu Corfforaethol. Mae Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio effeithiol ac uchel ei broffil yn hanfodol er mwyn ennyn hyder y cyhoedd bod gan yr awdurdod agwedd gadarn at ei briodoldeb ariannol a sefydliadol.

14.23 Bydd angen i'r Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio adrodd ar ddigonolrwydd trefniadau rheoli risg a rheolaeth fewnol yr awdurdod, a rhoi sylwadau ar eu heffeithiolrwydd. Bydd hefyd yn mynd ar drywydd risgiau a nodwyd gan archwilwyr mewnol ac allanol ac yn gofyn am adroddiadau ynghylch y camau a gymerwyd mewn ymateb i hyn. Mae hyn yn golygu bod yn rhaid i'r cyngor sicrhau bod y Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio yn cael gwybod beth yw cynnwys adroddiadau'r

[1] Dogfen yw Datganiad Llywodraethu Blynyddol sy'n nodi trefniadau cyngor ar gyfer gwneud penderfyniadau a llywodraethu. Mae'r Datganiad Llywodraethu Blynyddol yn deillio o adolygiad o lywodraethiant cynghorau a gynhaliwyd gan uwch swyddogion. Nid oes rheidrwydd ar gynghorau Cymru i baratoi Datganiad Llywodraethu Blynyddol. Gan nad oes rhwymedigaeth gyfreithiol i gynhyrchu Datganiad Llywodraethu Blynyddol, nid yw Llywodraeth Cymru yn darparu canllawiau statudol ar y mater hwn. Fodd bynnag, bydd cynghorau'n nodi presenoldeb y safonau cyfrifyddu llywodraeth leol. Gallai cynghorau ystyried sut y gellir defnyddio'r Datganiad Llywodraethu Blynyddol fel arf ar gyfer gwelliant corfforaethol ehangach; gellir ei ddefnyddio i werthuso cryfderau a gwendidau yn y fframwaith llywodraethu ac, fel rhan o gynllun gweithredu blynyddol, bwrw ymlaen â'r newidiadau y cytunwyd arnynt yn unol â hynny.

archwilydd, a pha argymhellion sydd ynddynt, a'i fod yn gallu cael gweld yr adroddiadau hynny. Dylai hefyd gael mynediad at adroddiadau gan reoleiddwyr lle mae'r rhain wedi nodi risgiau, methiannau o ran rheolaeth fewnol neu systemau llywodraethu corfforaethol y cyngor. Byddai'n arfer da i'r holl adroddiadau gan archwilwyr a rheoleiddwyr gael eu rhannu â'r Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio fel mater o drefn.

14.24 Yn ogystal â'r dyletswyddau presennol hyn, ychwanegwyd dyletswydd newydd i'r grŵp hwn o ddyletswyddau gan Ddeddf 2021 sy'n golygu bod rhaid i'r Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio adolygu ac asesu effeithiolrwydd y trefniadau y mae'r cyngor wedi'u rhoi ar waith ar gyfer yr asesiadau perfformiad y mae'n rhaid iddo eu cwblhau o dan adran 91 o Ddeddf Llywodraeth Leol ac Etholiadau (Cymru) 2021 er mwyn cyflawni ei ddyletswydd yn llawn i adolygu perfformiad yn barhaus o dan adran 89 o Ddeddf 2021.Nid ailadrodd yr asesiadau perfformiad eu hunain yw'r bwriad ond ystyried, er enghraifft, drylwyredd a natur gynhwysfawr y broses. Nid yw'n fwriad chwaith i ddyblygu rôl y cyd-bwyllgorau trosolwg a chraffu o ran dwyn gweithrediaeth y cyngor i gyfrif mewn perthynas â rheoli perfformiad gwasanaethau'r cyngor.

Adolygu ac asesu gallu'r awdurdod i ddelio â chwynion yn effeithiol

14.25 Mae'r ffordd y mae sefydliad yn rheoli ei broses gwyno fewnol ac allanol ar gyfer cwynion gwasanaeth a sefydliadol (nid yw ystyried y broses gwyno ar gyfer cwynion a wnaed o dan y cod ymddygiad yn un o swyddogaethau'r Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio) yn rhan annatod o'i systemau llywodraethu corfforaethol. Mae'n hanfodol bod pobl, cymunedau a rhanddeiliaid eraill yn ffyddiog ac yn hyderus y bydd eu cwynion yn cael eu trin â pharch a difrifoldeb dyladwy. Mae hefyd yn bwysig bod staff ac eraill sy'n fewnol i'r sefydliad yn ffyddiog ac yn hyderus bod cwynion mewnol yn cael eu trin gyda pharch tebyg.

14.26 Nid rôl y Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio yw ystyried a ddeliwyd â chwynion unigol yn briodol, ond yn hytrach ystyried effeithiolrwydd y broses gwyno. Er enghraifft, a yw'r broses yn hygyrch i bawb yn y gymuned; a yw'r cyngor yn rhoi ystyriaeth briodol i'w ddyletswyddau statudol mewn perthynas â chydraddoldeb a'r Gymraeg wrth ymdrin â chwynion; a oes dysgu mewnol yn rhan o'r broses gwyno i wella systemau a gwasanaethau yn y dyfodol?

Archwilwyr mewnol ac allanol

14.27 Dylai Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio effeithiol roi cyngor i brif swyddog cyllid yr awdurdod a all ategu gwaith archwilwyr mewnol ac allanol. Gall y pwyllgor sicrhau bod adroddiadau archwilio'n cael eu cadw ym meddwl yr awdurdod, felly mae'n bosibl y bydd amseru cyfarfodydd yn cael ei gynllunio er mwyn mynd ar drywydd argymhellion yr archwilwyr yn effeithiol.

14.28 Bydd y Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio yn disgwyl cyfrannu at y gwaith o gynllunio blaenoriaethau archwilio mewnol, cymeradwyo’r rhaglen flynyddol o archwiliadau, a sicrhau bod gan yr archwilwyr mewnol yr adnoddau angenrheidiol i gyflawni eu gwaith yn effeithiol. Bydd arnynt eisiau cwrdd â’r Pennaeth Archwilio Mewnol a derbyn ei adroddiad blynyddol.

14.29 Dylai'r Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio hefyd dderbyn adroddiadau gan yr archwilwyr allanol a mynd ar drywydd eu hargymhellion yn ystod y flwyddyn. Dylai fod gan y pwyllgor rôl yn y broses o gytuno ar ymateb yr awdurdod i lythyrau neu adroddiadau’r archwilydd, yn ogystal â’r gallu i gyfarfod â’r archwilydd allanol.

14.30 Ar ben hynny, dylai’r Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio dderbyn ac ystyried adroddiadau gan unrhyw reoleiddwyr neu arolygwyr. O ran y rhain, bydd angen i’r awdurdod sicrhau nad oes dyblygu diangen rhwng y Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio ac unrhyw bwyllgor trosolwg a chraffu wrth ystyried adroddiadau o’r fath.

Datganiadau ariannol

14.31 Cyn iddynt gael eu cymeradwyo gan yr awdurdod, dylai’r Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio ystyried datganiadau ariannol drafft ardystiedig yr awdurdod a rhoi sylwadau arnynt. Bydd arnynt eisiau gweld i ba raddau y mae’r datganiadau’n ystyried adroddiadau archwilio yn ystod y flwyddyn, a newidiadau mewn polisi cyfrifyddu a mecanweithiau rheoli mewnol. Dylai’r pwyllgor hefyd adolygu’r datganiad archwilio allanol a cheisio sicrwydd ynghylch rheolaeth materion ariannol y cyngor. Dylid adrodd i’r cyngor ynglŷn ag unrhyw bryderon.

14.32 Caiff Pwyllgorau Llywodraethu ac Archwilio gymeradwyo’r datganiadau ariannol eu hunain pan fo awdurdodau lleol wedi dirprwyo’r pŵer hwnnw iddynt o dan reoliad 10 o Reoliadau Cyfrifon ac Archwilio (Cymru) 2014 (fel y'i diwygiwyd).

Adroddiadau ac Argymhellion y Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio

14.33 Dylai adroddiadau ac argymhellion gan y Pwyllgor Llywodraethu ac Archwilio gael eu hystyried gan y cyngor llawn yn benodol, yn ogystal â’r weithrediaeth. Dylai’r prosesau ar gyfer yr ystyriaethau hyn gael eu nodi yng nghyfansoddiad y cyngor.